

Sfera 63 Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA «SOCIETATEA CIVILĂ»

Anul VI 1998



ZONA GRI

Editorial Board:

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMAS

*Fundatia
Societatea Civilă*

Președinte: DAN GRIGORE

Redacție:

Dan Pavel
(*Redactor șef adjunct*)
Valentin Stan
Adrian Cioroianu
Laurentiu Ștefan-Scalat

Culegere text, traduceri, corectură

Alina Seghedi
Eva Szabo

Coperta:

Irina Chioveanu

Acest număr apare cu sprijinul
Grupului de Presă NORD-EST,
editorul cotidianului
Monitorul

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul
publicațiilor din România la numărul 4165.
Reproducerea articolelor apărute în publicația
noastră se face numai cu acordul redacției.

Tehnoredactare:
Corina Bardăș

Tiparul executat la:
S.C. Multiprint S.A. – Iași

Sfera Politicii

este cîtită de membrii Parlamentului,
de cei mai importanți oameni de afaceri, de
intelectuali, oameni politici și studenți.
SFERA POLITICII ajunge acolo unde se iau decizii,
se creează imagine, se cîștigă influență.

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni.
Revista poate fi procurată și direct de la sediul
Fundăției, str. Piața Amzei nr. 13, etaj 1, sector 1.
Un abonament pe șase luni costă 40.000 lei,
inclusiv taxele poștale,
și se poate face numai la sediul redacției.

Outside Romania: Yearly subscription in \$50
or its equivalent in your country's currency
(12 issues).
Please send checks only to: PO Box 22/212,
Bucharest, Romania.
Include the following information: name, address,
institution, phone number.

Cont FUNDĂȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"
Lei: 25110246602642003
USD: 25110246602840000
BANCKOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:
Adresa Fundației "Societatea Civilă" este:
Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1
oficiul poștal 22/212, București
Fundăție tel.: 659 57 90; tel./fax.: 312 84 96
EMAIL sfera@dnt.ro
Adresa noastră Internet: <http://dntb.ro/sfera>

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria Luceafărul: Bulevardul Unirii
Librăria M. Sadoveanu: București, Bd. Magheru 35
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Fundăția Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Bihari Naplo: Oradea
Librăria Omniscope: Craiova
Nord-Est (*Monitorul*): Iași, str. Smîrdan 5
Librăriile VED: Cluj, str. Helta 59...
...precum și în alte centre din București și din țară.

Cuprins

2.	<i>Editorial</i>	Dan Pavel	De ce rescriem istoria?
5.	Zona Gri	Valentin Stan	Guvernul eșecului
10.		Ioan Mircea Pascu	Destin sau conjunctură
16.		Marian Zulean	Interesele americane în Eurasia
20.	<i>Capitalismul românesc de azi</i>	John S. Earle Almos Telegdy	Rezultatele Programului de Privatizare în Masă
25.	<i>Arhiva Sfera Politicii</i>		Cine-i finanță pe comuniști?
31	<i>Interviu</i>	Rusia nu este resemnată	Alain Besancon în dialog cu Stelian Tănase
35.	<i>Politica internațională</i>	Nicolae Filipescu	Dezintegrarea financiară și economică din Rusia
38.		Laurentiu Ștefan Scalat	Colosul german își schimbă direcția?
43.	<i>Dezbateri</i>	Peter Barany	Din vară pînă în toamnă Ultimele sondaje - iunie - octombrie 1998
50.		Oliver Freeman	Societatea, acestă mare absentă
57.	<i>IdeoSfera</i>	George Voicu	Reacția de prestigiu
63.	<i>Semnale</i>		

De ce rescriem istoria?

DAN PAVEL

Aniversarea a 30 de ani de la "Primăvara de la Praga" din 1968 ne pune în situația de a înțelege mai bine acum de ce a fost acel an un moment-cheie al istoriei contemporane și, mai ales, de ce România a mers pe un cu totul alt drum decât suratele ei comuniste din Europa Centrală.¹ Abaterea de atunci a fost astăzi de semnificativă pentru țara noastră încât până și acum, după căderea comunismului, societatea civilă, clasa politică și mentalitățile colective nu și-au reevenit din cauza opțiunilor făcute.

Anul 1968 a fost pentru comunismul mondial începutul sfîrșitului. Nu este un moment-cheie singular, deoarece pentru comunism au existat mai multe începuturi ale sfîrșitului (1956, 1980, ba chiar momentul instaurării bolsevismului în Rusia). Interpretarea conform căreia se poate considera că începutul sfîrșitului a fost atunci cînd trupele sovietice și comisarii Kremlinului au forțat țările din Europa Centrală să adopte comunismul, un regim politic care nu li s-a potrivit și împotriva căruia au luptat astăzi de eficient încît consecința a fost dezastroasă pentru întregul sistem comunist de tip sovietic, nu este de un real folos pentru interpretarea lui 1968.

Ar trebui să înțelegem că anul 1968 a fost un moment-cheie pentru întreaga istorie mondială; în mod paradoxal, tinerii care protestau în capitalele occidentale și în cele comuniste doreau același lucru: un socialism cu față umană. Numai că nu era unul și același lucru să dorești un socialism cu față umană la Paris – să lupți, adică, împotriva capitalismului și a democrației liberale occidentale cu lozinci trockiste și maoiste –, iar cu totul altceva să vrei acel lucru la Praga, în iniția unui sistem socialist totalitar. Cert este că democrația occidentală și-a conținut criza, iar de atunci încocace a progresat, inclusiv pe linia satisfacerii democratice a mișcărilor pentru *civil rights* în Statele Unite ale Americii. Pentru țările est-europene, 1968 a marcat o schimbare esențială a ethosului contestat, care s-a radicalizat. Din acel moment, în Cehoslovacia, Polonia și Ungaria, intelectualii critici au renunțat la iluziile cu privire la posibilitatea reformării comunismului de sus în jos, din interiorul partidului, prin păstrarea pînă la urmă a comunismului, dar într-o variantă mai suportabilă. Din acel moment, oamenii au început să înțeleagă că regimul comunist nu poate fi schimbat din interiorul partidului, iar apoi

că pentru a schimba comunismul, acesta trebuie înlocuit cu totul. Nu poate exista comunism reformat; de îndată ce începi reformarea sa, comunismul este terminat; în nici una dintre ipostazele sale, comunismul nu încețează de a fi totalitar. Așa trebuie înțeleasă vorba de înțelepciune a lui Adam Michnik: "nu există socialism cu față umană, ci numai totalitarism cu dinții scoși".

Pentru România, anul 1968 a fost un dezastru. Cei care văd în atitudinea de atunci a lui Ceaușescu o manifestare a patriotismului, un moment de măreție a poporului român, nu fac decât să falsifice istoria. Iar falsificarea istoriei echivalează cu a accepta să trăim pezentul în minciună.

În România anului 1968, populația, dar mai ales intelectualii, au fost păcăliți de refuzul lui Nicolae Ceaușescu de a se alătura trupelor Tratatului de la Varsòvia în suprimarea "Primăverii de la Praga" și a partidului comunist reformist de acolo. De aceea, intelectualii noștri au crescut în continuarea "liberalizării", în așa-zisa ruptură în raport cu URSS-ul, în rezistență naționalistă față de Moscova. Din aceste motive, *intelligentsia* nu a mai pus la îndoială legitimitatea comunismului autohton, în varianta sa național-comunistă. În timp ce în țările Europei Centrale se dezvolta pe larg în cercurile intelectuale și studențești gîndirea spectaculoasă a disidenței, filosofia antipoliticului, ethosul puterii celor fără de putere, în România astfel de preocupări au fost străine; în timp ce în Polonia disidenții intelectuali de primă mină îi ajutau pe muncitori să se organizeze și să își articuleze din punct de vedere teoretic și moral protestul organizat, în România intelectualitatea nu a mișcat nici măcar un deget pentru a sări în sprijinul mișcărilor muncitorești de protest (Valea Jiului, în 1977; Brașov, în 1988), lăsîndu-le să se stingă fără ecou.

Momentul 1968 a generat în țările comuniste două tipuri de conștiință politică, două modalități etice de asumare a crizei de identitate a comunismului: una a condus ulterior către democrație, cealaltă către ideologie naționalistă și războiul civil. Ele două explică în bună parte diferența radicală dintre postcomunismul central-european, pe de o parte, și postcomunismul balcanic sau din fostele republici sovietice, pe de altă parte. Ca de atîtea alte ori în istoria modernă și contemporană a României, în 1968 s-a

manifestat din nou fenomenul desincronizării autohotone. Atunci cînd intelectualitatea s-a lăsat păcălită de scena balconului, jucată de Ceaușescu și de naționalismul xenofob, care a servit drept catalizator ideologic al mixturii între neostalinismul autohton și moștenirea radicalismului de extremă dreapta, legionar în Europa Centrală a lui Havel, Michnik și Janos Kiss se petreceau mutații etice și culturale cruciale, deschizătoare de drumuri. Una dintre acestea era legată de regîndirea conceptului de societate civilă. În raport cu statul totalitar, care suprime orice urmă de societate civilă independentă, disidenții central-europeni au regîndit mecanismele de regenerare a societății civile, pe care o concepeau însă în cu totul alt mod decât tradiția iluministă și liberală.

Pentru Locke, iluminismul scoțian, Burke, Hegel și Tocqueville societatea civilă era concepută în mod complementar față de puterea statului: în comparație cu precedentele sale absolutiste, statul liberal era slab, puterea sa era autolimitată de idei democratice și liberale, de mecanisme constituționale; prin urmare, în raport cu enormele sarcini ale modernizării și dezvoltării de tip industrial, statul avea nevoie de ajutor din partea societății civile, pentru ca asociațiile voluntare să asigure conformitatea față de lege, loialitatea față de stat, obedieneță și inițiativa necesare autoguvernării. În regimul totalitar communist, societatea civilă era opusă puterii de stat. După 1989, cînd foștii disidenți au revenit la ideea liberală și iluministă a societății civile aflată în raport de complementaritate cu statul, în România a fost preluată tocmai ideea antipolitică a societății civile lansată pe timpul disidenței anticomuniste, care nu mai prezenta nici o actualitate. Sî, atunci, s-a născut în mintea promotorilor români ai societății civile ideea opozitiei față de noua putere; era ca și cum societatea civilă era aliatul fidel al fostei opozitii. Modelul era total fictiv, pentru că noua putere fesenistă avea o puternică susținere din partea unor importante segmente ale societății civile.

Consecințele politice ale unor astfel de concepții greșite sunt incalculabile. Modul defectuos în care a funcționat raportul dintre forțele politice democratice și societatea civilă, care a fost perceptă ca fiind intrupăt doar în asociații militante legate de Convenția Democratică, ignoră tocmai tipul de false legitimități create în România după 1968, pornind de la autoiluzionările de atunci. Trei decenii după 1968 încă plătim prețul de a nu fi înțeleas niște propria istorie, nici istoria regională, europeană și mondială. Mai sunt și alte momente cruciale din istoria proprie pe care nu le-am înțeles cum trebuie (anii interbelici, cu obsesiile de tip fascist, cel de-al doilea război mondial, cu responsabilitatea în Holocaust, perioada comunistă, cu teribilele ei crime în masă și periodica subminare a valorilor naționale – dar despre acestea,

cu altă ocazie). Sî, atunci, de ce să ne mai mirăm că totul merge anapoda, că actuala clasă politică nu este la înălțimea imperativelor prezentului și viitorului, cînd noi nu suntem în stare să înțelegem și să ne asumăm propriul trecut?

În mod paradoxal, actuala clasă politică din România a demonstrat că nu a învățat deocamdată mai nimic din istorie. Nu mă refer doar la lecturile complicate ale istoriei universale, ci la cele simple ale istoriei noastre naționale. Ca să nu mă opresc decât asupra perioadei de după Unirea Principatelor, din 1859, de atunci încocace soarta românilor a depins mereu de dezechilibrarea balanței strategice între marile puteri europene și mondiale. Chiar și Marea Unire de la 1918 a fost rezultatul înfrangerii pe cîmpul de luptă a forțelor Puterilor Centrale, împotriva căror România luptase. A rezultat o Ungarie redusă la o treime și o Românie Mare, pe care nici noi nu am reușit să-mi păstrăm la dimensiunile inițiale. Însă, din 1940 încocace, România nu a avut decât de pierdut, pentru că s-a plasat în tabăra greșită: mai întîi a pierdut teritori, apoi a pierdut independența țării și capacitatea de a instaura un regim politic prin proprie opțiune. Comunismul a fost instaurat cu forța în România de o putere străină și ostilă intereselor noastre naționale, fără ca români să fi dorit măcar în proporție de 1% acest lucru. În 1989, s-a întîmplat la fel, de această dată însă în sens benefic, comunismul a căzut la noi nu pentru că am fi avut vreun merit, ci pentru că se prăbușea întregul sistem comunist.

În noul context, când al treilea val al democratizării (vezi Huntington) a atins și teritoriile minorității - fiind vorba despre un flux, după care urmează în mod natural un reflux - depinde în primul rînd de maturitatea noii clase politice dacă România va rămîne pe teritoriul ferm al democrației sau va fi mișcată, în ciclu reversibil, către un regim antidemocratic. Noi am mai cunoscut această pendulară flux-reflux, democratizare-autoritarism, după scurtul interludiu interbelic de început de democrație liberală. Judecînd după ezitările clasei politice față de criza din Kosovo - și nu mă refer aici doar la reacția vehementă anti-NATO a liderilor opozitiei, compusă din forțe de orientare prepondent antidemocratice, dar și la comunicatul ambiguu și timid al CSAT - se pare că liderii noștri nu au învățat mare lucru din istorie. A vorbi despre rescrierea în condiții de libertate, însemnă a înțelege din trecut care au fost forțele făuritoare ale istoriei mondiale, pentru a înțelege care sunt forțele modelatoare ale prezentului. În momentul de față asistăm din nou la o separare a apelor: în ciuda eforturilor făcute de occidentali pentru a lărgi zona de co-prosperitate capitalistă și democrat-liberală, forțele reacționii din țări precum Rusia, alte state foste sovietice, Yugoslavia, dar și din țări precum România, Ucraina,

Bulgaria, Albania, din motive care merită o analiză separată, pe larg, nu doresc să intre în rîndul lumii. Liderii acestor forțe își dau seama că nu dețin expertiza economică, abilitățile și capacitatele politice și manageriale, și cu atât mai puțin trăsăturile morale necesare unui joc politic de tip democratic. Ei sunt obișnuiți doar cu manipularea grosolană a populației, cu incitarea la ură, cu falsificarea alegerilor, reducerea la tăcere a adversarilor politici, cu corupția pe scară largă, cu provocarea conflictelor interetnice, interreligioase și a altor tipuri de război civil, pentru a rămâne la putere, pentru a-și consolida și chiar a spori. Standardele occidentale li se par a fi pentru naivi și prosti, cu toate că ei nu ar rezista nici câteva luni în politică, dacă li s-ar supune. Desigur, se poate afirma că există urme de adevăr în ipoteza cu privire la noul "conflict al civilizațiilor", dar opoziția față de lumea occidentală a acestor lideri și forțe politice vine dintr-un calcul rațional, face parte din categoria realismului politic, în care cei în cauză își dau seama că de pe urma statului de drept, a unei economii bazate pe concurență și a unei politici bazate pe cuvîntul dat și respectarea promisiunilor electorale, ei vor avea mai mult de pierdut decît de cîștigat.

Cei care conduc acum România nu înțeleg cum merg lucrurile în prezent în România și pentru că sunt niște cunoșători mediocri chiar ai istoriei noastre naționale. Necunoașterea trecutului echivalează cu repetarea greșelilor de atunci. Rămnerea României într-o zonă strategică nedefinită, denumită "Zona Gri", semnifică tocmai o continuitate în raportul cu un trecut neînțeles corect. Conducătorilor României le-a fost teamă să facă opțiuni ferme în problema Kosovo, repetând într-un fel greșeala de a le fi frică de forțele agresore din țările învecinate, așa cum lui Carol al II-lea i-a fost frică să se împotrivească Germaniei naziste, Rusiei staliniste și Ungariei horthiste. Am plătit cu 50 de ani pierduti de istorie. Iar acum nu am reușit să ne redresăm. Noii lideri politici - chiar dacă știu care sunt interesele naționale ale României - nu au știut să explice populației de ce Serbia nu poate fi prietenă României, așa cum nici Germania lui Hitler nu putea fi prietenă României acum o jumătate de secol.

Cind nu aparții lumii occidentale nici geografic, nici strategic, nici politic, ci numai prin anumite tradiții culturale, singura alternativă rămîne să depășești acest handicap prin voință politică. Aceasta nu înseamnă doar să declari că vrei să te integrezi în NATO, în UE, ci să demonstrezi prin reforme politice și economice hotărîte că aparții lumii occidentale. România a făcut parte din Occident în anumite momente privilegiate ale istoriei, însă de cele mai multe ori (chiar și acum) a reacționat negativ la procesele modernizării, democratizării, liberalizării, iar mai recent față de mondializare. Ca de atâtea ori în

istorie noi ne trăim complexul de inferioritate punind accentul pe ireductibilitatea noastră - de parcă americanii, francezii, germanii, italienii, suedezii, britanicii, belgienii, olandezii, etc., nu ar fi și ei ireductibili față de noțiunea atât de largă de occidentali. Este atât de largă această categorie, încât în ultimii ani familia democrațiilor liberale s-a largit, iar în ea au mai intrat Israel, Africa de Sud, India, Japonia, Coreea de Sud, Mexic, Brazilia, Ungaria, Cehia, Polonia, precum și alte state. Depinde numai de noi dacă vom rămâne în zona de ambiguitate dintre Răsărit și Apus sau vom face pasul decisiv, într-o parte sau alta. Este nevoie să repetam un lucru, pentru că unii învăță greu: cind nu prea înțelegi prezentul sau cind ai îndoiești cu privire la întocro s-o apuci, nu-ți rămîne decât să te uiți la opțiunile tale din recentul trecut istoric. Ele te pot ajuta, prin anumite similarități, să înțelegi care sunt drumurile, pe unde să o apuci. Drum bun!

NOTE:

1. Pentru o tratare a tuturor acestor probleme și în general a revizionismului istoric, vezi Dan Pavel, *Etica lui Adam. Sau de ce rescriem istoria* (București: Editura DU Style, 1995).

DAN PAVEL - Absolvent al Facultății de Filosofie, Universitatea București. Doctor în filosofie. He is Fellow at the Advanced International Seminar on "U.S. Foreign Policy Making Process", School of Public Affairs, University of Maryland, și a fost lector la Facultatea de Științe Politice, Universitatea Cluj. A fost director de cercetare la Institutul de Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. A fost redactor-șef adjunct la revistele 22 și Polis. Autor al lucrărilor Bibliopolis și Etica lui Adam. Sau de ce rescriem istoria. Recent, a publicat Cine, ce și de ce? Interviuri despre politică și alte tabuuri. Redactor-șef adjunct la Sfera Politicii.

Guvernul eșecului

VALENTIN STAN

"Comportamentul unui partid care pierde nu apare niciodată ca fiind corect: cel puțin, nu poate să disponă de singurul criteriu infailibil al înțelepciunii asupra judecăților vulgare – succesul"

EDMUND BURKE,
Letter to a Member of the National Assembly, 1791.

referi la o serie de gafe politice de proporții, exprimate în declarații publice, prin care liderii țării au demonstrat că sunt total nepregătiți să își asume gestionarea relațiilor externe și de securitate ale României și care au contribuit de o manieră importantă la eșecurile menționate mai sus sau le-au urmat.

Un campion al gafelor: Emil Constantinescu

După cum se știe, una din cele mai costisoatoarea erori pentru interesele de integrare euro-atlantică ale României a fost făcută de președintele Constantinescu, atunci cind a supralicitat relația cu Franța, considerând-o elementul decisiv în strategia de apropiere de NATO. Emil Constantinescu a mers pînă acolo încît a declarat public, încălcînd normele de conduită în raporturile diplomatice între state, că Germania, de pildă, va sprijini România pentru a intra în NATO, din dorința de a se alinia poziției franceze! Chiar dacă președintele român ar fi avut indicii clare în acest sens (la Madrid, în iulie 1997, s-a dovedit că afirmațiile respective nu aveau nici o acoperire), rigorile discursului diplomatic, la nivel de șef de stat, nu permiteau ca politica externă a unei țări de importanță Germaniei să fie caracterizată ca o funcție a poziției altui stat. Iată declarația lui Emil Constantinescu din februarie 1997: "Cred că, în cele din urmă, Germania va susține România, nu numai pentru a se alinia poziției Franței" (subl.n.), ci din motive de analiză strategică, căci un NATO fără Polonia sau România nu are sens" (Vezi "Emil Constantinescu: NATO fără Polonia sau România «nu are sens», în *România liberă*, Serie nouă-Nr. 2097, 19 februarie 1997).

Se poate observa ușor că președintele Constantinescu consideră că nu lărgirea NATO este "fără sens", fără Polonia și România, ci chiar NATO în sine. Se poate deduce că NATO nu a avut sens din 1949 pînă în 1997, Polonia și România nefăcînd parte din Alianță în această perioadă și va continua să rămînă fără sens și în continuare de vreme ce România nu a fost nominalizată la Madrid pentru

integrarea în organizație! Asemenea afirmații și accentul pus exclusiv pe sprijinul francez pentru intrarea în NATO, l-au făcut pe Edward Cody, editorialist la *Washington Post*, să remарce, după summit-ul NATO de la Madrid, că “(...) guvernul președintelui Emil Constantinescu a purtat o campanie donchișotescă pentru admitere (în NATO-n.n.), cu sprijin din partea Franței, dar cu puține șanse de succes” (Edward Cody, *Washington Post Foreign Service*, “Romania Steps Up Efforts to Secure Spot in NATO”, în *Washington Post*, Tuesday, August 26, 1997, Page A11).

Formulările, în totală contradicție cu regulile discursului diplomatic sănt, din păcate, o constantă a demersurilor internaționale ale președintelui Constantinescu. În aceeași declarație publică, din februarie 1997, citată mai sus, președintele român a mai spus: “Ne aflăm într-un moment fericit, cind, pentru prima oară într-o istorie multisecculară, România nu mai este vecină cu Rusia”.

Trecind peste limbajul folosit, remarcăm precizarea publică, din partea șefului statului, că România este fericită pentru că nu e vecină cu o anume țară. Acea țară, la momentul respectiv, nu era nici sub sancțiuni internaționale, nu era nici declarată agresor de ONU, nu era în conflict nici cu NATO, nici cu UE și nu se manifestase ostil sau neprietenesc față de România. În plus, era unul din cei cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate. Acea țară era Federația Rusă din 1997 și nu Uniunea Sovietică, inamicul NATO și nici Imperiul Țărilor de pînă la 1917. Oricît adevăr istoric s-ar fi ascuns în bucuria sinceră a omului Constantinescu, unui șef de stat îi săint interzise asemenea formulări, care pot trezi suspiciune în relațiile bilaterale cu alte state.

Faptul că președintele Constantinescu nu se acomodează rigorilor discursului diplomatic, la nivel de șef de stat, este demonstrat și de declarațiile făcute în timpul vizitei oficiale din mai 1998, în Canada. La acel moment, comunitatea internațională a condamnat experiențele nucleare efectuate de India și Pakistan, considerîndu-le deosebit de periculoase pentru pacea mondială. Canada, țară NATO, s-a aflat alături de aliații în a condamna energetic politica nucleară a celor două țări. Emil Constantinescu, în plină vizită oficială în Canada, a acordat un interviu influentului cotidian *Globe and Mail*, în care a precizat că “înțelege utilizarea de către India frustrată a capacitații de producere a armelor nucleare pentru

a-și îmbunătăți statutul pe plan mondial” (apud textul tradus al articolului din *Globe and Mail* publicat de *Adevărul*: “Liderul român face reproșuri Vestului”, în *Adevărul*, Nr. 2487, 29 mai 1998).

Această declarație a stîrnit reacții dosebit de negative în Vest, aşa cum era de așteptat. Graba lui Emil Constantinescu de a da imediat după aceea un comunicat în care condamna foarte vehement testele nucleare indiene nu a făcut decât să întărească imaginea negativă pe care șeful statului o produsese pe continentul nord-american lansîndu-se în declarații contrare luărilor de poziție ale democrațiilor occidentale. Consecințele acestui “stil” de a face politică internațională nu au întîrziat să apără. În timpul vizitei sale oficiale în SUA, din iulie 1998, Agenția *Associated Press* îl numea pe președinte, din nefericire pentru România, “o figură din străinătate mai puțin proeminentă” (vezi Jim Abrams, *Associated Press Writer*, “Romania Leader Addresses Congress, Thursday, July 16, 1998, 3:20 a.m. EDT”.

Importantul cotidian american *Washington Post* ridicula, la rîndul său, extravaganta croazieră pe Potomac organizată de Ambasada României la Washington, pentru Emil Constantinescu, numindu-i pe organizatori, “curtenii cu genunchii moi” ai președintelui (vezi Nora Boustan, “The British, Busily Eliminating Both Fuddy and Duddy – Following the Money”, în *Washington Post*, Friday, July 17, 1998, Page A16).

Nu ne propunem a ne referi pe larg la vizita președintelui în SUA, vizită declarată de presă favorabilă un mare succes. Vom aminti doar că președintele a dat un interviu influentului canal de televiziune *CNN International*, în timpul vizitei, pe 17 iulie 1998. Realizatorul emisiunii a prezentat sutelor de milioane de telespectatori următoarele aprecieri la adresa României, imediat după ce Emil Constantinescu a subliniat fermitatea procesului de restructurare și privatizare din țară: “Misiunea Fondului Monetar Internațional la București este nerăbdătoare să vadă aceste reforme în timp ce deficitul bugetar al României se umflă, iar acțiunile la Bursă cad. Companiile americane au rețineri în a investi în România fiind frustrate de o politică economică inconsistentă și obstrucții birocratice” (apud RADOR, *Transcrieri – interviuri, comentarii, dezbatere*, Nr. 181, 18 iulie 1998, p. 3).

Declarația Departamentului de Stat de la

Washington, din 15 iulie 1998, cu privire la vizita președintelui român, indică și ea, din păcate, o atitudine rezervată față de Emil Constantinescu. În Declarația comună SUA-România, din 16 iulie 1998, se preciza, printre altele, că SUA va ajuta România să devină “cel mai puternic candidat posibil (subl.n.) pentru intrarea în NATO și integrarea în celelalte structuri occidentale” [vezi “Joint Statement. US-Romanian Relations”, The White House, Office of the Press Secretary, July 16, 1998, în *USIS Washington File*, 16 July 1998, Text: Joint Statement on US-Romanian Relations July 16, 1998, (Clinton, Constantinescu met in Oval Office July 16) (780)]. Această Declarație este rodul negocierilor dintre partea americană și cea română fiind o declarație comună.

Declarația Departamentului de Stat, din 15 iulie 1998, este, în schimb, o declarație unilaterală a SUA, care exprimă nu o poziție comună, ci strict poziția SUA față de România. Ea precizează că SUA va ajuta România să devină “un candidat cît se poate de puternic (subl.n.) pentru intrarea în NATO în viitor (subl.n.) și pentru integrarea în celelalte structuri occidentale” [vezi Statement by James P. Rubin, “Visit of Romanian President Emil Constantinescu”, US Department of State, Office of the Spokesman, July 15, 1998, în *USIS Washington File*, 15 July 1998, Text: State Dep. on visit of Romanian President Constantinescu, (US-Romania Strategic Partnership talks being held) (520)]. Diferența dintre *cel mai puternic candidat și un candidat cît se poate de puternic* este uriașă în limbajul diplomatic și trimite un mesaj foarte clar Bucureștilor. În plus, Departamentul de Stat a simțit nevoie să specifică că intrarea în NATO s-ar putea produce “*in viitor*”, ca nu cumva cineva să credă că este de actualitate.

În plus, președintele Clinton a anulat conferința de presă comună cu președintele român, conferință din care Departamentul de Analiză Politică al Președinției României își făcuse un adevărat titlu de glorie (vezi ROMPRES-SERVICIUL NAȚIONAL, *Știri Interne*, 2 iulie 1998, p. 12). Sigur, surse românești, favorabile lui Emil Constantinescu, au justificat anularea conferinței de presă comună prin dorință președintelui Clinton de a scăpa de eventualul tir al întrebărilor jurnaliștilor americanii cu privire la afacerea Lewinsky. O scuză pe care nici nu o mai calificăm. În 16 septembrie 1998, cind afacerea Lewinsky ajunsese la apogeu, fiind mult mai gravă

decât în iulie, Clinton nu s-a suflat să participe la o conferință comună de presă cu un lider central-european, chiar la Washington. E drept, acel lider nu era “o figură din străinătate mai puțin proeminentă”. Era președintele Cehiei, Vaclav Havel.

Un ministru al apărării pentru “liniștea” noastră: Victor Babiuc

Criza din Kosovo reprezenta, în iunie 1998, cel mai important pericol pentru pacea și stabilitatea regională. Confruntările armate dintre forțele guvernului de la Belgrad și grupurile separatiste din Kosovo luaseră amploare. Acțiunile forțelor iugoslave au afectat grav viața populației civile albaneze din provincia amintită. Acestea sunt motivele pentru care NATO a trecut la elaborarea unor variante de intervenție militară în Kosovo, pentru a pune capăt luptelor, dacă va fi cazul.

Bineînțeles, apărea problema reacției României față de o astfel de eventualitate. În acest context, ministrul român al apărării, Victor Babiuc a declarat, pentru *Curentul* din 18 iunie 1998: “România face parte din Parteneriatul pentru Pace, în cadrul căruia are o serie de angajamente față de partenerii săi. În măsura în care aliații vor interveni în Kosovo, România își va respecta angajamentele asumate față de ei. Sper însă că înțelepciunea conducerilor iugoslavi și albanezi va permite găsirea unei soluții politice crizei” (vezi “«România își va respecta angajamentele» față de NATO”, în *Curentul*, Anul II, Nr. 139(197), 18 iunie 1998). Babiuc a spus cu alt prilej, în conformitate cu *Jurnalul Național* din 30 iunie 1998, că România s-a angajat să “participe alături de NATO cu trupe în zonele de conflict, inclusiv în Kosovo” (vezi Florin Vlădescu, “Ministrul Babiuc este mai hotărît ca niciodată: «Vom fi alături de NATO chiar și în Kosovo»”, în *Jurnalul Național*, Anul VI, Nr. 1549, 30 iunie 1998).

Din afirmațiile ministrului reiese că, în conformitate cu angajamentele asumate față de NATO, prin Parteneriatul pentru Pace (PpP), România va interveni în Kosovo alături de Alianță. Asemenea declarații nu aveau nici o bază reală. Angajamentele asumate de România în cadrul PpP se referă la operațiuni de menținere a păcii sub mandat ONU sau OSCE, alături de partenerii din NATO. Operațiunile de menținere a păcii se realizează în

zone unde conflictul a încetat, iar beligeranții au acceptat condițiile încetării lui. Or, o intervenție a NATO în Kosovo, de tipul celei la care se referea Babiuc, ar fi fost o acțiune de luptă a Alianței, nu pentru a menține pacea, ci pentru a impune prin forță militară. Această acțiune ar fi legitimă dacă ar avea mandat ONU, dar nimeni, nici ONU, nici NATO, nu ar putea cere expres României participarea la acesta ceva, pentru simplul motiv că România nu s-a angajat niciodată să participe la astfel de acțiuni, care ar pune-o pe picior de război cu alt stat.

Nici Consiliul de Securitate al ONU (ale cărui rezoluții sunt obligatorii pentru țările membre ONU), cea mai înaltă instanță internațională, nu are autoritatea juridică, politică sau morală de a solicita unei țări să facă război cu altă țară, oricără de nobil și corect ar fi scopul acelui război. De aceea, atunci când un agresor periculos pune în pericol pacea și securitatea internațională, intrând sub jurisdicția Capitoului VII din Carta ONU, care prevede măsuri pentru a împiedica o asemenea evoluție, Consiliul de Securitate autorizează, în cazuri extreme, o intervenție militară, ca în cazul crizei Irakului din 1990-1991. Atunci intervin numai acele țări care au posibilități militare și doresc să acționeze în acest fel, Consiliul de Securitate neavând autoritatea de a obliga pe cineva să facă război.

În ceea ce privește NATO, în absența unei rezoluții a Consiliului de Securitate, o decizie a Alianței pentru o intervenție în Kosovo nu ar obliga automat nici pe țările membre să ia parte la o astfel de acțiune, datorită modului diferit de interpretare al articolului V din Tratatul de la Washington (a cărui invocare ar fi singura explicație posibilă pentru o acțiune NATO neautorizată de ONU). Este vorba aici de posibilitatea de a invoca necesitatea unei intervenții pe baza faptului că instabilitatea creată de conflictul din Kosovo se poate revărsa în țările NATO din zonă, Grecia și Turcia. Acest lucru ar intra sub incidența articolului V din Tratatul de la Washington, care acoperă exclusiv zona NATO (Kosovo nefiind în ea) și care prevede acțiuni pentru apărarea colectivă a acestei zone (adică teritoriul statelor membre și al posesiunilor acestora).

O astfel de poziție a fost susținută de SUA pentru a arăta că nu este nevoie de o Rezoluție a Consiliului de Securitate pentru a autoriza o intervenție NATO în Kosovo, de vreme ce o astfel de intervenție ar fi una de apărare colectivă conform Tratatului de la Washington și, eventual, în conformitate cu articolul 51 al Cartei ONU referitor

la autoapărare. Unii membri NATO au respins inițial posibilitatea unei acțiuni NATO în Kosovo, în afara unui mandat ONU. Adevărul este că invocarea articolului V din Tratatul de la Washington, pentru a interveni în afara zonei NATO, va fi întotdeauna foarte aproape de limita dreptului internațional și foarte greu de susținut în litera și spiritul acestuia.

Așadar, România poate sprijini politic orice acțiune a NATO în Kosovo, inclusiv o acțiune militară autorizată de ONU (fie ea de menținere a păcii sau de luptă pentru impunerea ei), poate participa dacă este invitată la orice operațiune de menținere a păcii în zonă, cum a făcut în Bosnia, dar nu este obligată să facă război alături de NATO împotriva Iugoslaviei. Nici NATO nu ar cere aşa ceva, pentru că liderii NATO știu mai bine decât ministrul Babiuc ce pot cere și ce nu pot cere României. De pildă, Danemarca, membru NATO, consideră în iunie 1998 că o intervenție în Kosovo se poate face numai cu mandat ONU. Chiar și aşa, William Cohen, secretarul apărării al SUA nu știa în iunie 1998 dacă Danemarca va participa la posibile operațiuni NATO în Kosovo: "Din nou, foarte multe vor depinde, în ceea ce privește forțele daneze de modul în care vor simți că există suficientă autoritate legală pentru a se întreprinde asemenea acțiuni" [vezi Transcript, Press Conference, Secretary of Defense William Cohen and Danish Minister of Defense Hans Haekkerup, Copenhagen, Denmark, June 13, 1998, în USIS Washington File, 16 June 1998, Transcript: Cohen, Danish Defense Minister Briefing June 13, (Hans Haekkerup, Cohen in Copenhagen) (2980)]. Iar, Danemarca, repetăm, este membru NATO.

Referindu-se la aceleași aspecte, William Cohen, secretarul apărării al SUA, a precizat pe 15 iunie 1998, la Varșovia, că Polonia, de pildă, ar putea participa în Kosovo, doar la misiuni de menținere a păcii și, oricum, nu se știe dacă SUA vor solicita aşa ceva: "(...) dacă va fi Polonia solicitată să participe la operațiuni de menținere a păcii; mai întâi trebuie să fie pace. Nu poate fi operațiune de menținere a păcii dacă nu se opresc ostilitățile (...) și nu există un acord al părților de a negocia și a pune capăt conflictului. De aceea este prematur să speculăm în acest moment dacă SUA sau NATO vor solicita sau nu vor solicita Polonia să ia parte în misiuni de menținere a păcii" [Transcript of Press Conference, Secretary of Defense William Cohen and Minister of National Defense Janusz Onyszkiewicz, Ministry of Defense, Warsaw, Poland, June 15, 1998, în USIS Washington File, 17

June 1998, Text: Sec. Cohen, Polish Defense Minister Press Conference 6/15, (Following meeting between Cohen, Minister Onyszkiewicz) (2050)].

După cum se vede nu se spune nimic despre o acțiune de impunere a păcii prin luptă, la care să participe armata poloneză, aşa cum era gata să susțină ministrul Babiuc prin participarea armatei române.

Ministrul apărării polonez a precisat cu același prilej, referindu-se strict la operațiuni de menținere a păcii, că "nu se știe dacă Polonia va fi solicitată să ia parte" și că, oricum, țara să nu prea are practica "acestor acțiuni"! Iar Polonia, este că și membru NATO, intrarea sa oficială în Alianță fiind programată în 1999.

Prestația ministrului român al apărării, înțînd cont de cele prezentate mai sus nu a putut să transmită mesajul de sprijin pentru NATO pe care l-a avut în vedere Victor Babiuc. A reușit să transmită doar că înalții oficiali români nu știu ce obligații internaționale are România, ceea ce face oferă românească de participare la NATO doar de problematică și riscantă pentru Alianță în cazul în care ar accepta-o. Nu mai luăm în considerare graba ministrului român de a pune România pe picior de război cu o mare putere militară vecină, fără ca acest lucru să fie solicitat de necesitățile de apărare națională și nici măcar de nevoia de a îmbunătăți relația țării cu Vestul.

Sigur, pentru un observator indulgent, aceste declarații ale oficialilor români pot fi considerate simple sfîngăci de limbaj. Din nefericire ele apar pe fondul unor eșecuri de răsunet în planul politicii externe, care au situat România într-o foarte periculoasă zonă gri pe harta Europei. Declarațiile respective nu fac decât să exprime nivelul de înțelegere pe care îl au guvernările de astăzi cu privire la ceea ce trebuie să facă în serviciul poporului român, popor care nu i-a pus în fruntea țării pentru a contabiliza eșecuri...

VALENTIN STAN (1959) a absolvit Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității din București. Este lector de relații internaționale și istorie contemporană universală la Facultatea de Istorie a Universității din București. Membru în Consiliul Centrului pentru Studii Euro-Atlantice al Universității din București.

Fundația "Societatea Civilă"

organizează,
vineri 20 noiembrie 1998,
cocolviul cu tema

"Mass-media și cultura politică".

Invitați:

STELIAN TĂNASE
ALIN TEODORESCU
DAN PAVEL
STERE GULEA
PAVEL CÂMPEANU
CĂLIN ANASTASIU
PETER GROSS (SUA)

Participă redactori șefi ai programelor de știri de la principalele posturi de radio și televiziune, editorialiști, comentatori și analiști politici, profesori de jurnalism și științele comunicării, cercetători și experți, membri ai comisiilor de specialitate din Parlament.

Colocviul se va desfășura la
Casa Scriitorilor din București,
Calea Victoriei nr. 115

Destin sau conjunctură

IOAN MIRCEA PASCU

Există sau nu o aşa numită "zonă gri"?

Odată cu terminarea "războiului rece", s-au creat, totodată, și premisele refacerii unității continentului, întreruptă aproape o jumătate de secol de divizarea sa politico-militară și ideologică intervenită la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial. Mai mult, s-a și trecut la treabă, refacîndu-se, mai întîi, unitatea *ideologică*, dacă se poate spune așa, a Europei, prin aceea că valorile democrației și economiei de piață au devenit împărtășite unanim, de la Atlantic la Urali, ca să folosim o sintagmă lansată de fostul președinte francez de Gaulle.

Sub raport *politico-militar*, situația rămîne, însă, mult mai complexă. Dacă este adevărat că, prin eliminarea URSS și a imperiului ei, "războiul rece" a încetat din lipsă de combatant (este nevoie de doi pentru a "dansa", cum spun englezii), nu este mai puțin adevărat ca, pe de o parte, dezintegrarea din răsăritul continentului s-a materializat, printre altele, și prin accentuarea unei conflictualități latente, "înghete" de bipolarismul postbelic, care izbucnește acum în forță (vezi, de pildă, situațiile din fosta Iugoslavie și fosta Uniune Sovietică), iar pe de altă parte, unitatea Occidentului, dată pînă de curînd de existența pericolului sovietic, începe să se fisureye, făcînd loc unei competiții din ce în ce mai palpabile între aliați.

Drept rezultat, pe fundalul oferit de decalajul de dezvoltare economică dintre vestul și estul continentului, care devine pregnant după dispariția confrontării politico-militare și ideologice Est-Vest, tentativa de stabilizare a *estului* prin proiectarea prosperității, securității și stabilității *vestului*, tentativa materializată prin extinderea NATO și UE, este însoțită inevitabil de ciocnirea de interese dintre principalele puteri occidentale. Așa se facă că, *unitatea instituțională a Europei este încă un obiectiv destul de incert, grevat de diferențele de performanță individuală dintre candidați, ciocnirea de interese dintre membrii actuali și acțiunea factorului Rusia*.

Deplasarea marilor plăci tectonice ale geopoliticii europene, exprimată succint prin

reunificarea Germaniei, dezmembrarea URSS și fragmentarea spațiului dintre ele, pun în lumină un amplu proces de redistribuire a puterii pe continent, însoțit inevitabil de delimitarea sferelor de influență între centrele de putere ale viitorului. Dacă lăsăm la o parte modificările din interiorul raportului de forțe occidental (ilustrate de tendința europenilor de a ieși de sub tutela americană și sub raport politico-militar, nu numai economic), rezultă că ceea mai importantă problemă care necesită o rezolvare corespunzătoare este *cea a viitorului Rusiei*.

Într-adevăr, Rusia confruntă Occidentul cu o dilemă de mari proporții: *cum să fie menținută în continuare ca un centru de putere indispensabil supraviețuirii întregului sistem, fără ca ea să mai poată deveni vreodată o amenințare de talia celei pe care a reprezentat-o fosta U.R.S.S.?* Or, acesta este contextul în care trebuie privită și problema limitelor extensiei sferei de influență occidentale și, în consecință, a existenței sau inexistenței unei "zone gri" în prelungirea acesteia. Așa cum se prezintă lucrurile în momentul de față, este evident că, atât timp cât extinderea NATO (și a UE, dacă ținem seama de concretizarea tot mai evidentă a identității sale de securitate) pare să fie oprită, după primirea primului "val", în principal tocmai pentru a nu deranja Rusia, cât timp viitorul Rusiei însăși pare tot mai incert și cât timp flăcările conflictului reizbucnesc în Balcani este clar că "unitatea instituțională a Europei" rămîne un obiectiv mai mult decît incet, a cărui nerealizare conduce inevitabil la crearea "de facto" a unei "zone gri", în prelungirea celei acoperite deja de instituțiile occidentale extinse cu primul grup de invitați, între care România, după cum se știe, nu se regăsește.

Repere istorice

Problema "Rusia" și încercarea de rezolvare a acesteia nu reprezintă o premieră în istoria Europei. Ea a apărut ca urmare a deosebirilor de cultură politică dintre restul continentului și Rusia, precum și din puterea acesteia din urmă, ceea ce a făcut imposibilă, cel puțin pînă acum, o absorție a ei în

spațiul european (sau, spus altfel, o proiecție a spațiului european peste spațiul rusesc). În linii mari, de-a lungul timpului, respectiv cam de când Rusia devine o mare putere (pe timpul lui Petru cel Mare) și pînă în prezent, au fost încercate trei modalități de rezolvare a acestei probleme. Prima dintre ele a fost și cea mai rudimentară, respectiv calea utilizării forței militare. Franța napoleoniană, apoi Germania wilhelmiană și nazistă au căutat să înfrîngă Rusia (Uniunea Sovietică) și, după cum se știe, nu au reușit. Mai mult, de fiecare dată tentativa s-a soldat cu un reflux puternic, ce a dus armatele rusești pînă la Paris și Berlin¹.

A doua metodă a fost "indiguirea" (containment), care a fost utilizată atât în perioada interbelică, respectiv imediat după ce intervenția militară deschisă a aliaților a dat greș și revoluția bolșevică a învins, cât și în perioada postbelică. Trebuie, însă, remarcat, că, din punctul de vedere al subiectului tratat în paginile de față, respectiv cel al unei "zone gri", experiența interbelică este mai relevantă, căci ea a cunoscut tentativa puterilor occidentale de a crea așa-zisul "cordoan sanitar" între Europa și Rusia sovietică, în timp ce în perioada postbelică, o asemenea zonă a lipsit, cele două sfere de influență – occidentală și sovietică –, instituționalizate prin alianțele politico-militare NATO și Tratatul de la Varșovia, afîndu-se în contact nemijlocit, pe linia de demarcare din Germania.

În prezent, se poate spune că suntem în fața celei de-a treia modalități, care implică, cel puțin așa cum apar lucrurile privite din afară, o combinație de metode și instrumente ce cuprind o diminuare a potențialului rusesc, cu tentativa de obținere a controlului asupra principalelor resurse aflate la dispoziția acestuia, în paralel cu efortul de integrare a Rusiei în sistemul occidental (vezi, de pildă, acceptarea ei la discuțiile politice ale G 7). Comparativ cu celelalte două tipuri de tentative, aceasta, beneficiind de dublul avantaj al slăbiciunii momentane a Rusiei și de faptul că, cel puțin sub planul valorilor, Rusia a fost integrată în spațiul european, deși pare a avea sorti mai mari de izbîndă, credem că nu va avea decît parțial șanse de succes. Aceasta pentru că deosebirile de cultură politică dintre Rusia și Occident, interesele și capacitatea de acțiune independentă ale acestei puteri în mod cert de talie (deocamdată doar) europeană se vor menține cu siguranță.

Rolul "zonei gri"

De la bun început, trebuie să precizăm că, atunci când vorbim de o "zonă gri", avem în vedere, de regulă, o zonă al cărei statut nu este bine precizat și în care acționează ambele părți între care se află aria respectivă, impunîndu-i fiecare regulile proprii. Este, deci, o zonă de "întrepătrundere", o zonă "tampon". Rolul unei asemenea zone este atât *defensiv*, cît și *ofensiv*, conform intereselor celor care o utilizează. Astfel, în rol *defensiv*, într-o asemenea zonă, partea care se apără are grija să-și creeze ceea ce am putea numi "sisteme de alarmă", care să o atenționeze în cazul în care cealaltă parte, manifestând intenții agresive, încearcă să se apropie de ea. În plus, tot aici se crează și primele obstacole în calea "atacatorilor", încercîndu-se menținerea acestora în zona respectivă, pentru a scuti cît mai mult teritoriul național de suferințele operațiunilor militare. Istoric, acesta era rolul pe care, sub imperiul învățămintelor celui de-al doilea război mondial, ni-l rezervase tuturor țărilor socialiste europene, de pildă, fosta Uniune Sovietică. În rol *ofensiv*, o asemenea zonă constituie aria de acumulare a resurselor lansării unui atac asupra teritoriului național al celeilalte părți, așa cum a procedat, de pildă, Germania în preajma inițierii operațiunilor militare împotriva Uniunii Sovietice în vara anului 1941. Cu alte cuvinte, mai ales în situații de ostilitate, criza sau chiar război între două centre de putere, "zona tampon" dintre ele are valențe atât de *stabilă*, cît și de *trambulină*, în funcție de intențiile și pozițiile părților care o utilizează.

În același timp, "zona tampon" poate juca și un rol "pozitiv" pentru cei aflați de o parte și de alta a ei, prevenind apariția conflictelor nemijlocite între aceștia. Tehnic, ea oferă spațiul necesar clarificării/decantării intențiilor părților una față de alta, în cazul semnalării unor mișcări ce pot fi interpretate ca agresive, fie de una, fie de cealaltă parte. În plus, aceste "mecanism de alarmare" poate fi întărit prin împărtirea "zonei tampon" în "sfere de influență" bine stabilite, ceea ce presupune acțiunea preponderentă a fiecărei din părți exclusiv în aria ce-i revine din zona respectivă, urmînd ca nerespectarea să constituie un semnal de agresivitate ce trebuie tratat ca atare. Un exemplu în această privință îl constituie zona dintre Germania și Uniunea Sovietică în preajma celui de-al doilea război mondial, a cărei "eliminare" venea în întîmpinarea intereselor britanice ce vizau sporirea sanselor de

conflict între cele două mari puteri, prin încurajarea intențiilor lor agresive în raport cu statele situate în aria dintre ele.

*"Primul efect previzibil al politicitii britanice – spune Larry Watts în teza sa de doctorat susținută recent în Suedia și care conține foarte multe elemente noi, inedite, referitoare la perioada de război – a fost că Germania s-a simțit încurajată să își urmărească pretențiile teritoriale față de Polonia precum și anschluss-ul cu Austria, niciuna dintre ele neatrăgind după sine condamnarea din partea Londrei înainte de 1939... După ce a devenit clar că Germania nu se va sătura și că Uniunea Sovietică i se va alătura în expansiunea ei spre centrul Europei, fosta politică britanică de a permite, dacă nu chiar de a încuraja în mod inadvertent modificarea echilibrului puterii a fost aplicată și în raport cu Uniunea Sovietică. Expansiunea sovietică în Europa centrală a fost considerată ca fiind în avantajul Marii Britanii (și al Aliaților), deoarece urma să conducă prezumтив la crearea unei granițe comune între Germania nazistă și Uniunea Sovietică. Ceea ce se urmărea era confruntarea directă între cele două dictaturi totalitare, dată fiind natura lor rapace. Iar precipitarea unei asemenea ciocniri devinea critică pentru Londra în primăvara anului 1940, pe măsură ce presiunea germană asupra Marii Britanii devinea tot mai puternică. Londra vedea o asemenea evoluție ca fiind avantajoasă, chiar potențial salvatoare, căci, odată ce Berlinul și Moscova urmău să se ciocnească, Germania trebuia să își redirecționeze resursele spre est, iar Uniunea Sovietică putea fi determinată să se alăture Marii Britanii împotriva Germaniei."*²

Întrebarea firească este, însă, dacă și astăzi se poate vorbi de rolul unei "zone tampon" în aceeași termeni ca și în perioada descrisă mai sus? Desigur, utilitatea generală a procedeului nu s-a modificat esențial, numai că, dacă avem în vedere că o asemenea zonă creată între Vest și Rusia are, totuși, la bază o unitate a valorilor fundamentale împărtășite de ambele părți, precum și dominanta procesului general de integrare europeană, ce are ca finalitate crearea spațiului european comun economic, politic și de securitate, rezultă anumite deosebiri semnificative față de conceptul clasic de "zonă tampon". Astfel, caracterizarea de "zonă gri" pare mai adevarată decât cea de "zonă tampon", căci este de presupun că ea nu reprezintă o zonă "neutră", ci, mai degrabă, o zonă comună, în care acțiunea ambelor părți se

întrepătrunde, în care funcționează concomitent regulile ambelor părți. Sau, mai pe înțelesul tuturor, nu o Elveție, ci o Casablanca din filmul cu același nume.³

Este un progres, sau un regres, comparativ cu statutul zonei din timpul "războiului rece"? Sigur, dacă privim lucrurile prin prisma faimosului "Acord al Procentelor" încheiat între Stalin și Churchill la Moscova în octombrie 1944, în care, pentru România, de pildă, se convenise ca influența sovietică să fie decisivă, respectiv de 90%, faptul că, odată cu terminarea "războiului rece", acest procent a fost diminuat substanțial în favoarea influenței occidentale, este un progres de netăgăduit. Numai că, în termeni de securitate, în ciuda echilibrării influenței private la modul general, diferența dintre "zona NATO" și "zona gri" situată în prelungirea ei pînă la "zona CSI" este fundamentală. Astfel, în timp ce prima zonă este asigurată total de funcționarea Alianței, "zona gri" este acoperită doar parțial, prin intermediul Parteneriatului pentru Pace, care nu reprezintă, așa cum o demonstrează și situația țărilor partenere situate în-arii de conflict deschis, o situație asiguratorie. Practic, în ciuda apartenenței la Parteneriat, precum și a existenței unor aranjamente bilaterale cu conotații inclusiv de securitate, "zona gri" este deschisă complet practicilor politicii de putere (power politics), așa cum se manifestă ele, de pildă, în spațiul CSI. Diferența de mentalitate și, în consecință, de aplicare a "politicii puterii" în interiorul Alianței Nord-Atlantice și în afara ei este cea care dă adevarata diferență între gradul de securitate al "zonei NATO" și cel al "zonei gri".

Are România vocația cantonării în "zona gri"?

Scriam în altă parte, în urmă cu cîțiva ani, că Țările Române, ulterior România, au dobîndit în timp un statut de "zonă tampon" între marile imperii aflate în luptă unele cu altele în aria noastră geografică. Acest lucru s-a datorat atât rezistenței lor la tentativele repetate de cucerire din partea imperiilor respective, dar și a realizării faptului că era mai bine pentru ele să nu aibă granițe comune, ci o asemenea "zonă tampon", care să diminueze riscul conflictelor directe, decurgînd din contactul lor fizic nemijlocit. Sigur, un asemenea statut, derivat din localizarea noastră geografică într-o regiune importantă, deci, contestată de marile puteri, care urmăreau să își o subordoneze în exclusivitate, ne-a obligat să învățăm

să ne "descurcă", păstrîndu-ne finița națională, prin manevra de echilibru între competitori, în condițiile în care sferele lor de influență se întretăiau practic chiar pe teritoriul nostru. Trebuie, însă, remarcat că, și atunci cînd am fost forțați de evenimente să ne situăm tranșant fie de partea uneia din puterile respective, fie de partea alteia, noi nu ne-am încadrat perfect în "fotografie", pentru că, de cele mai multe ori, structurile în care am fost inclusi erau departe de a avea caracterul democratic, care să ne permită să ne păstrăm valorile naționale proprii⁴.

Din cele declarate decurg două întrebări fundamentale, în raport cu problematica dezbatută, dar legate strîns una de alta. Prima este: dacă rolul nostru de "zonă tampon", pe care am fost nevoiți să-l jucăm atât timp, dată fiind localizarea noastră geografică, s-a transformat într-un destin ce nu mai poate fi depășit? Iar a doua, dacă există schimbări substanțiale în determinarea situației noastre actuale, pe care să se poată baza tentativa unei atari depășiri de condiție? Pentru a răspunde, se impune o succintă analiză a situației actuale, de după terminarea "războiului rece", care să pună în balanță continuitatea și discontinuitatea în politica marilor puteri față de aria geografică în care suntem localizați. În acest sens, chestiunea principală căreia trebuie să-i găsim mai întîi răspuns este dacă regiunea mai are sau nu importanță pentru noua ierarhie de putere aflată în prezent în curs de cristalizare. și noi credem că are, deoarece regiunea continuă să reprezinte o puncte de legătură între spații geo-strategice, geopolitice și, cel mai important, geo-economice de cea mai mare importanță. Bătălia care se dă în prezent pentru traseul prin zona noastră a rutelor de petrol și gaz din Marea Caspică spre Orient, sau perspectiva stabilirii unui cap de pos islamic pe continent tocmai aici sunt doar două exemple ale însemnatății regiunii în care noi ocupăm, în plus, și o poziție extrem de relevantă.

A doua chestiune care se cere lămurită pentru a răspunde la cele două întrebări puse mai sus ține de competitorii externi și modul în care ei se comportă față de regiunea noastră. și în acest caz putem vorbi de imbinarea discontinuității cu continuitatea. Dacă prima este ilustrată de faptul că, spre deosebire de trecut, Occidentul abordează problematica regiunii și în mod unitar, prin prisma instituțiilor sale, existând chiar perspectiva – chiar dacă depărtată și deci, mai mult teoretic – a integrării ariei în structurile sale, cea de-a doua este pusă în lumină de tendința clasăcă

de abordare individuală, pe baza intereselor proprii fiecărei puteri prezente în zonă, care se face simțită în paralel și care, adesea, este mult mai responsabilă de evoluțiile de aici, decît apare la prima vedere⁵.

Aceasta este și cauza pentru care, pe de o parte, cînd a venit vorba de extinderea NATO spre flancul sudic, nu s-a realizat consensul necesar includerii și a unor state de aici (România și Slovenia) în primul "val", iar, pe de altă parte, principalul nostru *atu* – poziția geostrategică extrem de importantă – s-a dovedit în aceeași măsură și un *handicap*, neputînd să ne propulseze, cum ne aşteptam, în rîndul primilor invitați. Căci, dacă este foarte adevărat că România este foarte importantă pentru unii membri ai grupului de mari puteri cu interes în zonă, este tot atât de adevărat că ea este, în consecință, la fel de importantă și pentru ceilalți membrii, aflați în conflict, mai mult sau mai puțin deschis, cu primii. Si acest lucru nu este totul, căci nu suntem convingi că "valoarea" noastră se judecă exclusiv prin prisma tabloului apărut în urma terminării "războiului rece". Există indicii că gruparea fostelor state socialiste în două categorii, respectiv așa-numitele țări Visegrad și România cu Bulgaria, datează încă de la mijlocul anilor... '80, deci încă din timpul cînd acel "război" se afla în plină desfășurare. Or, dacă așa par a sta lucrurile, iar autorul rîndurilor de față are unele indicii în această privință, rezultă că, practic, în toată perioada post "război rece", România nu a făcut altceva decât să încerce, fără sorți de izbîndă, să își depășească condiția de a fi grupată împreună cu Bulgaria, o țară ce făcea parte tradițional din sfera de influență a Rusiei. Sau, cu alte cuvinte, "împărțeala" pare să se fi făcut mai înainte ca să devină evidente consecințele ei. Poate că aici se află o parte din răspunsul la întrebarea pentru ce România, dacă este atât de importantă, nu poate fi asociată și ea grupului țărilor de la Visegrad, incluse ferm în instituțiile vestice.

Dincolo, însă, de asemenea supozitii, trebuie să avem în vedere doi factori de primă mărime responsabili de insuccesul nostru de pînă acum în privința integrării ferme în instituțiile occidentale. Primul este obeiectiv și ține de faptul că *zona Balcanilor*, căreia îi suntem asociati deplin, indiferent de subtilitățile argumentării noastre cum că nu am fi, este în prezent un adevărat laborator pentru viitorul sistem de securitate ce va prevala pe continent și pentru practicile europene pe care acesta le va permite. Si ce pun în lumină primele experiențe? Ele

ilustrează, printre altele, faptul că viitorul sistem de securitate, denumit "cooperativ", va avea un puternic caracter interventionist, căci se bazează pe intervenția comunității internaționale în rezolvarea conflictelor interne din statele "problemă", intervenție sprijinită pe pilonul "diplomației preventive" (vezi situația din Kosovo în faza actuală) și al "intervenției militare multinaționale în sprijinul păcii" (vezi operațiunea din Bosnia). Apoi, ele ilustrează conturarea modelului menținerei controlului din afară prin posibilitatea activării focarelor de conflict intern, o situație convenabilă mai ales celor care au pierdut teitorii. Si cum asemenea situații se întâlnesc cu precădere în partea noastră de continent, rezultă că, în ciuda perspectivei integrării tuturor într-un singur spațiu european, în această parte a Europei cel puțin, politica puterii practicată în sens clasic va fi tolerată în continuare, ceea ce face și mai presant succesul efortului de "evadare" dintr-un asemenea spațiu și punerea noastră la adăpost în spațiul cu adevărat european, al instituțiilor occidentale.

Cel de-al doilea factor este subiectiv, căci ține de performanța noastră nemijlocită. Or, din acest punct de vedere, trebuie să constatăm cu regret că, după Madrid, forța cazului nostru de admitere în instituțiile respective s-a diminuat considerabil. Nu numai că economia s-a contractat sensibil, nemaipătind oferi baza necesară de impozitare solicitată de un buget care să susțină credibil eforturile noastre de aliniere la standardele impuse de apartenența la NATO și UE, dar însăși practicile democratice, aflate și aşa abia la debutul lor, se află tot mai vizibil în suferință. În plus, ca o consecință, pe plan intern s-au multiplicat îngrijorător fricțiunile și conflictele potențiale, iar aceasta în timp ce, în jurul nostru, conflictualitatea externă s-a intensificat și ea vizibil. Or, rezultatul comulat al tuturor acestor dezvoltări negative îl constituie *îndepărarea tot mai evidentă de standardele europene*, pe care încercăm să o compensăm cu un voluntarism dus dincolo de limita credibilității, ceea ce erodează și mai mult șansele noastre reale de integrare în instituțiile respective.

Ce ar trebui făcut?

Credem că, în linii mari, prin cele expuse mai sus, planurile de acțiune sunt precizate de la sine. În primul rând, se impune să ne menținem "stocul" în eforturile de integrare, ceea ce presupune stoparea

imediată a îndepărării noastre, încete, dar sigure, de standardele europene, prin oprirea căderii economice. Pentru aceasta se impune, mai întâi, abandonarea criteriului loialității de partid și revenirea la criteriul competenței profesionale dovediet, eliminând fragmentării orizontale și verticale din interiorul administrației, introduse prin promovarea vestitului "algoritm", care să facă posibilă aplicarea cu rezultate cît de cît palpabile a unor politici comprehensive, încurajarea, chiar cu sacrificii, a funcționării sectoarelor viabile, ca bază a acumulărilor immediate de capital, crearea unor interese reale ale marilor firme occidentale, printr-o privatizare transparentă, cînșită și bazată pe legi clare și solide, și nu pe o legislație aleatorie de tipul ordonanțelor de urgență pe care le poate modifica oricine, oricînd, încurajarea și susținerea producătorilor agricoli, pentru a asigura securitatea alimentară a țării. Toate aceste măsuri ar trebui să stopeze erodarea situației materiale a populației, îndepărând astfel principala cauză a unei posibile explozii sociale, care ar arunca în aer orice șansă a noastră de integrare vreodată în instituțiile occidentale.

În plan politic, ar trebui refăcută comunicarea dintre Putere și Opoziție, distrusă de spiritul revendicativ manifestat de Putere după alegerile din 1996, pentru a putea introduce în ecuație și varianta guvernului de uniune națională, nu numai alternanța prin alegeri anticipate, așa cum stau lucrurile în prezent. De asemenea, se impune încetarea promovării unor obiective înguste, însă virulent conflictuale, care, în etapa actuală, nu au alt efect decât sporirea tensiunilor interne și diminuarea corespunzătoare a șanselor noastre de integrare. De asemenea, se impune acordarea unei atenții sporite modului în care Bucureștiul administrează provincia, pentru a evita înrădăcinarea sentimentului de abandon din spatele "centrului".

În planul raporturilor cu puterile occidentale și instituțiile lor, se impune mai întâi clarificarea intențiilor lor față de zona noastră geografică și, în context, față de noi ca țără, căci credem că este clar pentru toată lumea că actuala stare de incertitudine nu mai poate dura la infinit, fără să aibă efecte negative asupra sprijinului popular față de obiectivul integrării noastre. Apoi, trebuie ca, pe perioada în care, din diverse motive, debutul integrării efective este amînat, România să își formalizeze raporturile sale în primul rînd cu NATO, prin încheierea unui acord special, care să precizeze atât obligațiile (căci credem

că politica de "membru de facto" conține mai multe costuri, decât cîștiguri pentru noi), cît și drepturile noastre, respectiv pe ce putem conta în mod ferm în cazul în care securitatea noastră ar fi amenințată (din acest punct de vedere, cum arătam deja, Parteneriatul pentru Pace este, din păcate, prea vag și "subțire"). Apoi, dacă tot vom fi cantonați pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp în "zona gri" dintre NATO și CSI (a cărei existență va depinde, pînă la urmă, de acordul dintre Rusia și Occident), atunci să căutăm să extragem dintr-un atare statut maximum de beneficiu posibil, valorificînd cît mai bine libertatea de acțiune pe care o avem comparativ cu cei integrați deja în cele două spații, precum și potențialele avantaje ce ar decurge din includerea noastră pe drumul petrolului și gazului caspic spre Occident, care nu mai este dependență, credem, de "culoarea" zonei prin care trece drumul respectiv.

Note:

1 Deși afirmația nu se justifică în cazul primului război mondial, să nu uităm că Rusia Sovietică a devenit în perioada imediat următoare foarte activă în planul extinderii revoluției bolșevice pe plan internațional, apelînd în principal la acțiuni "acoperite" (covert), ceea ce a dat destulă bătaie de cap forurilor conducătoare europene.

2 Larry L. Watts, "Incompatible Allies: Neorealism and Small State Alliance Behavior in Wartime", Umea University, Sweden, 1998, pp. 17-18. Credem că orice comentariu referitor la situația disperată a țării noastre, prisă în cleștele germano-sovietic și confruntarea cu ultimatumul sovietic din iunie 1940, privită prin prisma acestei revelații cu privire la politica britanică față de zonă este de prisos.

3 Lucrurile sunt suficient de clare și în plan economic, unde, de pildă, o cercetare efectuată în Polonia în urmă cu cîțiva ani relevă faptul că întreprinderile situate la vest de Vistula operau după regulile occidentale, iar cele situate la est de fluviu, după regulile ce caracterizau activitatea economică din fostul spațiu sovietic

4 Cel mai ilustrativ exemplu îl constituie, desigur, apartenența noastră la "lagărul socialist", care dispunea de instituții ce, fie căuta să ne exploateze economic (CAER-ul), fie să ne amenință securitatea (Tratatul de la Varșovia), obligîndu-ne să ne batem pentru realizarea intereselor noastre și să ne păzim de "aliati" dispuși să ne atace mai degrabă pe noi, decât inamicul declarat comun

5 De pildă, este greu de crezut că cele șase puteri din grupul de contact pentru fostă Iugoslavie nu știu cum să aprovisionează cu armament albanezii din Kosovo (cine pune la dispoziție fondurile, cine face recrutările și achizițiile de tehnică militară, cine le livrează, cine le preia, care sunt rutele de aprovizionare etc.). Si, cu toate acestea, nimici nu intervine pentru a întrerupe acest trafic, obligîndu-i astfel pe rebeli să se așzeze la masa tratativelor pentru a găsi o soluție negociată situației conflictuale de acolo, soluție pe care, oficial, toate puterile respective o solicită altfel fără rezerve.

Interesele americane în Eurasia

MARIAN ZULEAN

Redefinirea intereselor fundamentale ale SUA

Noțiunea de "interes național" a general de-a lungul timpului ample dezbatere. Pornind de la presupoziția că statul național este principalul actor în relațiile internaționale au fost formulate mai multe definiții ale interesului național. Astfel, interesul național a fost conceput ca:

- finalitate generală și continuă pentru care acționează fiecare națiune;
- nevoile și dezideratele unui stat suveran percepute în relațiile cu celelalte state ce constituie mediul extern;
- sumă de scopuri politice private ca preocupări speciale ale unei națiuni;
- nevoile și năzuințele vitale și mobilurile hotărâtoare ce călăuzesc și animă acțiunea națiunii și statului în viața internațională.

Definirea intereselor americane a avut totdeauna o particularitate, și anume, dacă celelalte tipuri de definiții au ca numitor comun *identitatea națională*, interesele americane au fost definite în jurul noțiunilor de *Cultură*, și de *Crez American* (un set de idei și principii universale ca: libertatea, egalitatea, democrația, constitucionalismul etc.).

După sfârșitul Războiului Rece, asistăm la o emulație, stîrnită în dezbaterea conceptului de interes american, astăzi în sfera academică (universități, think-tanks), cît și la nivelul jurnalistic (revistele "Național Interest" și "Foreign Affairs") și al decidenților politici.

Rămînind unică superputere militară mondială și un lider al politiciei de securitate internațională, nu mai este necesar să arăta că interesele americane, în special cele regionale, trebuie cunoscute, analizate și luate în calcul pentru atunci când se iau în discuție interesele naționale românești.

La nivel academic, ne vom referi la studiile lui Samuel P. Huntington și ale lui Zbigniew Brzezinski, For.

Astfel, Huntington în studiul "Eroziunea intereselor naționale americane"¹, susține că:

- interesele americane combină problemele de

securitate cu cele de etică;

- politica de securitate încearcă, în general, să mențină un echilibru între capacitatea de apărare și angajamente, dar azi, nevoia americanilor nu mai este de a găsi putere pentru realizarea apărării ci de a găsi angajamente pentru folosirea puterii americane;

- SUA sunt o țară puternică, dar politica externă este tot mai mult influențată de *interesele economice* și de *lobby-urile grupurilor etnice*;

- SUA sunt o putere "soft", se ocupă de exportul de tehnologie, hrana, idei, cultură și putere și cu importul de "inteligentă", capital și bunuri.

De asemenea, Brzezinski, în studiul "O strategie pentru Eurasia"², consideră această regiune ca axul geopolitic mondial, iar cel ce va domina în acest supercontinent va avea influență decisivă asupra a două din cele mai bogate trei regiuni mondiale.

Abordarea lui Brzezinski este de sorginte geopolitică. El consideră că statul SUA de primă mare putere nu va fi contestat pentru încă o generație de acum încolo și propune următoarele poziții de raportare SUA în relațiile internaționale:

- implicarea, alături de Germania și Franța, pentru extinderea UE și NATO, acest lucru servind interesele americane, atât pe termen scurt, cât și pe termen lung;

- asimilarea Rusiei într-un cadru mai larg de cooperare europeană, concomitent cu sprijinirea independenței noilor săi vecini;

- sprijinirea Chinei ca ancoră estică; se consideră că această țară reprezintă o mare putere regională, iar aspirațiile sale de superputere mondială sunt greu de realizat;

- pe termen lung, stabilitatea Eurasiei va fi realizată printr-un sistem de securitate trans-Eurasiac, prin extinderea NATO, alături de angajamente de securitate colectivă cu Rusia, China și Japonia.

Pe de altă parte, într-un raport al Comisiei pentru Interesele Naționale Americane, publicat sub egida Centrului de Știință și Relații Internaționale, în 1996, sunt identificate cinci interese fundamentale:

1. Prevenirea unor atacuri cu arme de distrugere în masă;

2. Prevenirea apariției unor puteri hegemonice în Asia și Europa, ostile SUA;

3. Prevenirea apariției unor puteri ostile la granițele terestre sau maritime ale SUA;

4. Prevenirea unui colaps al sistemului economic global, a piețelor internaționale sau a asigurării cu resurse energetice;

5. Asigurarea securității aliaților SUA.

Documentul-cadru ce reglementează politica de securitate a SUA este intitulat "*O strategie de securitate națională pentru secolul următor*" și a fost elaborat de către Casa Albă în 1997.

În acest document, sunt identificate amenințările la adresa SUA, grupate în trei mari direcții: *amenințări la nivel regional și de stat, amenințări transnaționale și amenințări provenind din posesia armelor de distrugere în masă*. Recunoscând că nici o țară nu poate să se apere singură, SUA, ca lider, promovează o politică de securitate internațională în următoarele direcții:

- susținerea unei Europe democratice, pașnice și nedivizate;

- întărirea unei comunități puternice în Asia și Pacific;

- clădirea unui nou sistem de comerț liber;

- menținerea Statelor Unite ca lider al politiciei de securitate internațională;

- dezvoltarea cooperării în problema amenințării granițelor naționale;

- întărirea mijloacelor militare și diplomatice cerute de aceste provocări.

Din cele prezentate, putem deduce că SUA și-au definit interesele naționale ce își asumă poziția de lider mondial în politica de securitate internațională. Se pare că se află în curs de cristalizare o strategie de securitate privind Eurasia care ia forma:

- extinderii graduale a NATO;

- unor parteneriate speciale cu Rusia și Ucraina prin intermediul NATO;

- sprijinirea suveranității statelor din zona-tampon dintre Rusia și NATO, în special prin încheierea unor parteneriate strategice regionale și bilaterale.

Interesele regionale ale SUA în zona gri a Eurasiei

După ce, la summit-ul de la Madrid, au fost nominalizate doar trei țări din Europa Centrală să înceapă negocierile pentru admiterea în NATO, Occidentul se confruntă cu o intensificare a cererii țărilor aflate în zona-tampon dintre NATO și Rusia de a li se acorda garanții de securitate.

Pentru a nu dezamăgi opiniile publică din țările

respective și pentru a contracara politica externă rusească de recăpătare a influenței în zonă, SUA, ca lider al politiciei de securitate internațională, încearcă să cristalizeze o strategie coerentă de asigurare a unor garanții, în concordanță cu interesele sale.

Interesele SUA în Balcani se pare că au început să se cristalizeze. Datorită lipsei unor resurse naturale, a complexității problemelor economice și instabilității politice, imediat după 1990, interesul SUA pentru Balcani a fost foarte scăzut, lăsind rezolvarea problemelor "butoiului cu pulbere al Europei" la latitudinea europenilor.

Este relevant faptul că, la o comandă guvernamentală din 1993, de studiere a cauzelor războiului din Iugoslavia, Fundația Carnegie, în loc să înseze o misiune de documentare, s-a mulțumit să prezinte "Raportul Comisiei Internaționale pentru Explicarea Cauzelor Războaielor Balcanice", realizat în 1916, cu o introducere actualizată de George Kennan.

În urma eșecului europenilor de a restabili pacea, SUA s-au implicat în criza bosniacă impulsiv, semnarea Acordului de la Dayton. În prezent, SUA și-au întărit prezența în regiune, promovând desfășurarea dialogului și a cooperării regionale, cu asistență americană.

Astfel, pînă acum au promovat "Inițiativa de Colaborare Sud-Est Europeană (S.E.C.I.)", și-au întărit prezența militară în Albania și Macedonia, aceasta din urmă devenind aproape o bază americană, s-au implicat în tulburările politice care au marcat alegerile locale din R.F. Iugoslavia (1996), scrutinul președintelui și parlamentar din Serbia (sept. 1997), ori în starea de confuzie din Bulgaria, Albania și Bosnia-Herțegovina și au sprijinit-o pe Biliana Plavscic în Republica Srpska.

Strategia de promovare a intereselor SUA se desfășoară în următoarele direcții:

1. întărirea rolului SUA în problematica securității europene, printr-o implicare sporită în stabilizarea și controlul Balcanilor;

2. slăbirea și eliminarea influenței Federației Ruse;

3. ocuparea piețelor din Balcani;

4. crearea condițiilor pentru continuarea extinderii NATO în zona flancului sudic.

Asistăm în Balcani la o competiție în promovarea intereselor SUA, UE și Rusiei, urmărindu-se cel puțin două mize: *una economică și una politică*.

Miza economică o reprezintă piața de desfacere și utilizarea Balcanilor ca un culoar de tranzit al materiilor prime din Asia, iar *miza politică*

se concentrează asupra stabilității politice în zonă, stabilitate ce ar aduce beneficii tuturor actorilor politici majori.

Recent, cu prilejul vizitei președintelui bulgar Petar Stoianov, Bill Clinton a anunțat lansarea Planului de acțiune pentru sud-estul Europei. Conform acestui plan SUA vor acționa în trei direcții:

1. vor extinde cooperarea bilaterală în plan politic, economic, militar și civil
2. vor sprijini cooperarea regională
3. vor lucra, împreună cu membrii UE pentru integrarea țărilor din regiune în cadrul instituțiilor europene și euro-atlantice.

Se pare, totuși, că SUA au o poziție mai nuanțată, lucru contestat în recenta criză datorată neadmitterii Turciei în UE.

Interesele SUA în zona țărilor baltice, ca și în zona Caspică, se desfășoară după principiul enunțat de Brzezinski că SUA trebuie să contribuie la asimilarea Rusiei într-un cadru de cooperare europeană, *concomitent cu sprijinirea independenței noilor vecini*.

Asistăm în regiunea baltică la o convergență a intereselor Rusiei, SUA și țărilor scandinave.

În primul rînd, aceste țări au o mare importanță geostrategică pentru Rusia, și anume, pentru controlul Mării Baltice și Mării Nordului, prin regiunea și portul Kaliningrad.

De altfel, Rusia a încercat să preîntâmpine adeziunea țărilor baltice la NATO printr-o ofertă de garanții de securitate, ofertă respinsă însă de acestea.

În aceste condiții, Rusia a elaborat, în februarie 1997, un document unilateral privind politica pe termen lung față de țărilor baltice. Printre alte prevederi se găsesc și acelea că statelor baltice nu trebuie să li se permită alăturarea la NATO, că trebuie protejate drepturile rușilor rezidenți aici și că trebuie să se creeze condiții favorabile de transport spre Kalinigrad.

În urma unui lobby intens al țărilor nordice și al emigrantilor de origine baltică, SUA și-au asumat rolul de lider și a realizat că este nevoie de o forță care să nu dea acestor țări sentimentul izolării. De aceea, la 16 ianuarie a.c., SUA au semnat o Cartă a Parteneriatului SUA cu țările baltice, considerată o "înțelegere" din care nu se succed obligații și care nu conține nici o garanție de securitate, fiind doar un "angajament moral și politic față de independența, suveranitatea și integritatea celor trei țări".

Carta cuprinde cinci secțiuni: principiile parteneriatului, angajament pentru integrare, cooperarea în domeniul securității, cooperarea economică și relațiile SUA cu țările baltice.

Prin Cartă, guvernul american se obligă însă să sprijine aspirația celor trei țări baltice de a adera la NATO, fără a indica termene. Este evident că această Cartă este un paleativ care urmărește să atenuze frustarea balticilor la lipsa de perspectivă de aderare la NATO, deși spituiează clar interesul SUA pentru această regiune și prevede intensificarea cooperării (o comisie de parteneriat se va întruni anual pentru a evalua stadiul cooperării).

Interesele americane în zona Caspică sunt promovate sub presiunea intereselor comerciale și a grupurilor de lobby etnic (de exemplu, lobby-ul armenesc).

Deși firmele americane se află prezente de mult în zona Mării Caspice, se pare că abia în 1997 au fost definite clar interesele politice americane în această zonă. Secretarul de stat pentru energie, Federico Pena, consideră că SUA au patru obiective politice majore în această regiune:

1. promovarea păcii și prosperității, amintind că "atunci cînd interesele comerciale converg cu obiectivele politice americane, lumea devine mai sigură și mai prosperă";
2. diversificarea asigurării globale cu energie, preconizîndu-se că această zonă să devină a treia mare exploatare mondială de petrol și gaz;
3. dezvoltarea unei strategii multiple de transport a resurselor prin diversificarea rețelelor de conducte;
4. sprijinirea companiilor americane prin asigurarea în zonă a unui climat economic și politic stabil.

În noiembrie 1997, a avut loc la Washington conferința "Conductele caspice", unde Jan Kalicki, consilier la Departamentul de Comerț și ombudsman pentru Relații Comerciale și Energie cu Noile State Independente, a prezentat strategia americană.

Între acțiunile preconizate enumerăm:

- catalizarea unei abordări integrate Est-Vest, consumatorii cheie și statele de tranzit trebuie să lucreze împreună pentru exportul petrolierului caucazian;

– Rusia nu va fi ocolită, ci va conlucra cu firmele americane într-o strategie nouă de tip "win-win". O decizie privind ruta principală de export, va fi luată în 1998 cu participarea Rusiei;

– se va stabili un mecanism multilateral în cadrul Organizației Maritime Internaționale pentru a reglementa accesul prin strîmtoarea Bosfor, dar va fi creată și o rută alternativă, americanii agreeind rata Baku-Ceyhan;

– SUA vor sprijini rezolvarea pe care pașnică a delimitării zonelor de extracție din Marea Caspică

între Azerbaidjan și Turmenistan;

– intrarea Chinei ca investitor în această zonă este bine văzută de SUA, care se delimitizează, însă, de proiectul de construirea unei conducte prin Iran;

– SUA va sprijini rutele de transport prin Turcia, Pakistan, India, China, Ucraina, dar și prin Marea Neagră.

Cu toată reținerea în a nu scoate Rusia din jocul petrolului caspian se pare că, totuși, aceasta pierde teren în teren în favoarea unor inițiative regionale sprijinite de SUA. Astfel, chiar atunci cînd ar fi trebui să aibă loc un summit al CSI, liderii Kazahstanului, Kîrgîstanului, Turmenistanului, Tadjikistanului și Azerbaidjanului s-au întîlnit la Așhabad și au confirmat dorința reciprocă de cooperare regională și de consolidare a independenței față de Moscova.

Liderul georgian Eduard Gavariadze propune fondarea unei Organizații de Securitate și Cooperare a Caucazului, sub obâlduirea Occidentului.

De altfel, serviciile secrete rusești au sesizat politicienii ruși că are în vedere crearea unei pieșe comune caucaziene la care vor participa toate statele transcauzaziene, cu excepția Armeniei, și companii petroliere occidentale importante sprijinite de lobbyuri de interes britanice americane.

Deși parteneriatul strategic bilateral cu SUA creează așteptări optimiste, în ceea ce privește implicare României în rutele de transport a petrolierului dinspre Marea Caspică spre Europa, proiectul de construire a unei conducte Marea Neagră – Trieste prin Iugoslavia este dezaprobat de americani, deoarece există riscul ca beneficiile obținute de R.F. Iugoslavia să-i consolideze poziția președintelui sîrb Miloševic.

Jim Swigert, adjunctul secretarului de stat american pentru Europa de Sud a exprimat, în noiembrie 1997, la Creta, punctul de vedere că proiectul de conductă ce ar corespunde intereselor SUA și României ar trebui să evite Iugoslavia și să tranziteze, printr-o buclă, Ungaria și Croația.

În concluzie, putem afirma că SUA și-au definit clar interesele în aceste zone, iar parteneriatul strategic bilateral reprezintă un mare avantaj pentru interesele naționale românești. Rămîne, totuși, în atenția decidenților politici români ca, în negocierea prevederilor parteneriatului strategic, să prezinte, cu argumente solide, avantajele unei rute de transport a petrolierului spre Europa, prin România.

Trebuie remarcată, din nou, tentația "exceptionalismului românesc" de a considera oferta de parteneriat strategic cu SUA ca pe o mare victorie

a diplomației românești.

Analiza comparativă a celorlalte parteneriate ale SUA și a intereselor sale regionale în zona gri precum și anunțarea Planului de acțiune pentru sud-estul Europei în timpul vizitei președintelui bulgar trebuie să ne aducă cu picioarele pe pămînt și să impulsioneze diplomația românească în prezentarea unor proiecte realiste și viabile la negocierea parteneriatului cu SUA.

Bibliografie:

1. Huntington, Samuel P – The erosion of American National Interest, "Foreign Affairs", sept/oct 1997, pag. 29-49;
2. Brzezinski, Zbigniew – A geostrategy for Eurasia, "Foreign Affairs", sept/oct. 1997. pag. 50-64.
3. America's National Interests, A report from the Commission on America's National Interests, Cambridge: Center for Science and International Affairs, John Kennedy School of Government, Harvard University.

Rezultatele Programului de Privatizare în Masă

**JOHN S. EARLE
ALMOS TELEGY**

(urmare din numărul 61)

Amploarea excedentului de cerere de acțiuni variază în funcție de tipul firmei. După cum se poate vedea în Figura 1, acest excedent este în general la fel de mare pentru firmele cu pînă la 49% din acțiuni destinate privatizării, ca și pentru cele în care acest procent este de 60% – aproximativ 30% în ambele cazuri. Dar există o variație mare între diferite ramuri.

Tabelul 5: Ofertă și cerere excedentară pe ramuri

Ramură	Agricultură, Minerit Energie	Bunuri de consum	Construcții, Transport	Servicii	Chimie, Ind. lemnului	Ind. de mașini Echipament electric, electronic	Medie
Ofertă excedentară	75,5	65,1	75,1	58,4	69,9	83,6	69,9
Cerere excedentară	24,5	34,9	24,9	41,6	30,1	16,4	30,1
Procent societăți	25,9	15,9	19,6	19,6	6,9	12,2	
Procent acțiuni	8,3	13,3	10,7	10,7	20,7	36,3	

Cifrele reprezintă procente societăți

După cum se arată în tabelul 6, cererea excedentară este un fenomen mult mai des întîlnit în cazul societăților mici decît a celor mari: cererea a depășit

oferta pentru 37,1% din societățile cu mai puțin de 100 de salariați, dar numai pentru 22,3% din cele cu mai mult de 1.000 de salariați.

Tabelul 6: Ofertă și cerere excedentare în funcție de numărul de salariați

Nr. salariați	<100	101-300	301-1.000	>1.000	Medie
Ofertă excedentară	62,9	71,2	74,5	77,7	69,9
Cerere excedentară	37,1	28,1	25,5	22,3	30,1
Procent societăți	42,6	27,5	19,4	10,5	
Procent acțiuni	5,7	12,9	22,6	58,8	

Având în vedere neconcordanța dintre cerere și ofertă, se ridică întrebarea ce procent din acțiunile oferte spre privatizare de către program a fost de fapt privatizat? Acest procent poate fi considerat ca o măsură a eficienței programului de privatizare, a gradului în care programul și-a atins scopurile propuse. Am constatat că, în medie, 55,7% din oferta de acțiuni a fost privatizată. Așa cum am mai menționat însă, oferta excedentară este caracteristică mai ales firmelor mari. Luând în considerare valoarea capitalului social al societăților, acest procent coboară la 35,8%. Aceasta ne arată că programul a reușit să privatizeze doar cu puțin peste o treime din capitalul total, restul rămînînd și pe mai departe în proprietatea statului.

Tabelul 7: Procentul privatizat din ofertă

Partea din ofertă privatizată (%)	Pondere Simplă	Capital
	55,7	35,8

Pînă acum ne-am ocupat în special de oferta de acțiuni, analizînd procentul privatizat din aceasta. Desigur însă, cel mai important rezultat al unui proces de privatizare este procentul de acțiuni incluse în program cu procentul de acțiuni incluse care au fost privatizate. Așa cum se poate observa în tabelul 8, procentul mediu de privatizare prin PPM este de 31,9%. Dar cînd se folosește cu pondere capitalul social, acest procent scade cu mai mult de 13%, ceea ce înseamnă că programul a privatizat doar 18,7% din capitalul societăților din baza noastră de date!

Tabelul 8: Procentul privatizat

Pondere	psh<25% *	25%<psh<50%	50%<psh	Medie**
Simplă	45,7	25,8	28,5	31,9
Capital	70,1	22,2	7,8	18,7

Notă: psh = procent privatizat

* Procent societăți

** Procent mediu privatizat

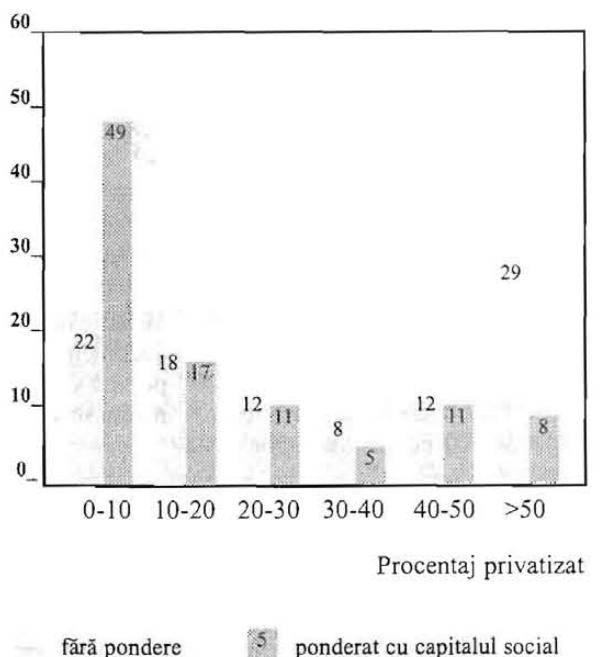
De asemenea, tabelul ilustrează distribuția acțiunilor private rezultate din program, iar figura 3 arată această distribuție, atât ponderată, cât și neponderată cu mărimea capitalului social. Deoarece existența proprietății private majoritare pare să reprezinte o

condiție *sine qua non* pentru a putea observa modificarea comportamentului unei societăți, am scos în evidență procentul societăților care au fost privatizate în proporție majoritară prin PPM.

Tabelul și figura arată că doar 28,5% din firmele din baza de date sunt în proprietate majoritar privată. Dacă ponderăm însă cu mărimea capitalului social, procentul scade la 7,8%.

Figura 3:

Distribuția firmelor după procentul privatizat



Analizînd datele, observăm anumite variații pe regiuni. Procentul mediu de privatizare variază de la 27% în Muntenia pînă la 36% în Banat-Crișana. Proporția firmelor majoritar privatizate prezintă o variație și mai mare, de la aproape 34% în capitală pînă la mai puțin de 20% în Muntenia (neponderat).

Ramurile de activitate pot fi divizate în trei grupe, în funcție de gradul de privatizare, după cum arată tabelul 9. Cel mai scăzut nivel al privatizării se întîlnește în industria construcțiilor de mașini și echipamente electronice (în medie 23%). În celelalte sectoare, procentul mediu de privatizare variază între 30 și 36,4%, cel din urmă aparținînd sectorului serviciilor.

Tabelul 9:
Procentul privatizat pe ramuri de activitate

Ramura	psh<25% *	25%<psh<50%	50%<psh	Medie**
Agricultură, minerit, energie	36,8	34,2	29,0	34,3
Bunuri de consum	46,6	24,5	29,0	31,7
Construcții, transport	52,1	19,6	28,4	30,0
Servicii	37,9	26,0	36,1	36,4
Chimie, ind. lemnului	43,5	32,5	24,0	31,4
Ind. de mașini, echipament electric, electronic	62,6	23,5	13,8	23,0
Procent societăți	45,7	25,8	28,5	

Notă: psh = procent privatizat

* Procent societăți

** Procent mediu privatizat

Variația în funcție de numărul de angajați este, de asemenea, semnificativă.

Pentru societățile cu mai puțin de 100 de salariați, tabelul

10 indică o medie neponderată) de 35,9%, în timp ce pentru cele cu peste 1.000 de salariați procentul mediu scade la 26,2%.

Tabelul 10:
Procent privatizat în funcție de numărul de salariați

Nr. salariați	psh<25% *	25%<psh<50%	50%<psh	Medie**
< 100	38,5	21,8	39,7	35,9
101-300	45,1	27,0	27,9	32,1
301-1000	51,6	28,0	20,4	28,7
> 1000	55,8	30,8	13,5	26,2
Procent societăți	45,7	25,8	28,5	

* Procent societăți

** Procent mediu privatizat

Estimarea valorii proprietății transferate prin PPM

Care este partea de proprietate devenită privată în urma PPM?

Conform bazei de date de care dispunem, valoarea totală a proprietății transferate în cadrul acestui proces depășește cu puțin 9 trilioane de lei. Aceasta reprezintă 35,8% din ofertă și 18,7%

din acțiunile societăților cuprinse în program. Desigur, se poate argumenta că acțiunile care nu au fost solicitate de populație vor rămâne în cele din urmă FPP-urile, ceea ce ar însemna tot privatizare.

Ca răspuns la un astfel de argument, menționăm că acțiunile luate de la FPP-uri la începutul procesului au avut o valoare nominală mult mai mare (vezi secțiunea 3). Mai mult, în cazul în care considerăm FPP-urile ca fiind private înseamnă că PPM nu a privatizat în cele din urmă nimic.

În final, nu este lipsit de interes să încercăm să estimăm procentul din capitalul total al societăților comerciale de stat care a fost privatizat prin PPM, în același mod ca mai sus. În primul rând, nu este lipsit de interes să încercăm să estimăm procentul din capitalul total al societăților de stat care a fost privatizat prin PPM, în același mod ca mai sus.

În primul rând, societățile comerciale reprezintă doar 53% din capitalul de stat, restul fiind reprezentat de regile autonome. Din cele 53%, aproximativ 2.500 de firme fuseseră deja privatizate în mare parte prin metoda MEBO și, prin urmare, nu au fost incluse în PPM. Deși aproximativ 4.800 de societăți au fost incluse în PPM, considerăm că acestea sunt mai ales societăți mici, statul fiind interesat în menținerea pachetului majoritar în cazul societăților mari, mai "strategice" ori mai sensibile sub aspect politic.

Dacă aşa stau lucrurile și, considerind că societăți comerciale cu o valoare totală reprezentând jumătate din valoarea tuturor societăților nu au intrat în PPM (fie au fost orientate către MEBO, fie au fost excluse de pe agenda privatizării), atunci trebuie să împărțim cu 2 procentul de 53%, obținând astfel 26,5%.

De asemenea, am arătat că doar 57,7% din acțiunile societăților comerciale incluse în PPM au fost de fapt oferite spre privatizare. Astfel, programul a inclus aproximativ 15,3% din capitalul societăților comerciale de stat. În final, am arătat că doar 35,8% din oferta de acțiuni ale companiilor aflate în baza noastră de date au fost de fapt transferate cetățenilor; șăadar, doar 35,8% din 15,3% a fost privatizat. Cu alte cuvinte, aşa-numita privatizare "în masă" a reușit să privatizeze doar 5,5% din capitalul aflat în măini statului! ¹⁸

5. Concluzii: care au fost rezultatele PPM?

Concluzia acestui studiu este că "privatizarea în masă" a avut un rezultat destul de modest, după cum modest a fost înșuși scopul acestui program; nu multe au fost societățile care au intrat în program – fie ele societăți comerciale sau regii autonome –, iar pentru cele intrate doar aproximativ jumătate din acțiunile lor au fost incluse în program.

Modul în care a fost conceput programul a deschis posibilitatea unor rezultate diverse, iar studiul de față demonstrează că, în fapt, mai puțin de jumătate din acțiunile oferite prin program au fost transferate către populație.

Desigur, volumul transferului de proprietate nu este deloc neglijabil, chiar dacă el este cu mult mai mic decât ceea ce programul ar fi putut să realizeze. Succesul programului nu poate fi însă evaluat doar prin mărimea capitalului transferat, ci deopotrivă prin felul în care, în urma acestui transfer, s-au creat condițiile favorabile schimbărilor organizaționale, a restructurărilor, atât la nivelul fiecărei societăți, cât și pe ansamblul economiei. Nu în ultimul rând, trebuie menționată problema atragerii de fonduri suplimentare; una dintre criticile aduse unor astfel de programe de privatizare în masă este aceea că, pe termen scurt, ele nu pot impulsiona atragerea de noi fonduri. Aceasta nu trebuie privită însă ca o critică pe care intenționăm să o aducem guvernului (trecut sau prezent), deoarece considerăm că acesta nu avea pe moment nici o alternativă fezabilă.

Ceea ce studiul de față scoate în evidență este faptul că programul a realizat foarte puțin în domeniul impulsioniștilor motivației manageriale și al accelerării restrukturării. În primul rând, statul a rămas principalul acționar în cazul majorității societăților incluse în program. Luând ca bază de calcul capitalul social, se constată că doar pentru 7,8% din societățile

incluse în program transferul de capital a depășit 50%, ceea ce conduce, evident, la concluzia că deciziile/voturile noilor acționari nu le vor putea surclasă pe cele ale statului.

Trebuie menționat, de asemenea, un alt aspect foarte important, cel că programul a avut ca rezultat o dispersare a proprietății. Desigur, multe dintre marile firme occidentale au o astfel de structură de proprietate dispersată; însă, dacă această dispersare nu ar fi avut ca scop menținerea controlului statului, ea ar fi părut firească. Dar, așa cum am mai menționat, un număr mare din societățile incluse în program de privatizare nu se pare o eroare gravă. Unul dintre principiile larg acceptate în ceea ce privește conducerea firmelor mici este acela că ele trebuie să aibă un proprietar unic sau cel mai mult un număr restrins de parteneri activi, statul nemurindu-se printre aceștia. Însă, așa cum rezultă din studiu, 70% din societățile foarte mici (sub 100 de salariați) incluse în program au mai mulți acționari decât salariați, iar 35% din ele au mai mult de 500 de proprietari! Acest număr este cu mult mai ridicat în cazul societăților mari. Dat fiind gradul ridicat de dispersie a structurii de proprietate este extrem de costisitor pentru mii de acționari să se implice activ în managementul societăților și este de așteptat ca aceste mii de proprietari să nu apară niciodată la o adunare a acționarilor. În opinia noastră, principala cauză a lipsei de concentrare a proprietății a fost interzicerea, deliberată, a implicării în acest program a intermediarilor (de tipul societăților de investiții) și nu putem găsi altă explicație pentru această absență decât voința politică a statului de a-și menține controlul și după realizarea privatizării.

traducere de
Dana LUP, Dana SĂPĂTORU
și Marius COSMEANU

NOTE:

- O metodă alternativă de ilustrare a proporției în care economia României a fost "privatizată" prin PPM este calculul sumei ponderată a numărului de salariați din societățile incluse în program, unde ponderile sunt date de proporția provatizată din acțiunile fiecărei societăți comerciale. Potrivit acestui calcul, aproximativ 494.000 de salariați au fost "privatizați" prin PPM, ceea ce nu este prea departe de cifra estimată de noi mai sus, de 5,5%, având în vedere că erau cca. 11 milioane de salariați în sectorul de stat din România în 1990.

Bibliografie:

Boyco, M., Shleifer, A., Vishny, R., *Privatizing Russia*, MIT Press, Cambridge, 1995.

CEU Labor Project, "After MEBO Privatization: Corporate Governance, Restructuring, and the Role of the State in Romania" urmează să apară.

Earle, J.S., and Estrin, S., "Employee Ownership in Transition", in *Corporate Governance in Central Europe and Russia*, by Frydman, Gray, and Rapaczynski (eds.), vol. 2, Central European University Press, 1996.

Earle, J.S., and Estrin, S., "After Voucher Privatization: the Structure of Corporate Ownership in Russian Manufacturing Industry", *SITE working paper* no. 120, 1997.

Earle, J.S., Frydman, R., and Rapaczynski, A., "Notes on Voucher Privatization in Eastern Europe", in *The New Europe: Evolving Economic and Financial Systems in East and West*, D. Fair and R. Raymond (eds.), Kluwer Academic Press, 1993.

Earle, J.S., Frydman, R., Rapaczynski, A., Turkewitz, J., *Small Privatization: The Transformation of Retail Trade and Consumer Services in the Czech Republic, Hungary, and Poland*, CEU Press, Budapest, 1994.

Earle, J.S., Gehlbach, S., Sakova, Z., and Vecernik, J., "Mass Privatization, Distributive Politics, and Popular Support for Reform", CEU Labor Project Working Paper, 1997.

Earle J.S., Munteanu, C., and Săpătoru, D., "Romania Privatization Problems: a Diagnosis", lucrare nepublicată, 1993.

Earle, J.S., and Săpătoru, D., "Privatization in a Hyper-centralized Economy: The Case of Romania", în J.S. Earle, R. Frydman, and A. Rapaczynski (eds.), *Privatization in the Transition to a Market Economy: Studies of Preconditions and Policies in Eastern Europe*, Printer Publishers and St. Martin's Press, London, 1993.

Earle, J.S., and Săpătoru, D., "Incentive Contracts, Corporate Governance, and Privatization Funds in Romania", *Atlantic Economic Journal*, vol. 22, no. 2, 1994.

Frydman, R., and Rapaczynski, A., *Privatization in Eastern Europe: is the State Withering Away?*, Central European University Press, 1994.

Frydman, R., Rapaczynski, A., and Earle J.S., et al., *The Privatization Process in Central Europe*, Central European University Press, 1993a.

Frydman, R., Rapaczynski, A., and Earle J.S., et al., *The Privatization Process in Russia, Ukraine, and the Baltics*, Central European University Press, 1993b.

Fondul Proprietății de Stat, "Raportul de Activitate al Fondului Proprietății de Stat în anul 1996", nepublicat.

Monitorul Oficial al României, "Lege privind asociațiile salariailor și membrilor conducerii societăților comerciale care se privatizează", anul IV/209, 1994.

Romanian Development Agency, *Romania Yes - an Investment Guide*, 1997.

Romanian Development Agency: *Law Digest for Foreign Investors*, 1996.

JOHN S. EARLE - Doctor în economie. Profesor Asociat la Stockholm School of Economics, Stanford University, și la Central European University (CEU), Budapesta, Ungaria. De asemenea, este Director al CEU Labor Project. A publicat numeroase studii și articole cu privire la aspectele microeconomice ale tranzitiei în Europa de Est, concentrîndu-se în special pe privatizare, restructurarea pieței de muncă și probleme controversate de politică economică. A ocupat funcții de consilier economic al mai multor guverne și organizații internaționale.

ALMOS TELEGY - Lucrează la Departamentul de Economie al Budapest University of Economic Sciences și la CEU Labor Project. Domeniile sale de interes sunt comportamentul întreprinderilor și restructurarea în economiile în tranzitie.

Cine-i finanță pe comuniști?

Reproducem în paginile care urmează cîteva documente, cu intenția de a dezvăluî unul dintre cele mai bine păstrate secrete ale defunctului Partid Comunist: cine și cum îl finanță în anii '30-'40. De procurarea sumelor necesare activității ilegale ale acestei secții a Internaționalei comuniste se ocupă o comisie a Comitetului Central, care din 1937 pînă în 1944 a avut aceeași componență: Remus Koffler, Jack Berman, Emil Calmanovici. Toți trei erau la curent cu tainile cele mai ascunse ale agenților Moscovei, ale naivilor tovarăși de drum autohtonii. Este și cauza pentru care vor fi vînați chiar de șefii comuniști, de îndată ce acaparează puterea, pentru a fi reduși la tăcere. Toți trei au fost implicați în procesul Lucrețiu Pătrășcanu.

Remus Koffler va fi împușcat în anul 1954. Emil Calmanovici va mori în 1956, după o prelungă grevă a foamei. Jack Berman a supraviețuit detenției, probabil datorită colaborării sale cu anchetatorii.

S.T.

Nota

"Aceașa este una dintre multele scrisori trimise de Emil Calmanovici din închisoare, în încercarea desperată de a aduce la cunoștință conducerii partidului, că el și alții care au fost condamnați ca dușmani ai partidului și statului, nu săn vinovați.

Scrisoarea n-a ajuns la destinație.

La cîteva luni după ce a trimis această scrisoare, Calmanovici a decedat - martie 1956 - în urma grevei foamei.

Tov.lui Herstein Emil

Bd. Dacia 54

În lipsă la Cuța o chemi la Lena.

Dragă Guzu (ing. Herstein)

Sau în lipsă la Cuța.

Să-ți fac o introducere? Să-ți vorbesc despre prietenia noastră? Să amintesc convorbirea din parcul "Ioanid" cînd spuneam că nici Dej nu m-ar putea face să semnez o minciună? Între timp am semnat sute de crîme "comise" de mine în complicitate cu Pătrășcanu, Cofler și Ștefănescu. Cine a putut bănuî, că unui cînstit care a servit partidului, aşa cum l-am servit, i s-a pregătit un astfel de desnodămînt.

Vremuri mari, oameni mici.

Îți cer o mobilizare serioasă, multă atenție, treaba nu e grea, nici periculoasă, dacă ești cu mintea ageră și gîndești mult și bine.

Descifrezi și transcrii la mașină biletul

Stimate tovarășe, sau eventual te duci cu el la Cuța care-l citește și împreună cu tine îl definitivăză. A se consulta pentru date: enciclopedia Brochîkhaus, ind. Lexicon (Berlis), enciclopedia sovietică sau Knaarer, pentru incedindul Reistagului.

E bina ca Cuța să gîndească o zi două la problemă.

Scrisoarea este gîndită ca trimisă de un om liber, membru de partid în legătură cu încă cîțiva.

Deci nu știu nimic decît din lucrurile pe care nu le-au aflat din presă, de la un avocat din cei care au fost la proces, de la martori. Din cunoașterea directă a oamenilor din proces.

Este adresată fiecărui membru al C.C., individual, pe adresa lui de acasă, a locului de muncă sau la C.C.

Pentru acestea, trebuie plicuri variate și adrese scrisе variat. Coca fără să știe despre ce este vorba, poate să ajute la procurarea numelor membrilor C.C. sau Bilu. Eventual îi spuneți. Socot necesar ca voi să nu aveți nimic cu această chestie din punct de vedere tehnic. Hartstein cu Aspasia s-o facă. Căci se poate să se vină la voi pentru a sonda dacă știți ceva despre aceasta. Egor și Rica pot furniza numele membrilor C.C.

Lui DEJ și PÎRVULESCU nu se trimite, lui BODNĂRAŞ cu o zi înfrîzire (acasă Bd. Jdanov), lui SORIN TOMA la Scînteia, SĂLĂJAN șeful M. St. Major la Ministerul Apărării Naționale.

Dacă nu puteți avea aderesele membrilor C.C., trimiteți la miniștri grei, după cartea de telefon, punînd înlăuntru o notiță: Rugăm după lectură a preda tovarășului membru C.C. de care dețin de ministerul dvs.

A se trimite și la Biroul Informativ al partidelor muncitorești și comuniste, luăt adresa din "Pentru pace trainică".

Eu cred că acest demers dacă ajunge la un număr cît mai mare de membri ai C.C. va duce la ușurarea situației mele. De la Văcărești, am fost expediat la 21-22 februarie cu lanțuri și cătușe la picioare și trambalat la Galați, Brăila, iar București

(M.A.I.) apoi dus într-o casă particulară la 1, 1/2 ore cu mașina de București, unde pare că sînt în mîna C.C.-ului și ținut în totală trîndăvie.

Îmi merge prost cu stomacul, mă dor picioarele. Mi-ar trebui alte cantonari (?)

Nu știu ce vor să facă cu mine. Am cerut hîrtie, trei file, pentru o petiție. Mi s-a refuzat. Idem cărti. Pedepsit cu înrăutățirea alimentării.

*ROG TOTALĂ DISCREȚIE
PERICOL MORTAL!"*

"Stimate tovarășe,

La sfîrșitul secolului trecut, Franța burgheză progresistă, a dus o luptă pînă la urmă încununată de succes, contra Franței reaționare, care sprijinea clica care a înscenat procesul Dreyfuss.

În 1907, omenirea civilizată a luat poziția contra autocratiei țărănești care înscenase un proces de omor ritual zidarului evreu BEILIS pentru a servi de pretext pentru un program.

În 1934(?), partidele comuniste din toată lumea și toți oamenii progresiști au privit cu mîndrie spre comunismul de elită Dimitrov, care l-a înfruntat pe Ghioring, prim-ministru prusac în fața Curții superioare de justiție din Lipsca.

În 1917 piticul Kerenschi a pus la cale înscenarea unui proces lui Lenin, acuzându-l că e spion german. Folosea aparența creeată de faptul istoric, că Wilhelm al doilea, Hindemburg și Ludendorf au pus la dispoziția lui Lenin și a grupului de emigranți, un tren special, în timp ce 12.000.000 de soldați ruși, luptau pe front contra milioanelor de soldați germani și austro-maghiari.

La noi în țară, clasa muncitoare a privit cu mîndrie la reprezentanții ei care devineau în fața justiției oligarhiei burgheze din acuzați, acuzatori. Burghezia progresistă din Apus sprijinea această luptă și trimitea avocați sau scriitori pentru a face anchete care usturau rău oligarhia care se apăra cu toate puterile contra acestor "procurori ai umanității" cum îi numea în ironie. În istoria luptei pentru libertate, va rămîne înscrisă glorios amintirea ținutei lui GHEORGHIU DEJ, a lui CHIVU STOICA, ANA PAUKER și a altor comuniști.

Niciodată în niciunul din procesele înscenate de burghezia reaționară, nu au fost încălcate în picioare mai brutal, nu s-a manifestat un cinism, o fațănicie mai crasă ca în procesul înscenat lui PĂTRĂȘCANU și celorlalți zece acuzați. Am fost aruncați cu 600 de ani înapoi, în vremea inchizitionei.

PĂTRĂȘCANU care a refuzat să se apere de acuzații infame, sprijinite pe minciuni conștient

plăsmuite, pe documente falsificate, a strigat: "Tribunalul suprem militar! Scuipe ușa justiție, e o rușine". Niciodată nu a îndrăznit un acuzat să se manifeste așa și astfel disprețul pentru o asemenea denaturare a justiției. Unul din avocații procesului a spus că nu va uita nici o dată strigătul lui PĂTRĂȘCANU LUCREȚIU, dar nici rînjelul de satisfacție al judecătorilor care putea să demaste cu argumente grozave înscenarea cusută cu ață albă, de o grosolanie de necrezut, pentru oamenii care au un pic de morală.

Avocatul spunea că LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU care a mai strigat "viața este scurtă" a dovedit clar tuturor că-n fața dușmanului de clasă ar fi mers la moarte și nu ar fi trădat clasa muncitoare.

Procesul a fost dus în cel mai mare secret. Nici un om liber. Drept public figurau funcționari, în civil, ai securității, nici un avocat angajat, numai cei din oficiu care și-au bătut joc de rolul lor. Au fost însă "amatori ai justiției" contribuind cu ceea ce li s-a ordonat la realizarea înscenării. Pentru 11 acuzați, 9 avocați au vorbit circa 40 de minute. Acuzații au făcut 50 ani de prevenție, deci un minut pentru fiecare an. Trebuie pusă într-o antologie a jesuismului apărarea decanului pentru avocatul Torosian.

Nici un acuzat n-a stat de vorbă cu avocatul cu privire la dosarul anchetei care a rămas secret pentru acuzat.

Contactul de formă cu acuzatul, avocatul îl făcea în prezența a doi funcționari ai securității. Dimitrov a avut luni de zile contact cu avocatul său fără martori.

Presă nu era reprezentată, nici măcar "Scînteia". Cu atât mai mult nici presa apuseană. și era doar un proces de agentură imperialistă.

Un avocat remarcă că un judecător din Honolulu sau din țara focului, n-ar fi cucerit să pronunțe nici o zi de condamnare pe baza unui asemenea dosar de anchete și a unei asemenea desfășurări a procesului. Acuzaților care au încercat să se apere: comuniștii Cofler și Calmanovici și agentul britanic Ștefanescu, n-au putut obține martori ceroți, nu au avut nici un contact cu vreun membru al familiei și au fost împiedicați de președinție să se apere. Nu le-a dat voie să pronunțe cuvîntul Partid cu toate că în modul acesta el a tratat pe acei care îl judeca, drept condamnați.

Situația tragică și comică a acuzării a ieșit la fiecare pas la iveală. Martorii acuzării care au fost ascultați au spus lucruri care nu puteau fi folosite ca dovezi împotriva acuzaților, dar nu aveau alți martori.

Impresie de comedie-bufă au făcut asupra avocaților pasagiile din acuzare, în care s-a arătat că tocmai cînd Torosian voia să fugă, a fost arestat. La

fel și cu PĂTRĂȘCANU și nevestă-sa.

În atmosfera aceasta de abator, unde 11 vite umane au fost aduse la tăiere, din care 9 comuniști, a fost totuși un moment cînd s-au descrezînt fruntele și sala a fost scuturată de cîteva cascade de hohote de rîs; și anume cînd actul de acuzare a vorbit de ședința prezidată de agentul britanic ȘTEFĂNESCU în casă și cu oameni pe care nici nu-i cunoștea. ȘTEFĂNESCU, bătrîn, abia ținîndu-se, a sărit cu spontaneitate și vioiciune, strigînd că nici nu a fost vreodată în acea casă și cu acei oameni. Zilber, autorul acestor invenții, se învîrtea pe scaunul lui, rîzînd în hohote, ca un copil care e mîndru că a făcut o posnă.

Falsul și minciuna au domnit la proces, alături de teroare. Are nevoie Partidul Comunist de diversiune?

Burghezia le făcea împotriva dușmanilor ei. Aici au fost făcute în numele comunismului, contra unor comuniști cinstiți, care au slujit decenii partidului. Este evident că ȘTEFĂNESCU și STÎRCEA au fost folosiți pentru lichidarea politică a lui PĂTRĂȘCANU și COFLER și a altor 7 comuniști de origine burgheză sau mic burgheză, intelectuali și nu comuniștii pentru a lovi în ȘTEFĂNESCU și STÎRCEA. STÎRCEA a fost băgat în proces ca să spună că PĂTRĂȘCANU a complotat pentru prelungirea domniei lui Mihai, căci voia să fie prim-ministrul cu MANIU în guvern.

Vă veți îngrozi cînd veți lua la cunoștință de absurditățile cu care au putut încărca pe cei doi foști membri ai C.C.

PĂTRĂȘCANU a mai pus la cale evadarea deținuitorilor din Caransebeș pentru ca autoritățile să-i poată împușca.

FORIS a fost arestat în aprilie 1944. GHEORGHIU DEJ a descoperit din închisoare că FORIS este în slujba Siguranței. Unde este el? A fost proces? Cum putem condamna pe fasciști care l-au suprimat pe THALMAN care personifica pe cel mai mare dușman al lor – Partidul Comunist – cînd noi, partidul cinstitei, adevărului, suprimăm un comunist cinstit sau dacă e vinovat de ce nu a fost dus la judecată?

Dar încă o chestie din procesul PĂTRĂȘCANU. Acuzarea îl numește scribul burgheziei: cărtile lui au apărut în 1944-1945. Ulterior el a fost promovat membru în Biroul Politic. CHISINEVSHI, RÂUTU, ROLER, GOLDBEGER și chiar DEJ, ANA, îi citează cărtile. După arestare, a fost descoperit ca scribul burgheziei? În 1948 la mitingul de la Giulești, tov. GHEORGHIU DEJ a răspuns la o întrebare din sală că PĂTRĂȘCANU a fost promovat

în Biroul Politic, fiindcă se plîngea că este subapreciat. Este destul aceasta? Evident că trebuie adăugat că avea dreptate, căci nu poate fi suficient ca cineva să se plîngă pentru a fi satisfăcut. Deci, nu știa că este agent imperialist. Dar în 1951 îl califică în fața opiniei publice astfel. Aflat între timp. De ce a mai durat preventia încă 3 ani?

Scrie pe frontispiciu "critica și autocritică". În construirea socialismului să fie atât de puțin spirit critic? Unde s-a mai pomenit anchete care să dureze 5-7 ani? Zilber arestat în 1947, ȘTEFĂNESCU, TOROSIAN, PĂTRĂȘCANU în 1949 etc. Numai aceasta arată caracterul bolnav și putred al procesului.

După arestarea lui ȘTEFĂNESCU, BERMAN a fost trimis consilier economic la Londra. Deci, nici o bănuială în contra lui. A făcut cu soția lui de cîteva ori naveta București – Londra. Nu au rămas acolo deși știau amîndoi perfect engleză și au relații în burghezia română emigrată în apus. Răspuns: Berman a fost trimis la Londra ca să poată fi silit să declare că a luat contact cu Intelligence-Service. Si BERMAN s-a întors fiindcă se știa curat și fiindcă apucase pe drumul comunismului cu toată hotărîrea.

Mai notăm informația importantă că verdictul nu s-a pronunțat în sedință în fața tuturor acuzaților.

Noi vă cerem ca să simțiți răspunderea pentru situația aceasta. Nu sănăteți mameluci. Sînteți unul din conducătorii unui mare partid! Să mobilizați spiritul critic!

C.C trebuie să ceară dosarele de anchete ale procesului PĂTRĂȘCANU, ale lui LEVENTE, ANDREI PĂTRAȘCU, VASILE LUCA, ANA PAUKER, TEOHARI GEORGESCU, MAURER etc. Să desemneze comisiuni pentru studiul lor, să stea de vorbă cu acuzații sau cu condamnații. Să audieze anchetatorii și pe judecători, pe avocați. În procesul PĂTRĂȘCANU, să cheme pe PĂTRĂȘCANU, COFLER, CALMANOVICI care au afirmat nevinovăția lor și pe ZILBER și BERMAN, principalii lui acuzatori. Noi presupunem că PĂTRĂȘCANU n-a fost executat, cu toate că scria în "Scînteia", ci păstrat într-o hermetică izolare. Poate ne înselăm.

Gîndiți-vă ce ar spune Marx și Engels dacă ar vedea ce se face în numele măreței lor învățătură! Restabilîți unitatea dintre teorie și practică comunistă. Altfel, sabotați lupta Uniunii Sovietice pentru micșorarea încordării între popoare, sabotați eforturile ce se fac prin mișcarea partizanilor păcii, inițiată de I.V. Stalin, de a atrage elementele progresiste ale micii burghezi, și a marii burghezi la luptă pentru pace.

Noi, puțini la număr, care am scris această

scrișoare, sătem comuniști, membri de partid, sătem puțini dar știm bine că acționăm în numele a zeci de mii, a sute de mii de membri de partid, care și dau cu convingere adeziunea la curățirea practicii partidului de minciună, fățănicie, crimă.

Într-un partid în care funcționează în contracicere cu toată învățătura marxistă, un aparat de înscenare de procese, de transformare a comuniștilor cinstiți în trădători, socotim imprudent a ne da numele și rămînem anonimi. Vă declarăm însă, că nu vom dezarma și dacă nu vom vedea măsuri practice, imediate, ca oamenii luati de la muncă cinstiți să fie predăt familiilor lor, atunci vom da alarmă pe alt plan. Sperăm că nu veți socoti că măsura ce trebuie luată este să puneti securitatea pe goană ca să găsească pe cei care au îndrăznit să vă deranjeze cu critica.

Cereți să se facă o evaluare a contului a 6 ani de anchetă în procesul PĂTRĂȘCANU. Scump și nu face. Era nevoie de acest proces pentru a acoperi călcarea învățăturii marxiste prin executarea în primul cincinal a "măreței lucrări a canalului Dunărea-Marea Neagră!" Calculați, vă rugăm, câte milioane de zile de muncă vie și câte milioane de zile de muncă trecută a înghițit această lucrare, calculați câte locuințe se puteau face sau mai bine zis câte întreprinderi imediate productive se puteau termina mai devreme, mărind brațul de pîrghie pentru construirea socialismului.

Ați cunoscut ceva autocritică, temeinic, sincer, adînc în această chestie? Nu sînt oare aceste greșeli la fel de mari ca cele ale tovarășei ANA PAUKER în agricultură?

Pentru ca în viitor să nu mai existe tentația unor asemenea înscenări, propunem imunitatea membrilor C.C. și a ministrilor.

Numai C.C.-ul poate ridica această imunitate, respectiv Consiliul de Miniștri, iar respectivul acuzat se poate apăra.

În cursul anchetei, la fiecare două luni, 1-2 membri C.C. asistă la anchetă, declarându-și calitatea ca observator dar pot lua cunoștință de cele adresate de acuzat C.C.-ului. Orice verdict este apelabil la C.C. dacă e pronunțat contra unor membri C.C. care infirmă sau confirmă etc.

La transcriere, trebuie schimbăț ordinea în cîteva locuri și la fine.

Trebuie stilizat mai bine. Să nu fie inexacitate. Voiam să mai spun că Vijoli care a cunoscut secretele stabilizării, este ulterior acuzat pentru a lovi în Luca. Eventual de spus ceva de Calmanovici, om de o cinste exemplară, constructor al socialismului."

"Declarație"

Eu KOFLER REMUS de 48 de ani, cu domiciliul în București, str. Clucerului 88, declar următoarele:

La conducerea Comisie Centrală Financiară a Partidului am fost din anul 1937 și pînă în septembrie 1944, cînd am fost eliberat din muncă și predat conducerea tov. AUREL VIJOLI.

Veniturile C.C.F. s-au realizat în această perioadă din: cotizațiile regulate lunare, donații dela donatori ocazionali sau dela cotizanții sau din afaceri, pe care activiștii sau cotizanții C.C.F. le-au făcut pe contul lor propriu fără ca C.C.F. să aibă un risc, dar dădeau o parte sau tot venitul pentru C.C.F.

Cotizanții C.C.F. erau în general fie activiști ai CCF ca tov. CALMANOVICI sau BERMAN, fie simpatizanți ai Partidului ca: ing. A. SOLOMON, dr. AMBRUS, dr. BRAUMANN, după începerea războiului anti-sovietic în concordanță cu linia Frontului Național Patriotic anti-hitlerist, au fost printre cotizanții lunari și oameni pe linia patriotică anti-hitleristă ca LAZĂR FOCȘENEANU, DRAGOȘ POPP. Pînă în 1941, cotizanții proveneau în general din intelectuali instăriți, ingineri antreprenori, funcționari superiori.

Cei care donau bani, erau fie cotizanții C.C.F., atunci cînd Partidul avea nevoie de sume mai mari sau cînd ei realizau un venit excepțional. Fie oameni care fiind prelucrați, nu se hotărău încă să cotizeze lunar sau nu li se cerea aceasta.

Afacerile pentru C.C.F. au fost: construcții la care o parte din beneficiu sau tot beneficiul le-a primit C.C.F., afaceri ocazionale ale oamenilor din C.C.F. al căror beneficiu îl donau sau una permanentă ca "SIGMA" pe care ing. CALMANOVICI, BERMAN și HARTSTEIN o făcuseră cu WIEDER în 1939 pentru exploatarea unui material anti-incendiar. La afacerile C.C.F., Comisia nu participa niciodată cu capital, ci numai donatorii care fixau, de acord cu activiștii C.C.F. cota de participare.

Cotizanții și donatorii C.C.F. erau recrutiți de către activiștii de bază al C.C.F. și de către cotizanții, care devineau activiști C.C.F., tendință fiind ca fiecare cotizant să devie activist C.C.F. În primul timp au fost activiști de bază tov. EGON WEIGL și CALMANOVICI, apoi li s-a alăturat ing. BERGMAN și HARTSTEIN. Deoarece pe lîngă C.C.F., care era legată direct cu C.C. al P.C.R., nu puteau fi sute de cotizanți din motive de securitate, s-a făcut o triere în sensul că să nu fie păstrați decît acei care puteau cotiza sau dona sume importante, astfel ca veniturile necesare Partidului să poată fi realizate dela relativ puțin oameni. Ceilalți erau vărsăți la C.C. a Județenei.

totalul încasărilor decontate.

Cotizanții și donatorii știau în general cădeau bani pentru P.C.R. Totuși s-au întîmplat și cazuri cînd s-a spus că "pentru deținuții antifasciști" sau mai tîrziu pe linie patriotică.

Nu s-a primit niciodată vreo sumă de bani care era legată de condiții politice. ALEXANDRU ȘTEFĂNESCU a fost adus la C.C.F. de către DRAGOȘ POPP care era dinainte cotizant și i-a făcut legătura cu tov. BERMAN și CALMANOVICI, în anul 1942. Cînd am fost informat de ei asupra lui ALEXANDRU ȘTEFĂNESCU, despre care nu auzisem pînă atunci, le-am atras atenția că el fiind din cele ce mi-au spus reșea – "om al Angliei", să aibă în vedere că nu va fi, după etapa anti-hitleristă dușman de clasă. A. ȘTEFĂNESCU a donat înții sume mai mici, apoi spre sfîrșit mai mari. În total după cîțu amintesc cîteva milioane. La sfîrșitul lui 1943 am aflat că AUSCHNIT donase sume de bani pentru Partid prin alt sector de Partid. Aceasta am aflat-o prin ȘTEFAN FORIS sau VICTORIA SÎRBU. La începutul lui 1944, AUSCHNIT a dat o sumă de bani prin A. ȘTEFĂNESCU. Prin mai 1944, Secretariatul C.C. a cerut să-i transmită să dea "Dl. MUREȘANU", apoi Secretariatul ne-a înștiințat că AUSCHNIT a plecat fără să dea. El lăsase însă dispoziția lui LAURIAN, de la care tov. BERMAN a încasat o sumă în mai multe rate. Nici AUSCHNIT nu a formulat, după știința mea și a C.C.F. vreo condiție în schimbă banilor.

ȘTEFAN FORIS și VICTORIA SÎRBU au știut de sumele mai importante, încasate pînă la 5 aprilie 1944, cînd s-a produs schimbarea C.C.

Din 1937 pînă în septembrie 1944, eu am prezentat periodic reprezentantului C.C. sau Secretariatului C.C. situația veniturilor C.C.F., arătînd și principalele venituri de unde provineau. La început acest control l-a făcut STELA, apoi FORIS apoi BELA BRAINER, apoi tov. EUGEN apoi FORIS. După 5 aprilie 1944 situația veniturilor C.C.F. a fost controlată în sedințe de tov. HAGIU iar în scris am raportat Secretariatului C.C. în mod regulat.

Despre rezervele de bani ale C.C.F. știa Secretariatul C.C. iar despre locul unde erau banii știau activiștii principali C.C.F., iar Secretariatul C.C. locurile de unde puteau ridica și unde se aflau banii.

Banii erau ceruți de Secretariatul C.C. pentru necesitățile Partidului și au fost ridicăți dela 1937 pînă în 1941 fie prin tehnica centrală, fie personal de către tov. POPESCU-PUTURI, FORIS, BENDEL, STELA, BELA BRAINER, EUGEN, VICTORIA SÎRBU

După 1942 în general prin tehnica centrală și numai excepțional sau ridicat direct.

Nu am folosit acești bani, ai C.C.F. niciodată pentru afaceri personale sau alte scopuri personale.

Această declarație o dau nesilit de nimeni și semnez.

6 martie 1950 ss/ REMUS KOFFLER

În mai-iunie 1944, Secretariatul C.C. mi-a transmis mie, să fie înștiințat AUSCHNIT ca să dea banii pentru Partid prin "Dl. MUREȘAN". Eu am dat această dispoziție mai departe tov CALMANOVICI, care a transmis-o lui AUSCHNIT fie direct prin BERMAN, fie prin ALEXANDRU ȘTEFĂNESCU.

Ss/REMUS KOFFLER
6 martie 1950"

"Strict secret

Notă

Privind pe ALEXANDRU ȘTEFĂNESCU condamnat în cadrul procesului înscenat lui Lucrețiu Pătrășcanu.

Alexandru Ștefănescu, fost mare industriaș legat de capitalul englez, în perioada războiului, datorită poziției sale de om de afaceri, s-a aflat în contact cu conducătorii fostelor partide politice și cu cercurile antonesciene cele mai înalte, inclusiv cu Iuliu Maniu și Ion Antonescu.

Anglofil convins și totodată antiantonescian și antihitlerist, Alexandru Ștefănescu a acționat în scopul promovării ideilor sale. Pe această linie, având unele legături cu Iuliu Maniu și alții, el a putut să ia contact cu comandamentul englez de la Cairo, printr-un post de radio-emisie, aflat la dispoziția lui Iuliu Maniu. El a transmis acestui comandament unele informații despre situația din România, în special în legătură cu războiul și de asemenea, a primit de la acest comandament o serie de informații.

Fiind cunoscute vederile și poziția sa, precum și situația sa materială, a fost atras, cu aprobarea conducerii partidului, ca sprijinitor bănesc al luptei antifasciste conduse de P.C.R. Legătura cu el a fost stabilită în cursul anului 1942 și a fost ținută pînă în toamna anului 1944, prin Comisia centrală financiară, în special prin membrul acesta Emil Calmanovici. În această perioadă, Alexandru Ștefănescu a adus partidului următoarele servicii:

– pînă la 23 august 1944, a donat partidului diferite sume de bani, însuînd mai multe milioane lei.

Suma exactă nu a putut fi stabilită. Remus Koffler care conducea în acea vreme Comisia centrală, arată că Alexandru Ștefănescu a pus la dispoziția partidului "diferite sume de bani, mai întîi sume mai mici, apoi mai mari, în total cîteva milioane". (Vol. 46, pag. 19, dos. 4002).

Tot astfel și Emil Calmanovici, arată că Ștefănescu a donat în mai multe rînduri diferite sume de bani, din averea personală ori obținute de la alte persoane (Auschnit) și că "nu dădea dintr-o dată mai mult de două milioane". (Vol. 23, pag. 9, 43, 108, dos. 40002).

În ce privește pe Alexandru Ștefănescu, acesta a pretins că ar fi donat, din banii personali, suma de 20-25 milioane lei, iar din partea lui Auschnit încă 20 milioane lei. (Vol. 28, pag. 104, 118, 132 și 157 dos. 40002).

– a pus la dispoziția partidului un mare număr de informații, în special cu caracter politic, obținute de el prin relațiile pe care le avea.

Astfel, un timp, el a obținut, printr-un comisar, buletinele săptămînale ale siguranței. Conținutul acestor buletine era adus de el la cunoștința lui Emil Calmanovici și uneori lui Jack Berman – care activau în cadrul Comisiei centrale financiare – pentru a fi folosit de partid în activitatea sa. Aceștia copiau buletinul acasă la Alexandru Ștefănescu și apoi cu ajutorul unor biletete transmiteau informațiile conducerii partidului. (Vol. 23, pag. 29, 154; Vol. 45, pag. 115, 361; Vol. 47, pag. 154 și urm. Dos. 40002).

Tot astfel, obținînd o serie de informații politice în discuțiile pe care le-a avut cu cercurile politice frecventate de el, în special cel din preajma lui Iuliu Maniu și chiar cu persoane aflate în conduceră statului, le-a trimis partidului, ajungînd apoi prin Comisia centrală financiară, la cunoștința conducerii acestuia. O astfel de informație o constituie de exemplu condițiile de armistițiu comunicate de Comandamentul englez de la Cairo. (Vol. 46, pag. 13; Vol. 45, pag. 114, dos. 40002).

– a oferit armament pentru formațiunile partidului, indicînd locul de unde trebuiau ridicate (Rîșnov) și persoana care trebuia să le predea (colonelul Mihăilescu). (Vol. 45, pag. 342; Vol. 23, pag. 42; Vol. 14, pag. 290, 508 dos. 40002).

Rusia nu este resemnată

– Alain Besançon, în dialog cu Stelian Tănase –

ALAIN BESANÇON, doctor în istorie (Sorbona, 1967), profesor (1992) la École des Hautes Études en sciences Sociales. Este unul dintre cei mai importanți specialiști francezi în istoria rusă și sovietică. Autor al mai multor cărți printre care: "Originile intelectuale ale leninismului" și "Autonomia unui spectru" (traduse și în română). **ALAIN BESANÇON**, doctor în istorie (Sorbona, 1967), profesor (1992) la École des Hautes Études en sciences Sociales. Este unul dintre cei mai importanți specialiști francezi în istoria rusă și sovietică. Autor al mai multor cărți printre care: "Originile intelectuale ale leninismului" și "Autonomia unui spectru" (traduse și în română).

acces la tehnologie înaltă. Regimul comunist ar putea încă fi în picioare. "Catastrofa" a fost activismul regimului comunist al lui Andropov și succesorul său Gorbaciov. Soluția cea bună era Cermenko. Eroarea lui Gorbaciov a fost de a voi să schimbe echipele regimului sovietic în Europa de Est. Atunci, schimbarea echipei în Germania a dus la catastrofă; schimbarea, de asemenea, echipei în România a condus la o catastrofă. Pentru că atunci cînd a vrut să se organizeze un pseudo-complot și să-l înlocuiască pe Ceaușescu, s-a produs ceva comic și totul a fost bluf. Totul s-a prăbușit pentru că nu trebuia să se atingă de nimic. Deci timing-ul a fost o surpriză. Ce putem aștepta de la regimurile prăbușite? Avem un model, nazismul. Nazismul s-a prăbușit, Germania s-a trezit ca dintr-un coșmar, germanii au reînceput lucrul, și-au reconstruit Berlinul. A refăcut o economie prosperă în 4-5 ani, nazismul a ieșit complet din spirite și Germania a devenit o democrație perfectă în foarte puțin timp. Nu am văzut acest lucru în Est deloc. Astă a fost cel mai surprinzător pentru noi. În primul rînd faptul că echipele comuniste au rămas pe loc. Ele au rămas pe loc folosind un foarte vechi mijloc care este legitimarea prin sufragiu universal. Nu este prima dată, la urma urmei, cînd sufragiul universal dă legitimitate unui regim autoritar. Primul exemplu este Napoleon al III-lea și al doilea este Bismarck care a înțeles faptul că sufragiul universal poate fi conservator pentru unii... Sufragiul universal a fost aplicat peste tot și a întărit echipele existente, care au incetat pur și simplu să mai fie comuniste. Cu ce au fost înlocuite regimurile comuniste, depinde de la țară la țară. În Rusia acesta a fost înlocuit cu naționalismul ortodox sau cu ortodoxia naționalistă. În Polonia am avut un sentiment național puternic și o idee pe care nu o asociam trecutului... Polonezul, resemnat, care nu avea să ceară socoteală celor care i-au aservit vreo patruzeci de ani... Acesta este polonezul, pentru un frumos exemplu. Nu a avut loc nici o epurare nicăieri. A avut loc o singură epurare, în Cehoslovacia. Trebuie să lăsăm evident, aici, deosebite Germania care a fost redescoperită complet de către structurile juridice, economice ale Germaniei de Vest. A două cale pentru a rămîne pe loc a fost să devină

proprietari, pentru că pînă acum ei nu erau decît posesori de bogății, chiar dacă posesori precari. Elitele comuniste aveau multe avantaje, dar nu puteau fi proprietari. Acum, că sunt proprietari, au trecut de la o posesie precară a unui uzufruct ilegal la o posesie legală și asigurată. Acest lucru a fost foarte adevărat în Rusia, a fost foarte adevărat în țările comuniste, cu excepția, încă o dată, în Germania de Est. A treia surpriză. În Germania este o instanță internațională care a hotărît cine și de ce vor fi judecați criminalii conform legii; în țările comuniste s-a aplicat o amnistie. Deci, aveți o amnistie, o amnezie. Chiar bisericile catolice și-au cerut iertare ceea ce a fost foarte surprinzător. Pentru ca Dumnezeu să ierte trebuie să avem înainte de toate iertarea, cum nu au cerut niciodată iertare, nimeni nu este deci iertat, este o iertare unilaterală care traduce pur și simplu frica lor. Acest lucru a introdus de atunci un element de nedreptate la baza tuturor acestor societăți care au sfîrșit prin a le imprizonarea pentru mult timp.

A patra surpriză, poporul, care a acceptat în întregime. Pentru că el a sănătăționat acest lucru prin sufragiul universal. Un lucru important este că nu mă așteptam la acest lucru. Mă așteptam să se întâmpile ceva la țară, or nu s-a întâmplat nimic.

S.T. Rebeliuni sau altceva asemănător?

A.B. Nu, dar mă așteptam ca țărani să împartă pămînturile cum au făcut-o în 1917-1918, or proprietarii nici măcar nu s-au gîndit la acest lucru.

S.T. Este ceea ce s-a întâmplat în România.

A.B. Cred că în România acest lucru s-a făcut; nu este ceea ce s-a întâmplat în Rusia, Polonia. Țărani care nu au fost niciodată agricultori, au venit în ajutorul partidului comunist, al partidului țărănesc în Polonia... Ei nu cunosc structura de piață, vor să se simtă protejați. În Cehia nu știu cum s-a petrecut, mi se pare că structurile colectiviste au continuat să rămână pe loc.

S.T. În Ungaria au continuat să rămînă pe loc.

A.B. Aceste colhozuri autoritare devin cooperative reale, iară ceea ce se întâmplă. Este aici o evoluție bună. În România ea a dispărut; trebuie spus că țărani erau în mod special brutalizați, în România în ultimul timp al regimului. Începea și Ceaușescu să demoleze satele românești.

S.T. Nu au funcționat înainte și deci nu au nici o sansă să funcționeze după. Au dispărut deci în cîteva zile, cîteva săptămîni, din ianuarie pînă în februarie 1990.

A.B. Da, așa este. Inexistența cooperativelor a fost constată. Realitatea a distrus ficțiunea. Un alt lucru care este impresionant, este, în Rusia cel puțin, anonimizarea lumii intelectuale. Rusia avea o literatură de opoziție, pe urmă, dintr-o dată, nimic.

S.T. O viață intelectuală foarte vie, foarte încărcată emoțional. Același lucru s-a întâmplat în toată Europa sau aproape.

A.B. În România, în Cehia, în Polonia mai puțin... în fine nu a avut loc o explozie intelectuală cum era de așteptat. Iată principalele surpize.

S.T. Intelectualii au asumat roluri în politică, în social înainte de '89.

A.B. La început regimurile comuniste erau legitimate de intelectuali, în anii '40-'50. Regimurile comuniste căuta legitimitatea. Represaliile în anii '50 nu s-au produs în straturile intelectuale. În anii 80 regimurile au fost delegitimare tot de intelectuali.

S.T. De către foștii marxiști, neo-marxiști, sau reformatori.

A.B. Sau naționaliști. Și atunci, la ieșirea din regimul comunist, intelectualii... nici legitimind, nici nelegitimind, au rămas pe loc, confruntați numai cu talentul lor, cu necesitatea de a scrie. Este mult mai greu să scrii azi pentru că altă dată există fie mediul oficial care garanta proprii săi cititori (un tiraj de 50000 de exemplare garantat sau un milion-două de exemplare cînd suntem în Rusia...) fie este locul mult mai strîmt și foarte cald, foarte solidar al disidenței. Aici aveți o incitație la a scrie și simți că servești ca intelectual la ceva. În ambele cazuri, intelectualii erau mutilați. Acum tirajele sunt minusculle. Este o schimbare pentru scriitori.

S.T. Rolul pe care și l-a asumat, intelectualitatea dizidentă și contestatară în toate țările din Est, după ce a ocupat centrul spațiului public, s-a terminat. Acum, intelectualii au regăsit periferia vieții sociale, locuri normale, cred, ale intelectualilor pentru că spațiul public a fost

ocupat de către politicieni și mass media. Acest fenomen a creat o frustrare intensă printre intelectualii din toate regimurile excomuniste.

A.B. Rolul intelectualilor nu a fost niciodată favorabil dezvoltării societății. A-i ignora este cu atât mai bine. Acum sunt abandonati talentului. Altădată un pictor facea realism socialist. Acum există piață de pictură unde oamenii depun bani pentru a cumpăra aceste tablouri. Este un alt fel de angoasă. Acest lucru schimba regulile jocului lor. Dacă sunt artiști e vorba de talent artistic; dacă sunt romancieri este vorba de un talent literar, dacă sunt gînditori trebuie să reflecteze la situația prezentă a țării. Eu cunosc mai bine Rusia și ceea ce mă miră este faptul că în Rusia nu există oameni capabili să înțeleagă ceea ce s-a întâmplat în Rusia. Este o țară unde în toată istoria și toată sociologia au fost scrise de către străini.

S.T. Cele mai bune cărți despre România sunt scrise de străini.

A.B. Este o situație extraordinară, pentru Rusia anilor '70. Vedem ignoranța rușilor față de propria lor istorie. Ei încearcă să descopere, să înțeleagă, să iasă din enormele prejudecăți ale secolului al XIX-lea. Continuă să fie mai vîîi ca niciodată mai ales pentru că nu au evoluat între 1917 și 1990. Toate ideile puse la rece de revoluția bolșevică reapar.

S.T. Ați spus în ultima dvs carte că țările din est și comunismul erau un fel de mit de salvare și al cărui succes a fost dat de această manipulare a intelectualilor. Ceea ce vreau să vă întreb este dacă o societate poate trăi fără acest tip de mit, pentru că toate populații pe care le-ați numit înghețate în problematica secolului al XIX-lea, în mentalitatea trecutului sunt acum libere de a alege ceva mai real, mai concret.

A.B. Ceea ce este mai real, mai concret, după ceea ce se vede, este resurgența naționalismului. Acest lucru este foarte periculos pentru că după comunism, naționalismul este ceea ce a fost mai rău în Europa. Răboiul din 1914 este catastrofa inaugurală a Europei și a dus la naționalism. Ascensiunea naționalismului are ceea ce mai real decît comunismul pentru că este o pasiune autentică. Comunismul nu este o pasiune. Cred că atâtă timp cît nu vor exista încă intelectuali dedicați adevărului și numai adevărului și nu unor idei precum "gloria

patriei", "ce înseamnă a fi rus" sau a fi român, ci pur și simplu a dedica adevărului așa cum este el (și Rusia și România sunt țări normale fără a fi investit misiuni speciale), cred că lucrurile vor merge mult mai bine. Am spus România și Rusia. România nu a fost la fel de aservită ca Rusia. România, ca și Rusia, aparține unei lumi monopoliste, lăturii ortodoxe a creștinismului. În Rusia tot ceea ce era național era religios și tot ceea ce era religios devinea național. Aceasta este panta ortodoxiei. Celelalte confesiuni religioase au defectele lor dar acesta este pericolul evident al ortodoxiei, de a da o dimensiune religioasă naționalismului.

S.T. Cred că sunt societăți fragile. N-au fost cu adevărat "societăți" pentru că au fost distruse în primii ani ai ocupării bolșevice în Europa de est.

A.B. În România, Canalul Dunăre-Marea Neagră este cel care a distrus elitele într-un mod inimagineabil.

S.T. Vorbim de atomizarea societății. Cum este posibil să reconstruim aceste societăți..

A.B. Nemții dau un exemplu emoționant. Eu sunt un mare admirator al Germaniei anilor 1945-1950. Iată o țară care a fost dezonorată, iată o țară care a fost distrusă, iată o țară care era condamnată de lumea întreagă, iată o țară care era ocupată, devastată de război, jefuită de sovietici, divizată în două care a adăpostit 14 milioane de refugiați din provinciile pierdute. O țară slabă. Ei bine, germanii au putut să iasă din această situație. Au renunțat la mitul măreției germane care îi preocupa din timpul romanticismului. Cred că dacă rusul facea la fel ar fi fost excelent pentru ei. Se spune mereu că sunt antirus. Nu este adevărat. Nu există motiv pentru a fi împotriva unei țări. Și rușii sunt ființe umane ca toată lumea. Ceea ce le-a făcut rău a fost legenda pe care o întrețin pe seama lor. Eu cred că este catastrofic pentru Rusia însăși. Dacă Rusia renunță la himerele sale imperiale, dacă Rusia consideră că este bine pentru ea ca țările baltice, Ucraina, Caucazul să fie independente, libere, să facă ce vor, atunci cred că Rusia ar putea cunoaște un viitor. Dacă ea continuă să viseze la un imperiu atunci va fi rău. Consider că politica externă rusă este cea mai dezastroasă posibilă. O politică străină bună pentru Rusia ar fi aceea de a se sprijini pe Occident și pe America. Europa niciodată n-a încercat să se sprijine pe Iran sau pe China care sunt potențial cei mai răi dușmani ai

Rusiei. Nu cred că nu se poate face o politică mai sinucigașă.

S.T. Vedeți un rol al bisericii în democratizarea tranzitie?

A.B. Cred că nu mai avem mijloace de a avea o mare politică. A fost un act bun, în anii 45-50, de a favoriza apropierea între bisericile catolice, de a favoriza apropierea între țările europene și de a promova Comunitatea Europeană. Au existat de Gasperi, Schumann și Adenauer, toți trei erau catolici. Nu spun că erau de la Vatican, în orice caz aveau o politică care era apropiată de cea a Vaticanului care era o bună politică... Apropierea țărilor Europei, sănătatea acest lucru era legată și de rezistența la comunism.

S.T. Nu văd posibilitatea de a avea trei lideri din Polonia, România și Ungaria care se pot alătura pe o bază creștină democrată. Nu văd același rol pentru bisericile ortodoxe.

A.B. Nu cred nici eu, nici în Occident unde au slabit legăturile, nici în Orient unde biserica este divizată.

S.T. Ați citit constituția Poloniei? Ea conține un rol special pentru biserică.

A.B. Este tradiția poloneză acceptată, ea pierde totuși viteză. Aveți bisericile ortodoxe care din nefericire repleacă spre un naționalism care atîrnă greu și pe urmă este o secularizare generală. Biserica ortodoxă română nu a fost niciodată fanatică. Ea este independentă de Moscova. În fine, rușii din Ucraina sănătatea bine jucați pentru a împiedica ca Ucraina să se consolideze. Sunt destul de neliniștit pentru Ucraina.

S.T. Vreau să vă întreb un lucru, am discutat despre intelectuali, acum. Cum vedeți rolul elitelor?

A.B. Cred că este o generație poluată. Toate aceste țări sănătatea profund poluate, pentru simplul motiv care nu au fost epurate, că nu a existat dreptate. Cred că aveți canalii la putere cam peste tot în Est, la toate eșaloanele puterii. Aveți canalii în universități, în mass media, în jurnale, oameni care sănătatea totdeauna cu puterea. Mereu sănătatea acolo. Vor trăi ca fiul tatălui și al mamei. Adică au acces la universitățile bune, la cele sănătatea bune școli, etc. Putem spera că vor fi mai puțin

DezinTEGRAREA financiară și economică din Rusia

NICOLAE FILIPESCU

Criza financiară, economică și politică din Rusia s-a aprofundat vertiginos în ultimele săptămâni. Încercările guvernului de a propăti moneda națională s-au destrămat lamentabil. Bursa de acțiuni și obligațiile financiare s-au devalorizat, investitorii străini și-au asumat pierderile și s-au retras, iar cetățenii ruși s-au îngheșuit în fața băncilor încercând să-și retragă economiile. Într-o săptămână rubla și-a pierdut jumătate din valoare. Cu sistemul bancar la pămînt, blocajul financiar a devenit paralizant.

Economia Federației Ruse este într-o stare astăzi de jalnică încât nu poate fi reanimată nici prin măsurile propuse de noi pretendenți conducători nici prin infuzii masive de împrumuturi din străinătate sau de la Fondul Monetar Internațional.

Președintele Eltsin și-a pierdut bruma de popularitate pe care o avea, a capitulat jenant sub presiunea parlamentului și a oligarhiei financiare și a adus la putere un guvern dominat de foști comuniști.

Economia Rusiei alunecă spre prăpastie într-un ritm accelerat. Continuarea politicii falimentare din trecut poate duce la prăbușirea autorității statale și, inevitabil, la explozii sociale. Într-o țară cu mii de arme nucleare, consecințele sunt imprevizibile și periculoase.

Scenariul crizei financiare

Înainte de a fi alungați din guvern, "reformatorii" lui Eltsin au încercat să restructureze economia și sistemul finanțier spre o economie de piață. Forțele oponente, formate în principal din fostele structuri comuniste și noua oligarchie financiară, au reușit să denatureze reformele și să impună un sistem care să le servească interesele proprii, în detrimentul economiei naționale.

Declinul Rusiei s-a accelerat brusc în urma crizei economice și financiare din Asia declanșată în 1997. Una din consecințele crizei a fost scăderea cerinței și deci a prețului petrolului pe piața internațională. Rusia, un important exportator de petrol, a pierdut o treime din veniturile obișnuite de valută.

In 1997, chiar cu împrumuturi extrem de masive, Rusia, condusă de o clasă politică incompetență și coruptă, se zbătea la nivelul supraviețuirii. Autoritățile de la Moscova nu erau capabile să colecteze mai mult de 20% din impozitele datorate guvernului federal. Salariile militilor, învățătorilor, și multor lucrători nu erau plătite luni de-a rîndul iar trei sferturi din tranzacțiile industriale se reduseseră la schimburi improvizate și nerealiste de mărfuri.

În disperare, guvernul Rusiei a încercat să-și acopere deficitul bugetar, prin împrumuturi interne și externe din ce în ce mai mari, pentru care trebuie să plătească dobânzi copleșitoare. Creșterea datorilor statului rus și ritmul galopant al deficitelor bugetare au demolat încrederea investitorilor și depozitarilor în rubla rusească. Prăbușirea rublei a fost preventă temporar de Banca Centrală de la Moscova prin cumpărare de ruble cu dolari împrumutari de la FMI. În iulie 1998, guvernul rus a irosit aproape 4 miliarde de dolari în 2 săptămâni încercând să prevină inevitabilă devaluare a rublei.

Fostul guvern Kirienko încercase fără sănse de succes să stabilizeze valoarea rublei prin descreșterea cheltuielilor guvernamentale și prin colectarea mai eficientă a impozitelor. În august 1998, rămas fără valută și fără ruble, guvernul de la Moscova ar fi avut nevoie de un alt împrumut substanțial ca să supraviețuiască temporar și să-și plătească datoriile internaționale. Dar duma a refuzat să voteze legile pretinse de FMI pentru acordarea unui alt împrumut.

La 17 august, guvernul rus a fost obligat să accepte devaluarea rublei. Prăbușirea rublei a fost spectaculoasă. Într-o săptămână, rubla și-a pierdut jumătate din valoarea de schimb: de la 6 la 12 ruble pentru un dolar. În scurt timp, bursa de acțiuni s-a devalorizat: valoarea totală a acțiunilor a scăzut sub valoarea inițială de la deschiderea bursei în 1995. Guvernul a sistat și achitarea de datorii externe de către băncile sale. Creditul Rusiei în străinătate s-a degradat imediat la un nivel penibil.

Băncile Rusiei, paralizate de prăbușirea finanțieră, nu își pot compensa nici depozitarii ruși care bat cu furie la ușile băncilor.

Rusia este incapabilă să-și plătească datorile

Din 1992 pînă acum, statul rus a făcut împrumuturi externe de circa 155 miliarde de dolari din care 66 miliarde de la bănci și fonduri comerciale iar restul de la guvernele altor state ca Germania, SUA, Franța, Anglia, Austria și Italia. Dobînzile la aceste datorii se ridică la circa 17 miliarde dolari pe an. În luna august 1998, Rusia a plătit numai 115 milioane de dolari din rata de 462 milioane datorată. De la destrămarea Uniunii Sovietice din 1991, aceasta este prima oară că Rusia nu și-a putut achita datoria externă.

Guvernul rus are și datorii interne. Ca să-și acopere deficitele bugetare, statul rus a eliberat obligațiile financiare numite GKO-uri care au fost cumpărate de persoane particulare, de bănci, de companii de asigurare, de întreprinderi și de guverne regionale. Datorită politicii neinspirate ale conducerilor ruși, polițele interne elaborate de guvern au putut fi vîndute numai crescind dobînda de la 20% în 1997 la 170% în 1998. În august 1998, din lipsa de fonduri, plata obligațiilor guvernamentale a fost sistată.

Unele bănci și întreprinderi din Rusia au făcut împrumuturi externe de circa 55 miliarde de dolari. În august 1998, guvernul a oprit și plățile datorilor acestor bănci.

Deși noul șef al guvernului rus Ievghenii Primakov a promis că Rusia își va achita datorile, unii analiști consideră că un faliment al statului rus este posibil.

Starea jâlnică a economiei ruse

Realegerea președintelui Elțin în 1994 a produs o stare euforică în vest cu speranțe că Rusia se poate transforma într-o țară prietenoasă și prosperă cu economie de piață și un sistem de guvernare liberal-democrat. În toamna anului 1998, aceste speranțe s-au spulberat. Ideea de economie liberă este compromisă, "democrația" – reformatorii din guvern au fost mătuși și noul guvern este dominat de foști oficiali comuniști.

Tranziția postcomunistă din Rusia nu a fost spre o economie de piață reală. După 1992, fosta nomenclatură comună, în cîrădărie cu oficialitățile corupte din guvern, a acaparat prin jaf și necinste

majoritatea bunurilor și întreprinderilor profitabile din patrimoniul statului. Această cleptocrație oligarhică, în combinație cu grupările comunisto-populiste, nu a permis reformatorilor din jurul lui Elțin să implementeze reformele necesare funcționării economiei de piață. În loc de piață liberă deschisă, noi oligarhi finanziari au creat un capitalism hain, dominat de afaceriști egoiști și venali în asociații nocive cu birocrati coruși. În loc de concurență deschisă, ei au creat monopoluri agresive. Investitorii străini au fost înșelați și alungați.

În asemenea condiții, economia Rusiei nu are nici o șansă să iasă din mocîrlă și să satisfacă cerințele populației ruse care se zbate la limitele subzistenței. Importurile au scăzut la jumătate iar lipsurile de alimente și bunuri de consum au ajuns la un nivel critic.

În condițiile economiei globalizate, marea majoritate a întreprinderilor de stat și private din Rusia sunt neprofitabile. Ca să prevină falimentul general, guvernul rus s-a împrumutat, a tipărit bancnote fără acoperire ca să subvenționeze întreprinderile neprofitabile și a amînat plătirea salariailor angajaților de stat. În contradisincție cu țările vestice, activitatea bancară din Rusia este intenționat nereglementată. Astfel, lideri politici și oficiali coruși se "capitalizează" prin acces la fondurile bancare.

Pe cînd economia Rusiei continuă să se deterioreze, cleptocrația financiară și grupurile comunisto-populiste pretind guvernului să măreasă subvențiile pentru a-i salva pe directorii roșii care continuă să delapideze întreprinderile de stat.

Cu încurajarea și suportul financiar al vestului, "reformatorii" ruși din guvernele precedente au reușit să implementeze mai multe reforme economice care de fapt au fost, în realitate, *versiunile rusești* de reformă, nu ce credeau economiștii din vest. În esență, măsurile implementate au avut ca scop să protejeze cleptocrații și să evite piața liberă. Din lipsă de concurență, întreprinderile ruse continuă să aducă pe piață aceleași produse de calitate inferioară care se vînd la prețuri mai mici decât costul de fabricație. În general, prețurile arbitrage nu au nimic de a face cu valoarea reală. Ele crează un sistem financial iluzor și obligațiile financiare ireale. Falimentul este amînat prin infuzii de fonduri de la stat și prin refuzul întreprinderilor de a-și plăti datorile. Cînd au acces la banii de salariai de la guvern sau de la investitorii străini, managerii adesea fură mareea parte a fondurilor și cer alți bani. Această mascaradă financiară a continuat neîntrerupt din 1992 pînă acum. Cînd "jocul" s-a potințit, împrumuturile de la

banii de salariai de la guvern sau de la investitorii străini, managerii adesea fură mareea parte a fondurilor și cer alți bani. Această mascaradă financiară a continuat neîntrerupt din 1992 pînă acum. Cînd "jocul" s-a potințit, împrumuturile de la

FMI și de la băncile occidentale au reanimat ruleta frauduloasă.

Can 75% din întreprinderile mari și mijlocii și peste 80% din întreprinderile mici ruse au fost "privatizate". Dar legile care definesc proprietatea privată sunt ambiguë sau inexistente. Prin constituție se recunoaște dreptul la proprietate. În practică, acest drept este relativ. De exemplu, nimeni nu poate detine terenuri. Cetățenii pot avea case sau apartamente, dar nu pot avea titluri de proprietar pentru terenurile pe care sunt construite.

Sectorul privat angajează numai 27 de milioane de lucrători. Statul trebuie să plătească 40 de milioane de angajați. Dar statul nu are bani decât din impozite colectabile de la întreprinderile private deoarece marea majoritate a întreprinderilor de stat sunt neprofitabile. Din cauza politicii fiscale neechitabile și de confiscare, multe întreprinderi particulare sunt forțate să evite plătirea impozitelor.

Primejdia prăbușirii economice și politice în Rusia

Cu economia în ruină și speranțe de redresare sub conducerea actuală improbabile, Rusia ar putea ajunge la convulsii sociale și la dezintegrarea autorității statale. Consecințele unei asemenea prăbuși ar putea fi catastrofale.

Rusia are 7000 de bombe nucleare montate pe raachete și capabile să ajungă oriunde în lume în mai puțin de o oră. Mai are și circa 5000 de arme nucleare "tactice". Multe din acestea nu au mecanisme de siguranță și deci ar putea fi utilizate relativ ușor. În plus, Rusia dispune și de alte 12000 de arme nucleare în diferite silozuri plasate în locuri dispersive în întreaga țară, multe în zone nepopulate și deci greu de controlat. Rusia are și stocuri, confectionat alte 70000 de arme nucleare.

Deși conducerii Rusiei au avut înțelegeri cu președinții american Regan, Bush și Clinton să reducă armele strategice și să stopeze producția armelor nucleare, Rusia a continuat să confectioneze arme nucleare.

Rusia are în jur de 1,5 milioane de angajați în activitatea de dezvoltare și producție de arme nucleare. Majoritatea sunt locați în zece orașe construite special și considerate "închise" și secrete.

Salariile multora dintre cei care păzesc armele și materialele termonucleare nu au fost plătite de mai multe luni. Recent, păzitorii armelor nucleare au demonstrat la Moscova în protest pentru neplata salariailor și a deteriorării nivelului de trai. Pericolul ca cei care controlează pe teren armele nucleare să decidă pe cont propriu să le comercializeze în exterior

este real. Consecințele pierderii controlului armelor nucleare de către autorități sunt imprevizibile și periculoase.

Concluzii

Evidență clară arată că, indiferent ce sume de valută din Occident intră ca ajutor sau împrumut în Rusia, o sumă echivalentă ieșe din Rusia. Continuarea "ajutorării" Rusiei în condițiile actuale poate da numai rezultate iluzorii. Atâtă vreme cît Rusia nu face curățenei și nu elimină conducerii politici incompetenți sau rău-intenționați, birocracia coruptă și directocrația "roșie", Statele Unite și Europa Occidentală nu pot face nimic să ajute Rusia.

Considerind direcția în care se îndreaptă Rusia și gravitatea situației actuale, este foarte probabil că guvernul rus nu-și va putea acoperi datorile și cheltuielile. Deteriorarea economică va continua pînă cînd se vor lua decizii politice strict necesare de a face curățenie profundă cu eliminarea incompetenței și a putregaiului nociv rămas la putere din vremea comunismului.

Pericolul destrămării autorității statale în Rusia, cu explozii sociale și pierderea controlului asupra armelor nucleare este real și sumbru. Oricînd de binevoitoare ar fi intențiile, capacitatea celor din afară Rusiei de a influența evoluția țării în viitorul apropiat este limitată.

NICOLAE FILIPESCU, M.D., PH. D., Professor of Science and Medicine at George Washington University in Washington, D. C., Senior Fulbright Scholar 1933-94, Member of the New York, Washington, and Romanian Academies of Science. Published extensively in International Journals and on political matters in "22" an Romania Libera.

Colosul german își schimbă direcția?

LAURENTIU STEFAN SCALAT

La 27 septembrie 1998, 60.5 milioane de germani au fost chemați la urne pentru a alege cel de-al 14 parlament federal. 1998 a fost un an cu o încărcătură electorală deosebită și pentru că în patru din landurile federale au avut loc alegeri pentru parlamentele locale cu consecințe importante: în Saxonia Inferioară (1 martie), în Saxonia-Anhalt (26 aprilie), în Bavaria (13 septembrie) și în Mecklenburg-Pomerania de Vest (27 septembrie).

Cadrul politic și constituțional

Repubica Federală a Germaniei este o democrație parlamentară. Parlamentul este format din două camere: Camera Inferioară (Bundestag), aleasă în mod direct, și Camera Superioară (Bundesrat sau Consiliul Federal) care reprezintă statele federale. Membrii Bundesratului sunt membri ai guvernelor statelor respective.

Membrii Bundestagului (în număr de 656) sunt aleși printr-o procedură duală. Jumătate dintre parlamentari (328) sunt aleși în mod direct printr-un scrutin uninominal în 328 de circumscripții electorale. Ceaalătă jumătate intră în parlament printr-o metodă proporțională: fiecare partid politic propune o listă de candidați în fiecare stat federal.

Fiecare persoană dispune astfel de două voturi. Primul vot este dat pentru unul din candidații din circumscripția sa, al doilea pentru una sau alta din liste propuse de partide în statul respectiv. Prin urmare, fiecare circumscripție alege candidatul care a întrunit majoritatea din primele voturile liber exprimate. În ceea ce privește voturile secunde (de listă), acestea sunt numărate, iar locurile distribuite între partide proporțional cu numărul de voturi pe care fiecare listă le-a strâns, după un algoritm numit metoda de calcul Niemeyer.

Una din ciudăteniile acestei metode este posibilitatea ca un partid să aibă, într-un anume stat, mai mulți aleși (prin vot direct, în circumscripțiile respective) decât ar fi îndreptățit să primească în urma rezultatelor voturilor de listă.

Partidele pot intra în parlament în două moduri. Fie obțin peste 5 la sută din voturile

exprimate pentru liste, fie câștigă cel puțin trei locuri din cele disputate în mod direct în circumscripții.

"Clauza 5%", cum a fost numită această prevedere, constituie principalul motiv pentru numărul redus de partide reprezentate în Bundestag. La primele alegerile generale (14 august 1949), douăsprezece partide au intrat în parlament. Patru ani mai târziu, după introducerea clauzei, numărul lor s-a redus la șase. Începând cu parlamentul al patrulea (ales la 17 septembrie 1961) și până la parlamentul al nouălea (ales la 5 octombrie 1980) inclusiv, doar patru partide au avut reprezentare în acest for: Partidul Social Democrat (SPD), Uniunea Creștin Democrată (CDU), Uniunea Creștin Socială (CSU) și Partidul Liber Democrat (FDP). Din 1983, un al cincilea partid, Verzii, a reușit să pătrundă în parlament, deși în 1990, doar datorită voturilor directe din circumscripții. Un al șaselea partid a reușit această performanță în parlamentele Germaniei reunificate (alese respectiv la 2 decembrie 1990 și 16 octombrie 1994). Este vorba de Partidul Socialistului Democratic (PDS), moștenitorul instituțional al partidului comunist din fosta Germanie Democrată.

În parlamentul al paisprezecelea, ales la 27 septembrie 1994, cele șase partide care au reușit să pătrundă în forul legislativ al țării au fost următoarele: SPD, CDU, CSU, FDP, Alianța 90/Verzii, PDS.

Bilanțul guvernării Kohl

Cancelar al RFG din 1982, el depășise deja în longevitate recordul deținut anterior de Konrad Adenauer, primul cancelar al Republicii de la Bonn, cu doar 14 ani în fruntea țării (1949-1963). Pentru a găsi o performanță pe măsură celei a cancelarului Kohl, istoricii s-au opriți la figura lui Bismarck, creator al Imperiului German, și cancelar al acestuia între 1871 și 1890. Atul principal al lui Kohl era - firesc la o asemenea stabilitate în post - experiența sa. Reversul acestei longevități, s-a văzut, o înaintată uzură a puterii.

Pentru SPD, Kohl era un om al trecutului. "Nu toată lumea este făcută pentru viitor", spunea un clip

electoral al social-democraților, cu bătăie clară către actualul cancelar. Creștin-democrații au încercat, în zadar, însă, să accentueze partea de experiență, subliniind "clasa mondială" a cancelarului Kohl și relațiile sale personale cu mai marii acestei lumi. Însă chiar aliatul de guvernare, Partidul Liber Democrat (FDP), ceruse cu insistență demisia cancelarului în caz de victorie a CDU. Un indicator al scăderii vertiginioase a popularității lui Helmut Kohl era faptul că germanii îl preferau în sondaje pe moștenitorul lui Kohl, actualul lider CDU, Wolfgang Schaeuble, chiar și mediaticului Gerhard Schoeder (57%).

Incontestabil, realizarea de vîrf a cancelarului Kohl este reunificarea germană. Strategia sa și mai ales modul precipitat în care ea a avut loc au dat loc, însă, la numeroase critici. Decizia din vara lui 1990 de a aduce la paritate egală marca din Vest și cea din Est a fost chiar de atunci întîmpinată cu ostilitate de șeful Băncii Centrale. Costurile reunificării au depășit de multe ori previziunile inițiale și germanii continuă să plătească un impozit special destinat acestui efort uriaș. Bunăstarea promisă Estului nu s-a făcut încă simțită, în ciuda unor semne încurajatoare. Șomajul a rămas, însă la nivele record, atingând 25% în unele regiuni din Est, în timp ce media națională este de 10.7%. Un alt semn amenințător este popularitatea în creștere a mișcărilor de extremă dreapta care recrutează cu succes tineri din mediile defavorizate din fosta RDG.

O altă bătălie în care Kohl s-a angajat chiar împotriva propriei opinii publice a fost cea a monedei europene. Germania a fost un actor crucial în demersurile de început ale unificării europene și Kohl n-a făcut decât să reafirme cu și mai multă putere și eficiență politica predecesorilor săi de ancoreare fermă a Germaniei în Europa. Anii 1980 au fost cruciali din acest punct de vedere și este unanim recunoscut rolul de pivot al lui Kohl, alături de prietenul și partenerul său François Mitterand, președintele Franței pînă în mai 1995. Moneda unică europeană era, însă, o provocare de cu totul alte proporții pentru că adoptarea ei presupunea abandonarea mărcii germane, simbol al forței și stabilității economice și al mîndriei naționale regăsite. În ciuda unei opoziții înverșunate și a unor reticențe exprimate chiar de membri ai propriului partid, Kohl a reușit să avanseze și pe acest săntier. Deși scoasă în afara dezbatelor politice, problema adoptării monedei unice nu este închisă. Rămîne de demonstrat că acest ambicioz proiect european va aduce beneficiile scontate.

În acest context, trebuie remarcată o creștere semnificativă a prezentei internaționale a Germaniei (de care cancelarul Kohl este principalul responsabil), de neconcepționat acum cîteva decenii. După al doilea

război mondial, Germania a fost considerată o paria. Abia în 1955, ea și-a recăștit suveranitatea de stat, fiind integrată în structurile politice, economice și de securitate ale lumii occidentale, în noul context al războiului rece. De atunci, Germania s-a concentrat pe dezvoltarea economică, nedînd să fie implicată în rezolvarea spinoaselor probleme mondiale, lucru care ar fi trezit amintiri dureroase partenerilor și altor membri ai comunității internaționale. După căderea Zidului Berlinului și încheierea războiului rece, Germania a început să solicite un statut politic pe măsura stării sale economice. O participare la misiunile internaționale a fost cerută în special de partenerii din Alianța Nord-Atlantică ca un gest de asumare a responsabilității ce îi revinea în noua ordine mondială. Dar nu toată lumea privește cu ochi buni activismul german dincolo de granițele proprii. Implicarea forțelor armate germane în menținerea păcii în Bosnia, de exemplu, a stîrnit, la momentul respectiv, reacții nefavorabile atât în interiorul, cât și în exteriorul țării. În plus, ca și Japonia, Germania aspiră la un loc permanent în Consiliul de Securitate, o revendicare justificată de forță economică, dar mai ales de contribuția financiară disproportională de mare la acțiuni de acest gen. Prin această politică, Kohl a venit, de fapt, în întîmpinarea unei bune părți a opiniei publice. Campania electorală a dat friu liber unor voci din ce în ce mai răspicate care cereau o apărare mai susținută a intereselor naționale, într-un ton, adeseori, care a reamintit de visurile de mărire vehiculate de al III-lea Reich.

Economia germană rămîne una din cele mai puternice din lume, fiind indiscutabil locomotiva economică a Europei. Cu toate acestea, Kohl este asociat cu efectele unei prelungite recesiuni și mai ales cu niveluri record ale șomajului. Kohl a fost acuzat de întîrzieri și ezitări în punerea în practică a unor reforme structurale care să adapteze Germania la noul mediu economic mondial. S-a ajuns chiar să se pune în discuție modelul "economie sociale de piață", impus în Germania după război de Ludwig Erhard. El este considerat un lux pe care germanii nu și-l mai pot permite.

Problema cea mai mare a fost și rămîne fără îndoială șomajul. Evoluția pozitivă a PNB nu a avut un impact semnificativ asupra numărului de șomieri. După o creștere continuă, numărul celor fără slujbă s-a apropiat, la începutul anului, de 5 milioane (12% din forța de muncă). Din primăvară, el a început să scădă, ajungând, la începutul toamnei la 10.7%. Dacă cifrele record au fost puse pe seama guvernului Kohl, ele reprezentă handicapul major în campania creștin-democraților, tendința descrescătoare a avut efectul invers, de a reda credibilitatea eforturilor

guvernamentale în lupta cu șomajul. Dincolo de problemele sociale directe pe care le implică, numărul mare de șomeri - cu care Germania nu este obișnuită - are și darul de a trezi amintiri neplăcute. E vorba mai ales, de Republica de la Weimar (formată după primul război mondial) încheiată tragic, pe fondul unui șomaj scăpat de sub control, cu venirea lui Hitler la putere.

Deși condițiile sociale sunt cu totul altele, în special pentru că beneficiile sociale amortizează posibilitatea ca șomerii să iasă în stradă, problema continuă să frământe întreaga clasă politică. Dimensiunea ei îngrijorătoare i-a decis pe cei care apăreau în sondaje înainte de alegeri ca nehotărțiți, ea permitând, cu siguranță, fostului partid comunist să treacă pentru prima oară pragul de 5%.

Presa germană împotriva lui Kohl

Dacă se cauta semne prevestind sfîrșitul "erei Kohl", unul din acestea putea fi găsit în poziția marilor cotidiane față de performanța cancelarului și a perspectivelor sale de a cîștiga un al cincilea mandat. Situația pare a fi încă o dată similară cu cea din Marea Britanie înaintea alegerilor parlamentare din mai 1997. Magnatul presei britanic, Rupert Murdoch, apropiat cercurilor conservatoare, a dat tonul presei anunțând prin tabloidul de mare circulație "The Sun" că îl susține pe Tony Blair, liderul laburist care a cîștigat în cele din urmă alegerile cu un scor impresionant.

Ceva asemănător s-a întâmplat în Germania, unde chiar ziarele de nuanță conservatoare au început, cu cîteva luni înainte de alegeri, să ia distanță față de bilanțul guvernării Kohl. Relevant este cazul celui mai serios cotidian, Frankfurter Allgemeine Zeitung, care ani de-a rîndul a susținut că o coaliție condusă de creștin-democrați este preferabilă unui guvern de stînga, dar care timp de cîteva luni, fără să arate o susținere explicită pentru Schroeder, l-a bombardat sistematic cu critici pe Kohl.

În același context, trebuie amintit că Helmut Kohl a refuzat orice înfruntare directă televizată cu contracandidatul său, fiind conștient de lipsa calităților sale mediatice și de avansul net al lui Schroeder pe acest plan.

Noul cancelar Schoeder

Se naște în Mossenberg, la 7 aprilie 1944. Tatăl său moare în cel de-al doilea război mondial. Mama sa, o "social-democrată înăscută", trebuie să crească singură șase copii. Ea are o influență

determinantă asupra educației politice a tînărului Gerhard.

În 1963, aderă la SPD. Din 1978, timp de doi ani, este liderul național al tinerilor socialiști. 1980-1986 este membru al Parlamentului federal. În 1986, revine în politica regională, fiind lider al opoziției parlamentare în Saxonia Inferioară. În urma victoriei partidului său în alegerile parlamentare din anul 1990, devine ministrul-președinte al acestui land. Îmbunătățindu-și performanța electorală regională în 1998, forurile de decizie ale SPD îl aleg candidatul partidului la fotoliul de cancelar federal.

Ambițiile sale politice îl fac ca încă din 1993, în urma demisiei președintelui SPD de atunci, Bjoern Engholm, să-și anunțe candidatura la funcția de lider al partidului. Precipitarea nu este însă bine văzută, el trebuind să mai aștepte încă cinci ani.

Este considerat un pragmatic, un om cu o bună prezență mediatică (în contrast cu cea a lui Helmut Kohl) și mai apropiat de cercurile de afaceri decât șeful partidului său, Oskar Lafontaine. Îl place să se asemene cu Tony Blair și chiar cu Bill Clinton, anunțând prin aceasta o renovare a stîngii în Germania. I s-a pus, înainte de alegeri, în seamă o determinare inflexibilă de a cucerî puterea. Este reputat pentru costumele sale șic și trabucurile cubaneze, dar mai ales pentru numeroasele sale marijage. Divortul de a treia soție, Hiltrud, nu îl diminuează popularitatea, el recăsătorindu-se în 1997 cu o ziaristă, Doris Koepf, cu douăzeci de ani mai tînără ca el.

Dacă în tinerețe îi plăcea să clameze că este un marxist convins, o dată cu apariția sa pe scena națională în anii '80 profesează un pragmatism excentric într-un partid în care idealurile socialiste au rămas în centrul platformei electorale. Rațuni electorale, fără îndoială, dar cu siguranță și convingeri interioare îl-au adus foarte aproape de lumea industriașilor. Este cunoscută relația sa strînsă cu cel mai mare patron din fieful său, constructorul de automobile Volkswagen, în al cărui consiliu de administrație el este membru. El își merită, prin urmare, porecla de "prieten al patronilor".

Acest pragmatism, ca și pledoaria sa pentru o modernizare economică dincolo de influențe partizane, îl-au costat postul de responsabil economic al SPD în 1995.

Ambițiile sale politice (este celebră anecdota care îl descrie pe Schoeder, la începutul anilor '80, ușor amețit de băutură, trăgînd cu furie de grilajul cancelariei federale și amenințând profetic că aceasta va fi a lui într-o zi) și o vizionă modernă asupra

social-democrației îl-au condus la fricțiuni constante cu aparatul de partid.

Se poate spune că împăcarea partidului cu pozițiile lui Schroeder a fost influențată într-o măsură semnificativă de victoria nouului laburism în Marea Britanie. În fapt, situația politică din cele două țări este similară din mai multe puncte de vedere. În regat, partidul conservator s-a aflat la putere timp de 18 ani, din 1979 pînă în 1997, aruncînd un partid laburist tradițional într-o opozitie ce părea fără sfîrșit. A trebuit să vină un lider charismatic precum Tony Blair, care să convingă vechea gardă să abandoneze vechile teze socialiste precum naționalizarea principalelor bănci și industrii. Noul laburism, cum este numit programul promovat de Blair, prevede o împăcare a laburismului tradițional cu principiile economiei de piață, materializată și printr-o curățenie sistematică a reprezentanților capitalului financiar și industrial.

Victoria lui Schroeder în alegerile parlamentare din septembrie este întărită de numeroase alte paraleisme cu cazul britanic: SPD-ul este în opozitie de 16 ani (din 1982) și a rămas acolo probabil pentru că a continuat să promoveze teze socialiste demodate într-un context economic, ideologic și social radical schimbat. Precum Blair în Marea Britanie, Schroeder reprezintă o voce și o orientare nouă încă greu asimilate de aparatul de partid purtător al valorilor tradiționale. Ca și liderul britanic, Schroeder este bine văzut de patroni, are un fler mediatic cert și își conduce campaniile într-un stil dinamic, *à l'américaine*. A reușit, într-un cuvînt, să reorientize partidul către "noul centru", dar etalează în același timp sensibilitatea socială tipică partidului său, prin lansarea unui nou "pact pentru slujbe".

Agenda noii guvernări era fixată de mult

Privită din perspectivă economică, situația Germaniei înaintea alegerilor din septembrie a fost caracterizată drept *Reformstau*, reformă "împotmolită". Si datorită unei lungi campanii electorale, dar și datorită incapacității cancelarului Kohl de a forța reforme impopulare, dar foarte necesare. Din păcate, nu sînt semne că opoziția social-democrată va avea, în eventualitatea cîștigării alegerilor, forță și determinarea de a le face.

Ca de obicei, înaintea unor confruntări electorale de o asemenea anvergură, sistemul politic intră într-o adevărată paralizie, principalii actori politici concentrîndu-se mai mult pe campania electorală decît pe rezolvarea treburilor arzătoare ale țării. Acesta este unul din costurile democrației și

tocmai pentru a diminua la maxim acest neajuns, președintele Jacques Chirac al Franței a convocat, în primăvara anului 1997, alegeri anticipate, lăsînd partidelor numai cîteva săptămîni pentru campania electorală. Politic, mișcarea i-a fost fatală președintelui francez, el aducînd astfel la putere un guvern de stînga condus de socialistul Lionel Jospin. Pe termen lung, însă, Franța a cîștigat pentru că, într-o perioadă crucială pentru economiile europene, a existat un guvern care dispunea de autoritatea de a impune soluții unor probleme de durată.

Cancelarul Kohl al Germaniei a preferat să își ducă mandatul pînă la capăt, adîncind incertitudinile privind orientarea politică și economică a celei mai importante țări europene. Economia germană rămîne una din cele mai puternice din lume, nu are probleme cu care se confruntă acum economia japoneză, dar este încă o economie rigidă, de departe de nivelul de flexibilitate întîlnit în SUA și în Marea Britanie.

Corporatismul tradițional german, premisă a "economiei sociale de piață" inițiată cu succes în Germania după război, este încă în picioare. El conferă sindicatelor un rol major în decizia economică și, mai ales, în negocierile salariale. Beneficiile pentru salariați (și chiar pentru șomeri) sunt considerabile, dar reversul este o libertate restrînsă pentru inițiativa economică a întreprinzătorilor și posibilitatea lor de a angaja și de a da afară în funcție de conjunctura economică. Unul din rezultatele vizibile ale acestei stări de lucruri este numărul record de șomeri care s-a apropiat iarna trecută de cinci milioane. El a coborît acum la 4.2 milioane (atingînd 10.7% din populația Germaniei), dar rămîne la praguri considerate îngrijorătoare.

Situația Germaniei este adesea comparată cu cea a Marii Britanii. Comentatorii îl critică pe Kohl pentru că nu a avut curajul să pună în practică la momentul potrivit o reformă a economiei și a aparatului de stat de tipul celei inițiate de Margaret Thatcher, la începutul anilor '80, în Marea Britanie. Intervenția statului a fost limitată la maximum, puterea sindicatelor distrușă, piața liberă și inițiativa privată susținute prin toate mijloacele. Economia insulară se bucură acum de o "sănătate" de invidiat de către celealte mari economii continentale.

O altă reformă necesară în toate țările Europei Occidentale este cea a "statului asistențial", cu alte cuvinte a modului (mult prea generos și cu efecte negative pentru dezvoltarea economică) în care se redistribuie venitul național către populație. Caracterul nepopular vădit a făcut ca pînă și guvernul britanic să dea înapoi de la o revizuire structurală a

acestui sistem, preferind schimbări, dacă nu de suprafață, sigur cu un efect marginal. În Germania, tentativele în acest sens au fost limitate, dar chiar și acestea au fost întîmpinate cu obiecții de opoziția social-democrată.

Același lucru s-a întîmplat cu reforma fiscală, de mult timp pe agenda guvernamentală. Ea a strîns discuții chiar în sinul coaliției cancelarului Kohl, în care partenerii liberali (cu pondere redusă) s-au izbit adesea în avântul lor reformist de conservatorismul liderilor creștin-democrați. Iar ceea ce a trecut totuși prin Bundestag (camera inferioară a Parlamentului), a fost blocat în Camera superioară a Parlamentului (Bundesrat), dominată de social-democrați.

Comentatorii identifică o altă problemă majoră a economiei germane în lipsa unui program de privatizare îndrăznet și cuprinzător. Din nou comparația cu Marea Britanie este net defavorabilă. În plus, statul german controlează aproape 50% din PNB, nivel extrem de mare în comparație cu alte țări europene, deși liderii coaliției guvernamentale își propusese să aducă acest procent sub 40%.

Există perspective ca un eventual guvern condus de SPD să facă aceste reforme? Auguri nu sunt din cei mai buni, unul dintre motive fiind performanța extremă de neconcludentă a lui Gerhard Schroeder, candidatul social-democrat la postul de cancelar federal, în calitatea lui de ministru-președinte al landului Saxonia Inferioară. La opt ani de la venirea lui în acest post, tentativele de a reduce birocracia, datoria internă a landului și rata şomajului nu au dat rezultatele promise. Dacă într-un land de dimensiunile Saxoniei Inferioare, care se confruntă însă cu problemele care afectează întreaga Germanie federală, Schroeder nu a reușit să impună un program autentic reformist, de ce ar reuși el la nivel federal?

LAURENTIU STEFAN-SCALAT - traducător. A absolvit Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București; și pregătește masteratul în sociologia și politica societății moderne la Universitatea din Cambridge. Cercetător la Institutul pentru Studii Sud-Est Europene al Academiei Române. A publicat articole și eseuri în Polis și Sfera Politicii.

ÎN ATENȚIA CITITORILOR NOȘTRI!

a apărut suplimentul
revistei noastre:

SFERA
NR. 1

Din sumar:

- **GEORGE VOICU**

Cronologia unei neînțelegeri

- *Controverse privind situația evreilor din România în timpul celui de-al doilea război mondial*

(transcrierea coloanii organizat de Fundația "Societatea Civilă", în luna iunie 1998, la Casa Scriitorilor. Printre participanți: **ALEX MIHAI STOENESCU, RADU IOANID, VICTOR NEUMANN, ADRIAN CIOROIANU, DAN OPRESCU** etc.)

- **WILLIAM TOTOK**

Discursul revizionist

ÎN CURIND!

va apărea

SFERA
NR. 2

*Suplimentul SFERA
va putea fi procurat de la sediul redacției și de la difuzorii noștri din țară*

Din vară până în toamnă Ultimele sondaje - iunie - octombrie 1998 -

PÉTER BÁNYAI

Cred în utilitatea sondajelor de opinie (în cele corect făcute). Multe concluzii se pot trage din rezultatele lor. Cu o condiție. Să știi să le citești, să le interpretezi. Ceea ce nu e prea complicat, și se cere doar să nu negligezi două lucruri: *marja de eroare* (de obicei +, - 3%), și *procentajul absenteiștilor* ("nu votez", și "nu m-am hotărât cu cine votez"). Din păcate, aproape toți comentatorii, analiștii politici le neglijă și trag concluzii eronate.

Absenteism și dezamăgire

Să încercăm un alt mod de interpretare a binecunoscutei sondaje.

De ce mi se pare tocmai acest moment (iunie) necesar pentru aceste observații? Viața politică este în dinamism deosebit. Numărul "absenteiștilor" este fără precedent, în jur de 50% (respectiv 45% sept.). Dar nu este vorba de o categorie dezinteresată de politic, ci de cei dezamăgiți. Chiar sociologii care au efectuat sondajul din iunie atrăgeau atenția că în mod cu totul neobișnuit cei "absenteiști" fac parte din cei cu studii și situație materială peste cea medie. Aceștia (sau o mare parte din ei) vor avea din nou opțiuni politice. Să nu uităm că "absenteiștii" (50%, respectiv 45%), se împart în două categorii, cei care încă nu sunt decis - 35%, și cei care nu vor să voteze - 15%. O întrebare foarte actuală este în ce direcție se vor îndrepta acești dezamăgiți. Sondajele, nu numai întrebările cu caracter strict electoral, ci și cele referitoare la îngrijorările oamenilor și în special prioritățile acestor probleme ne ajută să prevedem aceste evoluții.

Neîncrederea în viața politică (76% iunie), în partidele politice, aşa la modul general (tot 76% iunie), arată că majoritatea opțiunilor politice se bazează nu pe o reală încredere în partidul X sau politicianul Y, ci mai degrabă pe principiul "răului cel mai mic" („parcă ăștia sănătatea mai puțin corupti, mai puțin neprincipuți, mai puțin minciinoși”).

Sondajul efectuat de CURS în septembrie, întărește aceste concluzii. Doar 10% dintre cei chestionați au încredere în politicieni (așa la modul general), 85% nu au încredere, 5% nu se pronunță.

Să vedem popularitatea partidelor, respectiv a candidaților prezidențiali. Întrebarea standard este: "Cu cine (partid, coaliție, candidat pentru președinție) ați vota dacă azi ar fi alegeri?" Răspunsurile se dau în procentaje, calculate din totalul celor care au opțiuni, nu din totalul celor chestionați (de obicei în jur de 1200).

Aceste procentaje reprezintă, cu aproximația acceptată de +, - 3%, rezultatele alegerilor dacă ar fi avut loc în acea zi.

Dar deocamdată nu au loc alegeri. Ceea ce ne interesează de fapt este popularitatea partidelor, politicienilor. Care dintre ele este în creștere, scădere sau stagnare și în ce proporție? Cât de stabile sunt tendințele de creștere, scădere sau stagnare ale unui partid (politician) sau altul?

Pare normal să facem comparații cu rezultatele fostelor alegeri și cu rezultatele sondajelor mai vechi. Pare normal, dar nu este așa, sau mai exact comparația nu poate fi făcută automat, mecanic.

Compararea mecanică a procentajelor acelaiași partid sau candidat prezidențial din diferite perioade duce la concluzii greșite. De ce? Factorul absentismului, mai precis faptul că la sondaje efectuate în perioade diferite proporția absenteiștilor diferă destul de mult. În general oscilează între 25% și 30%, dar la cel din iunie a ajuns la 48% (respectiv 45% în septembrie). La sondajul din iunie, la întrebările privind prezidențialele - 51%.

Această cifră are importanță să în sine, dar influențează și celelalte procentaje.

Să exemplific acest lucru cu un caz ipotetic simplu. Să presupunem că există 12 milioane de cetăneni cu drept de vot. Există un partid care are 1 milion de alegători fideli. Luăm două cazuri: la alegeri au participat 10 milioane, respectiv doar 5 milioane de cetăneni. În primul caz acest partid va obține 10% din mandate, în al doilea caz 20% din mandate - cu același număr de voturi.

Sau invers, un partid are la un moment dat 1 milion de adepti (când numărul total al participanților este 5 milioane) - ar obține 20% din mandate. Să presupunem că acest partid până la momentul

alegerilor noi își dublează numărul adeptilor, are 2 milioane de voturi, dar spre ghinionul lui în acest moment numărul participanților este de 10 milioane – cu un număr dublu de voturi va obține tot 10% din mandate.

Evident acest fenomen este valabil și identic pentru sondaje. Un partid cu acelaș număr de opțiuni (și acelaș procentaj din numărul total al celor întrebăți) va obține procentaje diferite în funcție de procentajul absenteiștilor. Repet, procentajul prezentat în sondaje se calculează nu raportat la numărul celor chestionați ci la numărul celor care au avut opțiuni, pentru a simula rezultatele unor alegeri ipotetice.

Dar observatorii trag sistematic concluzii de tipul: „Iată popularitatea partidului X a scăzut cu N procente, fiindcă...”. (În realitate poate tocmai a crescut popularitatea acestui partid, dar și procentajul celor cu opțiuni politice a crescut.)

“Altfel” de calcule.

Vom prezenta tabele cu popularitatea, respectiv rezultatul alegerilor din 96, principalelor partide (CDR, PDSR, USD și PRM) și candidații prezidențiali (Iliescu, Constantinescu). Celelalte partide și personalități le vom neglija, deoarece popularitatea lor e relativ mică, orice comentarii despre creșterea sau scăderea popularității lor ar fi pure speculații din cauza inevitabilei marje de eroare de +, - 3% a sondajelor de opinie.

În cazul candidaților prezidențiali vom folosi rezultatele alegerilor din primul tur, comparate cu rezultatele sondajelor de opinie.

Tabelele au două rubrici:

Prima conține procentajul calculat din totalul celor ce au avut opțiune (respectiv totalul voturilor valabile), cel ce apare în ziare și este comentat superficial.

A doua conține procentajul calculat din totalul celor întrebăți, (respectiv totalul celor cu drept de vot).

(Calculul matematic e simplu. Înmulțim cifra, din rubrica întâia, reprezentând procentajul calculat din totalul celor care au avut opțiune, cu procentajul celor care au dat răspuns la acel sondaj, respectiv cu procentajul celor care au participat la vot.)

Prima rubrică reprezintă rezultatul probabil

al partidului, candidatului prezidențial respectiv în cazul unor alegeri ce ar fi avut loc. Dar este inutilizabil (deși este tot timpul astfel utilizat) pentru a evoluă în timp creșterea sau scăderea popularității, respectiv comparația cu rezultatele la alegeri – din cauza diferenței absenteismului.

A doua rubrică nu reprezintă rezultatul unor alegeri simulate, dar reprezintă popularitatea reală a partidelor, candidaților. Doar aceste cifre ne ajută să urmărim evoluția în timp a popularității partidelor, politicianilor. Din aceste cifre putem trage concluzii serioase despre dinamica popularității partidelor, despre evoluții ulterioare, coaliții posibile (sau mai exact șansele diverselor forme de coaliție) și în sfârșit din aceste cifre putem să facem prognoze asupra alegerilor viitoare.

Am folosit rezultatele sondajelor din sept. 1996 (74%), rezultatul alegerilor din 1996 (71%), sondajele din iunie 1997 (69%), dec. 1997 (72%), iunie 1998 (52%) și septembrie 1998 (55%).

Cifrele din paranteze reprezintă procentajul celor care au avut opțiuni, respectiv a voturilor valabile, din numărul total de chestionați, respectiv a celor cu drept de vot.

CDR

1996 oct.	alegeri	1997 iunie	decembrie	1998 iunie	septembrie
31,5%	30%	47%	42%	34%	32,3%
23%	2	1,3%	32,5%	30%	17,7%

CDR

În decembrie 1997 a avut 42%, în iunie 1998 a coborât la 34%, după prima rubrică. Scădere sensibilă, dar nu dramatică – la prima vedere. În realitate, adică după cifrele din a doua rubrică, CDR în șase luni a pierdut aproape jumătate din electoratul său potențial. Este sub nivelul rezultatelor alegerilor cu câteva procente. Situația binecunoscută din CDR, respectiv PNȚCD, PNL ne sugerează că acest trend de scădere de popularitate va continua.

Imediat după alegeri CDR-ul a crescut vertiginos în popularitate, apoi a stagnat, apoi a început o adevărată prăbușire.

După cum vom vedea (studiuind cu răbdare și evoluția celorlalte partide), scăderea popularității

CDR-ului a creat mărirea neobișnuită a procentajului celor nehotărâți, respectiv a celor ce nu doresc să voteze. Și datorită acestei prăbușiri (datorită creșterii numărului nehotărâților) are loc o aparentă, repet aparentă creștere a popularității PDSR-ului, PRM-ului.

alegerilor (bineînțeles am în vedere cifrele din rubrica două). Creșterea popularității PD-ului este deci supraevaluată și exagerată de comentatorii.

Rolul leaderilor în evoluția viitoare a popularității USD.

Pentru orice partid sau coaliție o sănă de redresare o constituie “farmecul”, popularitatea leaderilor săi. CDR nu are această rezervă. Să reamintim câteva cifre din iunie: aprox. 18% ar vota cu CDR, în schimb doar 11% ar încrede în Diaconescu, 16% în Ionescu-Quintus, 17% în Ciorbea. Mi s-ar putea replica că Radu Vasile a ajuns politicianul cel mai popular, cu 39% încredere în iunie. Cu Radu Vasile e o problemă, dacă cineva ar studia atent toate amănuntele rezultatelor sondajului din iunie, nepublicate, dar oferite prin internet, ar constata, ceea ce se și bănuia – simpatia pentru Radu Vasile vine mai degrabă din alte zone politice, nu din propriul partid sau a altor fideli ai CDR. El e “cel mai simpatic” PNȚCD-ist, pentru votanții actualei opozitii. Fără să neg că are fideli și în propriul partid, mă îndoiesc de posibilitatea de a contribui la mărirea popularității CDR-ului, PNȚCD-ului. Și mai puternic mă îndoiesc de posibilitatea lui de a recrea unitatea, stabilitatea sau măcar pacea internă în PNȚCD. E drept că acest rol nu ar putea fi jucat nici de Ciorbea, de alții nici nu mai vorbesc. Nu e vorba doar de poziții politice, ideologice, divergențe ci și de lipsa de charismă a leaderilor (și posibililor viitori leaderi) din CDR.

USD

1996 oct.	alegeri	1997 iunie	decembrie	1998 iunie	septembrie
16%	13%	7%	8%	14%	14%
12%	9,2%	5%	5,8%	,3%	7,7%

Cresterea aparentă a popularității USD-ului în șase luni (dec. – iunie) de la 8% la 14% (prima rubrică), înseamnă în realitate doar o creștere cu 1,5% a potențialilor votanți (a doua rubrică).

USD și-a pierdut brusc popularitatea după alegeri. Apoi a început să-și revină în perioada crizei guvernului Ciorbea. Dar USD, sau mai bine zis, PD niciodată n-a atins popularitatea din momentul

PDSR

1996 oct.	alegeri	1997 iunie	decembrie	1998 iunie	septembrie
26%	22%	21%	16%	22%	20%
19%	15,6%	14,5%	11,5%	11,45%	11%

PDSR

În decembrie a avut 16%, în schimb în iunie a ajuns la onorabilul 22%, respectiv 20% în septembrie – după cifrele din prima rubrică.

Contra aparențelor, și celor spuse de „analisti”, PDSR nu a câștigat ci a stat pe loc (a doua rubrică). După alegeri, vreo jumătate de an și-a păstrat popularitatea din momentul alegerilor, apoi a scăzut cu vreo 4% și de peste un an a rămas staționar – sub nivelul obținut la alegeri.

Rul leaderilor. Partidul în iunie a avut 11,5% popularitate, deci Iliescu rămâne motorul principal cu încrederea aproximativ 29% (iunie și septembrie), chiar și A.Nastase are încrederea a 21% (iunie).

PRM

1996 oct.	alegeri	1997 iunie	decembrie	1998 iunie	septembrie
5%	4,5%	10%	12%	13%	15,2%
3,7%	3,2%	6,9%	8,6%	6,76%	8,36%

În decembrie a avut 12%, peste şase luni a ajuns la 13%.

În realitate PRM "urcând", la prima vedere, de la 12% la 13% (între 1997 dec. și 1998 iunie), tocmai a pierdut vreo 2% din electorat. Apoi până-n 1998 septembrie î-i recăstigă.

PRM la alegeri a obținut 4,5%. Spre mijlocul anului 1997 a crescut brusc, și-a dublat popularitatea (6,9%), la sfîrșitul anului 1997 ajunge la 8,6%. Dar de atunci, de un an de zile stagnază. Creșterea continuă a popularității PRM-ului, despore care atât de mult se vorbește, e un mit - deocamdată.

De unde provin noii adeptați ai PRM? E ușor de ghicit. Dacă folosim procentajele din totalul populației (al celor cu drept de vot), respectiv celor chestionați, vom vedea că la alegeri au primit votul a 3,7%, apoi până la 1998 decembrie ajung la 8,6%, deci mai mult decât dublu, pe care-l păstrează, repetă păstrează, (cu mici oscilații) nu crește continuu cum pretend comentatorii. De unde vine acest plus de aproximativ 5% (repet din totalul celor chestionați)? La alegeri PUNR a avut un număr de votanți aproximativ egal cu PRM. Între timp PUNR a ajuns preferat doar de 0,5% din alegători. E logic de presupus, că aceștia (nemulțumiți de linia prea moale a lui Tabără) azi ar vota cu PRM. Apoi un număr de foști adeptați ai PDSR-ului, din tabără mai naționalistă tot PRM ar vota azi. Să nu uităm că din totalul celor cu drept de vot au ales PDSR 15,6%, azi l-ar vota doar 11%, cifră constantă de vreun an și jumătate.

Se poate deci presupune că o parte, vreo 4%, din foști votanți ai PDSR-ului, mai "moderați", s-a îndreptat spre APR, iar restul spre PRM.

Esențial este că sondajele nu dovedesc o creștere a electoratului șovin, antioccidental, antireformist – ci doar o regrupare de forțe. Crește PRM pe seama scăderii dramatice a PUNR, a scăderii mai mici, dar sensibile a PDSR – atât.

(În paranteză adaug că procentajul, numărul celor antioccidentali, antireformiști, șovini nu a crescut – fenomenul este îngrijorător. Este diferență esențială între periculozitatea unei mase distribuite între multe partide, unele rivale, conduse de obicei de mediocriță – respectiv periculozitatea aceleiași mase reunite într-un singur partid, condus de cel mai charismatic leader reaționar.)

Rolul leaderilor în cazul PRM.

PRM are în mod evident un singur leader, C.V.Tudor. E un personaj mult prea important, și pentru partidul său, dar în general pentru o anumită ideologie, linie politică binecunoscută. Să amintim cifrele de încredere din martie 1995 până în decembrie 1997 din trei în trei luni: 34%, 36%, 33%, 30%, 35%, 30%, 31%, 30%, 28%, 31%, 30%.

În martie 1998 are 29%, în iunie 1998 26%, iar în octombrie 24% au încredere în C.V. Tudor.

Deci popularitatea lui C.V.Tudor, este de mulți ani de zile mari, stabilă și semnificativ mai mare decât procentajul celor care ar vota cu PRM. Asta este pentru PRM o rezervă serioasă pentru creștere în viitor. Majoritatea se află printre foști votanți PUNR, PDSR, PSM, PDAR. Pe de altă parte trebuie să observăm că realitatea este în totală contradicție cu un clișeu repetat de aproape toată mass media: "Popularitatea lui C.V.Tudor crește de pe o zi pa alta, datorită concesiilor pe care le face puterea UDMR-ului."

Repet, între 1995 – 1997 popularitatea lui C.V.Tudor oscila între maxim 36% și minim 28%. În 1998, cu tot scandalul universității maghiare, multiculturale, maghiaro-germane, popularitatea lui C.V.Tudor a scăzut, înceț, dar sigur. 29%, apoi 26%, apoi 24%.

PDSR-ul este într-o stare staționară ca popularitate și ca unitate în interiorul conducerii. Pare mai antireformist, mai naționalist și antioccidental, decât atunci când era la putere. Dar nu este exclusă o încercare de unificare a stângii și o eventuală apropiere de PD, un pas, măcar formal, cu scopul de a arăta ca un adevărat partid social democrat. Atunci vor fi obligați să-și modereze politica și limbajul șovin, retrograd. În acest caz o parte din votanții PDSR se vor îndrepta spre PRM.

(E o situație paradoxală. PDSR-ul nu poate obține o creștere a popularității decât prin radicalizarea discursului spre populism extremist. Dar pentru a guverna, pentru a crea o coaliție majoritară, după alegeri, ar trebui să-și găsească parteneri. Deocamdată, cu actuala linie, doar PRM-ul poate fi partener. Dar este exclus ca o coaliție PDSR – PRM să aibă peste 50%. Pentru a colabora cu PD și APR, ar trebui ca PDSR-ul să-și modereze măcar discursul. Dar, repet, situația e de tip capcană și pentru partid, și pentru țară – dacă și moderează

discursul, pierde sprijinul PRM-ului. În schimb, nici o coaliție ipotetică PDSR – PD – APR, fără PRM nu poate guverna, nu va avea majoritatea parlamentară de peste 50%.

Convingerea mea este că nici după alegeri, indiferent când vor avea loc, nu va exista o majoritate parlamentară coerentă. Aici fac abstracție de calificări tip: democrat, naționalist, pro sau antireformist. Mă gândesc doar la o coaliție, un guvern care pur și simplu funcționează, unde miniștrii nu-și petrec nopțile la talk show-uri, pentru a critica deciziile propriului guvern, nu-și înjură partenerii, și șefii ierarhici (conducătorii propriilor partide și a partenerilor de coaliție, prim ministru, președinte.)

Candidați prezidențiali

Întrebarea "Cu cine a-i vota ca președinte?" nu a apărut în sondajele de după iunie 1996. Ne ajută, orientativ, răspunsurile la întrebările tip "Câtă încredere ai în X, Y?".

Emil Constantinescu

1996 octombrie	Alegeri turul doi	Decembrie	Iunie
32%	32%	13%	23%
28%	28%	49%	40%
	20%	38,7%	19,6%

(Celor care ab ovo nu cred în sondaje de opinie le recomand rezultatele obținute de CURS (23-28 oct. 1996), care cu o precizie uluitore, de câteva zecimale "ghicește" rezultatul primului tur pentru Constantinescu și Iliescu. La acest sondaj nu cunoște procentul celor care au avut opțiuni raportat la numărul celor chestionați.)

Constantinescu în decembrie 1997 a avut 49%, în iunie 1998 a avut 40%, după prima rubrică. Scăderea pare sensibilă, dar nu chiar catastrofală.

În realitate Constantinescu a pierdut în șase luni jumătate din votanții săi potențiali (a doua rubrică).

Să acest proces, trend probabil va continua.

Există o interesantă contradicție (la prima vedere) în sondajul din iunie (respectiv septembrie), o vagă sansă de redresare pentru Constantinescu.

39% din totalul celor chestionați au părere bună despre el. Totuși din acești 39%, doar 19,6% sunt hotărâți să-l voteze din nou ca președinte. Cu alte

cuvinte are o rezervă serioasă, aproximativ 10% din cei cu drept de vot, care nu-l mai consideră bun de președinte, dar încă îl simpatizează. Teoretic poate să-i recăstige, nu atât prin acțiunile sale politice, ci mai degrabă de frica celorlalți („Iliescu, Meleşcanu ar fi și mai rău, hai să-l mai încercăm pe asta”). Și bineînteles datorită lipsei concurenței. E evident că un personaj nou, lansat cu un an, doi înaintea alegerilor nu are șanse, iar popularitatea celor cunoscuți e în scădere sau stagnare. Președinte în 2000 va fi nu atât cel ce reușește să câștige popularitate ci cel ce reușește să piardă mai puțin.

În octombrie doar 36% au încredere în el. Diferența e mică, 3%, dar trendul e evident – scădere stabilă. Și fiecare nouă decizie, declarație, apariție în public contribuie la scăderea popularității lui – parcă în mod voit (sau complet inconștient?).

Ion Iliescu

1996 octombrie	Alegeri turul doi	Decembrie	Iunie
32%	32%	13%	23%
22,7%	22,7%	10,2%	11,2%

Ion Iliescu în decembrie 1997 avea 13% (candidat prezidențial), în iunie 1998 a "urcat" la 23% (prima rubrică).

În realitate (a doua rubrică) popularitatea candidatului prezidențial Iliescu nu a crescut decât cu 1% și este egală cu jumătatea popularității sale (procentajul voturilor) din turul I al alegerilor prezidențiale.

În ceea ce privește "încrederea", nici Iliescu nu stă prea bine. Amintesc câteva cifre mai vechi, răspunsuri la întrebarea tip "Aveți încredere în X?".

În paranteză voi aminti procentajul obținut de Constantinescu la aceeași întrebare, la același sondaj.

În octombrie 1996, înaintea alegerilor, 55% aveau părere bună despre Iliescu (dar o parte dintre aceștia au avut o părere și mai bună despre Constantinescu, pe care l-a votat ca președinte) (tot 55% aveau părere bună despre Constantinescu). Apoi din 3 în 3 luni procentajul celor cu părere bună oscilează astfel: 37% (57%), 27% (54%), 34% (54%), 24% (52%), 28% (39%), 29% (36%).

Peste tot are avantaj Constantinescu – la prima vedere. Deoarece Iliescu oscilează între minimum

24% și maximum 37%, în schimb Constantinescu în mod constant, și destul de rapid scade. Dacă extrapolăm, Constantinescu poate ajunge în aproximativ un an la un procentaj de încredere de sub 25%. Atenție, extrapolarea nu am făcut-o aritmetic, mecanic (ar fi ajuns sub 18%), am presupus că are un mic nucleu dur, care-l va "iubi" absolut indiferent de performanțele (sau non - performanțele?) politice.

Există, încă un avantaj al lui Constantinescu, în eventualitatea că-l va avea în ca rival pe Iliescu. Să studiem cu răbdare, și cu mai multă atenție rezultatele sondajului IMAS din septembrie 1998. În presă se publică, pentru simplificare doar două variante, "am încredere", "nu am încredere". În realitate erau 5 opțiuni (am multă încredere, am încredere, nu am încredere, deloc nu am încredere, nu am opinie). Să vedem tabelul răspunsurilor (am omis procentajul celor fără opinii, pentru ambii politicieni acesta era aproape egal, 3%).

	Am multă încredere	Am încredere	Nu am încredere	De loc nu am încredere
Constantinescu	8%	28%	37%	24%
Iliescu	8%	22%	26%	42%

Analiștii politici au tras concluzii doar din procentajele de încredere (totalul celor cu încredere și multă încredere), au neglijat procentajele de neîncredere, respectiv de totală neîncredere.

Să vedem ce informații suplimentare ne oferă aceste cifre. La prima vedere, avantajul lui Constantinescu e minor, îl desparte doar 6% de Iliescu (încredere, în modul general), și are dezavantajul că popularitatea lui e în cădere liberă, pe când al lui Iliescu e stationară, sau ușor în scădere.

La capitolul "neîncredere" Constantinescu are un serios avantaj, numărul celor care nu au încredere în el este mult mai mare decât al celor care deloc nu au încredere. În cazul lui Iliescu e invers. Ce concluzii se pot trage de aici?

Presupun că urmează o perioadă relativ banală, nu vor avea loc evenimente spectaculoase care de pe o zi pe alta să schimbe radical opțiunile oamenilor (nici "minerade", nici descoperirii spectaculoase despre minerade, respectiv corupție, etc.). Deci cei cu convingeri "tară", cei care au "multă încredere" sau "nu au deloc încredere" nu-și vor schimba părerile. În schimb cei care oarecum

oscilează (au avut încredere dar au pierdut-o) eventual se pot răzgândi. Nu cred că prea mulți ar putea să-l "îndrăgească" din nou pe Constantinescu, dar dacă vor fi eventual puși să aleagă între două reale, mulți îl vor prefera. Mă gândesc în primul rând la acei 42% care deloc nu au încredere în Iliescu. Dintre aceștia mulți nu mai au încredere nici în Constantinescu – dar în lipsă de alternativă îl vor prefera (la un eventual al II.-le tur al prezidențialelor).

Pe scurt repet, vor fi "altfel" de alegeri. Iluziile au dispărut, respectiv există doar pentru aproximativ 8% - 10% din populație, cei care au multă încredere în Iliescu, respectiv Constantinescu (ce ironie exact aceeași cifră!), respectiv pentru cei care au încredere în politicieni, aşa la modul general. Restul de 90% va vota (sau nu va vota) fără iluzii, fără speranțe, va vota rațional, alegând "răul mai mic". Aceasta a rămas ultima șansă a lui Constantinescu și a coaliziiei actuale, în special a CDR-ului.

Concluzii

Din rezultatul sondajelor (din întrebările, respectiv răspunsurile care nu se referă la intenții de vot) reiese că mareea majoritate a electoratului român este pro-reformistă, pro-privatizare, pro-integrare, etc. și totuși este probabil ca la următoarele alegeri să câștige adversarii reformei, democrației. Electoratul democratic, reformist constată că cei pe care a adus la putere, doar la nivel de lozinci, sunt "democrați", "reformiști", "luptători împotriva corupției, pentru aflarea adevărului despre trecut", și aşa mai departe. Ca urmare o mare parte a electoratului "reformist" poate va absenta și astfel minoritatea antireformistă va deveni majoritate parlamentară.

O șansă a mai rămas, nașterea unui nou partid, apariția unor noi leaderi politici credibili. Dar asta este mai degrabă o dorință irealizabilă în viitorul apropiat.

P.S.

Am vorbit de două elemente ce duc la interpretări greșite: neglijarea marjei de eroare (+,3%) și neglijarea absenteismului. Aceste două elemente sunt esențiale în cazul întrebărilor cu caracter electoral.

Dar există încă un mod de interpretare total greșit legat de întrebările de tipul: „Ați dori sau nu să.....?”

Toți identifică (confundă) faptul că un procentaj mare de oameni răspund „da”, indiferent ce

este și important pentru acești oameni. Diferența e evidentă. Nu e nevoie nici de calcule, nici de studii sociologice, politologice, ca o legătură între faptul că ești de acord cu ceva și gradul de importanță pe care îl acorzi aceluia lucru.

Exemplu concret – Nato-mania.

Se repeta din nou și din nou că va fi dezastru, doliu național dacă nu intrăm în primul val, căci 95% din populație astă dorește. Fals dublu. În primul rând nu a existat nici un sondaj ce arăta aşa ceva, răspunsurile erau 5% contra intrării în NATO, aprox. 8% nu dau răspuns, restul de optzeci și ceva doreau intrarea în NATO. Si acest optzeci și ceva era un record european, dar „patrioții” noștri nu s-au mulțumit, au neglijat procentajul indiferenților și au tot repetat cifra de 95% pro NATO.

Dar este un element și mai important care putea modera alarmă „Să vezi ce tragedie o să fie dacă ne refuză.”. Dacă distinși politicieni și analiști ar fi citit și alte capitole ale sondajelor ar fi putut afla că de importanță, urgentă, priorităță era pentru majoritatea populației integrarea în NATO. Există întrebări de tipul: „Dintre următoarele probleme (integrare, probleme cu caracter economic, sănătate, corupție, etc.) alegeți două (sau trei) care vi se par mai importante, urgente.”

Citind răspunsurile s-ar fi aflat prioritățile. Din fiecare sondaj, făcut de diferite instituții, reieșea că doar pentru o infinită minoritate a populației este priorităță intrarea în NATO.

ÎN ATENȚIA
CITITORILOR NOȘTRI!

În curînd va apărea
SFERA

Nr. 2,
supliment al revistei
Sfera Politicii.

Tema acestui număr este
“Controlul civil asupra Armatei”

Din sumar:

Lucrările coloanii “
*Controlul democratic civil asupra
Forțelor Armate în contextul
integrării euro-atlantice*”,

mai-august 1998,
la care au participat:
ministrul apărării, Victor Babiuc,
fostul ministru al apărării Gheorghe
Tinca și consilierul prezidențial
Dorin Marian, experți, jurnaliști.

Semnează, printre alții,
Nicolae Spiroiu și Cornel Codină.

Găsiți suplimentul SFERA
la sediul redacției, din Piața Amzei
nr. 13, și la difuzorii noștri din țară.

Societatea, această mare absentă

Eseu critic despre analizele occidentale ale naționalismului post-comunist

OLIVER FREEMAN

Introducere

Numeiroase articole din ziară și rapoarte guvernamentale despre dificultățile tranzitiei de la comunism, cu care se confruntau țările din Estul și Centrul Europei, ajung la concluzii aparent paradoxale, dacă nu contradictorii, în aprecierile lor privind impactul pe care experiența comunistă l-a avut asupra atitudinilor și valorilor sociale. Această influență se face simțită, cel mai frecvent, în cazul unor atitudini ca disciplina la locul de muncă și respectul pentru ordinea legală personalificată de stat. Pe de altă parte, numeroasele conflicte care tulbură această zonă sunt etichetate drept "etnice" și văzute ca o expresie naturală a identităților perene, "înghețate" de 40 de ani de comunism. Adam Przeworski spunea că "orice explicație retrospectivă a căderii comunismului trebuie nu numai să țină cont de evoluția istorică, ci și să identifice și acele presupuneri teoretice care ne-au împiedicat să anticipăm aceste evenimente". Această lucrare își propune să demonstreze valoarea *euristică* a acestei idei. În primul rând, se sugerează că paradoxul menționat mai sus provine din tensiunile existente între cele două curente intelectuale, care au dominat analizele vestice ale regimurilor comuniste de pînă în 1989: paradigma totalitară și interpretarea liberală a politiciei. În al doilea rînd, Przeworski afirmă că totalitarismul și liberalismul au contribuit la succesul celor două "interpretări" dominante ale naționalismului post-comunist: abordarea "de gheăță" și teoria "vidului". În final, sugerează că școlile vestice care au studiat problemele Europei estice și centrale nu au reușit să procure analize convingătoare despre conflictele de identitate care au apărut în aceste regiuni, din cauza înclinației de a recurge la ceea ce se poate numi "naționalism metodologic".

Atrofierea paradigmelor totalitare

În urma publicării lucrării lui Hannah Arendt,

"Originile totalitarismului", *paradigma totalitară* a fost aplicată fără discriminări tuturor statelor comuniste². După cum menționa Daniel Nelson, "gruparea sistemelor comuniste Sovietice, Est-Europene și Asiatică a fost fortă de politica externă a Statelor Unite și a țărilor vestice care vedea în toate aceste state un adversar care merita același tratament". "Cortina de fier" oferea o linie de demarcare foarte convenabilă între Europa de Vest, pluralistă și democratică, și "Blocul Sovietic", format dintr-un nucleu malefic, Uniunea sovietică, înconjurate de un grup de regimuri marionetă, "Democrațiile Populare". A apărut o nouă disciplină – studiile comuniste, o nouă știință – Sovietologia, o nouă teorie – totalitarismul, și scena era pregătită pentru ca elevii comunismului să formeze o comunitate izolată de principalele orientări ale științelor sociale.⁴

Pe scurt, conform paradigmelor totalitare, sistemul comunist era, în esență sa, o structură a puterii, orientată "de sus în jos", în care o mică elită politică conducea masa pasivă de indivizi izolați impunîndu-le conformarea ideologică, prin constrângerea fizică și prin *persuadarea* ideologică. Această teorie avea trei puncte principale. În primul rînd, orice schimbare putea fi dictată doar de la vîrful ierarhiei politice. Teoreticienii au fost atrași aproape exclusiv de studiul elitelor. Sovietologii s-au transformat treptat în Kremlinologi. În al doilea rînd, diferențele regimuri comuniste prezintă mai multe asemănări decât deosebiri. Acestea au format un grup aparte numit "Blocul sovietic", "lumea comunistă", sau, pur și simplu, "Europa de Est". Cercetările au avut tendință să se concentreze asupra Uniunii Sovietice, centrul sistemului comunist, ca și cum schimbările de la periferie depindeau în totalitate de deciziile luate de Moscova. În al treilea rînd, comunismul era nereformabil. "De vreme ce funcțiile primordiale ale sistemului social sunt orientate împotriva societății, care este astfel lipsită de mijloace constituționale de autoapărare, singura schimbare imaginabilă trebuie să aibă forma unei

revoluții violente.⁵ Prin urmare, paradigma totalitară era o teorie închisă, la fel de nereformabilă ca și obiectul pe care l-a construit. Logica sa internă a negă existența pluralismului în societatea comunistă, a exclus posibilitatea ca schimbarea să vină din afara elitei conducătoare și a sugerat, prin urmare, că sistemele comuniste puteau fi răsturnate doar prin forță. Această profeție a fost dezmințită de forma pașnică în care majoritatea sistemelor comuniste au fost răsturnate, începînd cu 1989. Faptul că acest lucru a uimit mulți cercetători occidentali reiese din succesul oximoronalui "Revoluția de Catifea" sau a neologismului "refoluție".⁶ Cu excepția marcantă pe care a făcut-o România, evenimentele din 1989 au demonstrat că paradigma totalitară este depășită.

Eșecul abordării liberale

Într-o abordare mai filosofică, comunismul, ca ideologie și sistem politic, este considerat o antiteză la ceea ce constituie principala premisă a gîndirii liberale, de exemplu individualitatea și unicitatea persoanei. S-a spus că societățile comuniste au ajuns la conformitate folosindu-se de uz de forță și că în spatele acestei fațade rămăsese un spirit de libertate greu de reprimat. Andrej Korbonski scria: "..., explicația dată în general succesului comunismului era, cu mici excepții, prezentată strict în alb și negru, forță malefică, imperialista Uniune Sovietică utilizând pur și simplu copleșitoarea sa putere militară pentru a distrugă dragostea de libertate a Est-Europenilor."

Orice semn de dizidență a indivizilor izolați, a grupurilor sociale sau a mișcărilor de masă era pus sub drapelul ideilor liberale și al drepturilor omului. Problema era că cercetările occidentale, cu toată infatuarea lor privind modelul totalitar, a fost incapabilă să aprecieze întreaga semnificație a unor asemenea manifestări de pluralism. Integrarea pluralismului în modelul totalitar a însemnat, cel mult, auto-negarea acestuia sau, în cel mai rău caz, o asemenea largire a conceptului, astfel încît a dispărut puterea discriminatorie a termenului. Sovieticii erau însăși împăințați de *Sakhrovs*, cehoslovaci erau speriați de Havel, iar polonezii de Michniks. Cînd regimurile comuniste s-au dezintegrat, în cele din urmă, în 1989, reacția inițială a fost să se considere un fel de *tabula rasa*, în speranță că acest spirit de libertate și de democrație va fi eliberat și va acționa ca o mînă invizibilă, ghidind popoarele în tranzitie de la lumea "Răului" la lumea "Binelui". În Occident mulți au crezut că popoarele aflate la est de cortina de fier se vor transforma automat din victime pasive ale conducerii totalitare în avocați activi ai democrației, ai economiei de piață și ai drepturilor omului. După

cum au arătat evoluțiile ulterioare, aceste idei optimiste au fost curînd urmate de dezamăgire.

Combinarea paradigmelor totalitare cu gîndirea liberală a dus la o stare de fapt în care capacitatea structurală a statului era văzută ca un mijloc de a nega aspirații culturale ale indivizilor și vice versa. În timp ce paradigma totalitară era adăpostită de căderea comunismului, tendința liberală avea dificultăți în a explica de ce societățile se identificau, mai degrabă, cu anumite noțiuni particulare de etnicitate și naționalism, decât cu idealurile universale ale democrației liberale și ale drepturilor omului. Aceste două eșecuri s-au datorat, în primul rînd, faptului că nici paradigma totalitară, cu preamărirea statului atotputernic, nici liberalismul, cu grija sa primordială pentru individ, nu au acordat suficientă atenție transformărilor care au avut loc, în perioada comunistă, la nivelul mediu, cel al societății. Această omisiune s-a reînscris în cele două teze principale care au încercat să explică înmulțirea conflictelor etnice după căderea comunismului: abordarea "de gheăță" și teoria "vidului".

Teoria "înghețării comuniste"

În noiembrie 1989, Vaclav Havel declară că "istoria, care pînă acum a fost artificial ținută în loc, se mișcă din nou."¹⁰ Multe titluri de articole sau de monografii care au apărut de atunci au preluat această imagine a comunismului, ca o simplă paranteză în istorie.¹¹ Abordarea "de gheăță" urmează aceeași logică, de vreme ce consideră că sistemul comunist a "înghețat" toate urile etnice ale Europei pre-comuniste și ale Imperiul Rus. Eruptiona conflictelor etnice în Europa post-comunistă este pusă pe seama "spiritului" eliberat dintr-o sticlă bine închisă după 40 de ani de prizonierat în cămașă de forță a totalitarismului.¹² Ziariști ca Neal Ascherson afirmă că "disputele dintre majoritate și minoritate, în Europa de Est, nu au fost rezolvate de comunism ci doar închise în inima de gheăță al statului polițienesc".¹³ Teoreticieni ca Andre Liebich scriau: "comunismul nu a fost incubatorul problemelor etnice, ci congelatorul în care acestea s-au conservat".¹⁴ Ca și în declarația lui Vaclav Havel, ideea care se ascunde după acest limbaj metaforic este că istoria s-a aflat într-un punct mort în timpul perioadei comuniste. Privită mai de aproape, comparația comunismului cu un congelator al conflictelor etnice ridică mai multe probleme decât poate soluționa.

În primul rînd, sugerează că cele patru decenii de regim comunist nu au avut nici un efect asupra

identităților subiective ale populațiilor din aceste zone. Sub influența paradigmăi totalitare, mulți teoreticieni s-au ocupat mai ales de schimbările instituționale de la nivelurile înalte ale structurilor de putere și au neglijat studiul valorilor care reprezentau societatea în ansamblul ei. Informațiile despre conducerile comuniste erau relativ ușor de obținut, în timp ce datele empirice, mai ales sondajele sociologice despre atitudini și convingeri fie nu erau publice, fie erau considerate aservite doctrinei comuniste. În loc să se apeleze asupra istoriei sociale și politice a perioadei comuniste, mulți așa-zи "specialiști" în problemele Europei de Est folosesc metafora "congelatorului" ca pe un paravan menit să ascundă lipsa de interes pe care au manifestat-o în trecut, față de acest domeniu și ignoranța cu care privesc în prezent societățile, nu doar elitele, care au trăit sub comunism. Această atitudine convine guvernelor occidentale, care încearcă acum să influențeze evoluția evenimentelor din Europa de Est. În loc să-și revizuiască trecutul și agendele, mulți foști sovietologi s-au orientat spre o ramură mai plină de succese - "tranzitologia" - și au lăsat în seama istoricilor necesara reinterpretare a perioadei comuniste.¹⁵

A doua critică majoră care i se poate aduce abordării "de gheăță" este faptul că reintroduce diviziunea artificială între Est și Vest. Distincția făcută în timpul războiului rece între regimurile "totalitare" și "democratice" este înlocuită de concepțele de "înapoiere" și de "modernitate".¹⁶ În această privință, este remarcabil cît de unit a fost Occidentul în condamnarea conflictelor etnice, considerate un semn al lipsei de civilizație. Cum scria Katherine Verdery, abordarea "de gheăță" "se combină cu o privire superficială asupra perioadei socialiste, considerată, în toate privințele, o aberație, al cărei sfîrșit reduce lucrurile la ordinea normală, într-o parte de lume considerată mult timp drept înapoiată și condusă de pasiuni "tribale, iraționale".¹⁷ Ivan Volgyes, de exemplu, se referă la "tribalismul renăscut", la "întoarcerea la vremuri de mult apuse" sau la revenirea la săabloanele primitive de comportament național".¹⁸ În spatele unei asemenea terminologii se ascunde ideea implicită că Europa de Est are o întîrziere de 40 de ani față de Occident, în inexorabilul marș al omenirii spre Progres. Această imagine a înapoierii poate fi văzută în atitudinea săblonară a Occidentului față de Răsărit. În același timp, după cum spunea cu cinism Katherine Verdery, această atitudine "poate servi politicienilor naționaliști din Estul Europei pentru a-și justifica

acțiunile, dar și celor care fac politica în Vest, ca o justificare pentru lipsa lor de acțiune".¹⁹ Păstrând dihotomia Est-Vest, abordarea "de gheăță" nu aduce nici o explicație pentru creșterea simultană a popularității ideologiilor fasciste și rasiste în Europa de Vest.

A treia insuficiență a acestei abordări este faptul că încearcă să explice toate evenimentele în termenii naționalismului și ai problemelor etnice. După cum nota Lynne Jones, "o asemenea prezentare a tuturor evoluțiilor negative, care au avut loc în lumea post-comunistă din 1989, pare să slăbească frustrarea și dezamăgirea faptului că anul 1989 nu a ajuns să fie exact ce speram".²⁰ Fixația pe care Vestul o avea pentru *etnii*, considerate a fi la baza tuturor problemelor, a avut ca efect încercarea dezastroasă de a impune "federalizarea" în Bosnia, sub forma planului Vance-Owen. Altă consecință este faptul că s-a atribuit un înțeles negativ termenilor de "etnie" și de "naționalism", cînd se refereau la Europa de Est. Acest lucru ignoră faptul că naționalismul a fost una dintre principalele surse de inspirație pentru opozitia democrată din aceste țări și că a ajutat la menținerea sentimentului de comunitate, care a încurajat dreptatea socială și ajutorul reciproc. În cele din urmă, reducînd formele contemporane de naționalism total din Europa de Est și Centrală la expresia unui naționalism "latent", care a supraviețuit intact perioadei comuniste, abordarea "de gheăță" diminuează rolul pe care alți factori subiectivi și obiectivi l-au jucat în timpul perioadei comuniste, pentru a-i grăbi sfîrșitul.²¹

Abordarea "de gheăță" a avut un mare succes și rămîne la modă pînă în zilele noastre. Ea oferă o explicație atrăgătoare la aparent iraționala evoluție a societăților post-comuniste, pentru că dă vina mai mult pe propria lor "înapoiere" decît pe incapacitatea Occidentului de a prezice și neutraliza forțele eliberate de un naționalism total. A ne imagina că identitățile naționale de dinainte de război erau destul de vechi și de puternice pentru a supraviețui intace în timpul interludiului comunist și pentru a hiberna în timp ce așteptau "Primăvara Națiunilor", ar însemna să recurgem la interpretare etnocentrică, incapabil să facă față testului istoriei.²² Nu numai faptul că națiunea și procesul de clădire a statului erau diferite în Vestul, Centrul și Estul Europei, înainte de preluarea puterii de către comuniști, dar și suveranitatea limitată impusă de Uniunea Sovietică, au alimentat societățile din Centrul și Estul Europei cu sentimente anti-imperialiste, care s-au întors

împotriva dominației rusești și asupra distribuției formale de putere între grupurile etnice pe care aceasta o determină.

Teoria "vidului ideologic"

Conform teoriei "vidului", "slăbiciunea societății civile, lunga absență a dezbatelii politice au lăsat un vid ideologic și etic ușor de umplut cu prejudecăți naționaliste și rasiste".²³ În timp ce în perioada comunistă oamenii fuseseră obișnuiti cu un sentiment de inertie politică și de fatalitate istorică, au fost brusc confruntați cu o situație de tumult politic, social și economic, fără directive propuse de o autoritate bine definită, partidul comunist, ci de elite din interiorul sau din afara fostului sistem. Euforia de scurtă durată, care a urmat imediat după sfîrșitul comunismului, a lăsat loc rapid unui sentiment de insecuritate și dezorientare. Oamenii erau nevoiți să reconstruiască o identitate comună, pentru a înfrunta un viitor nesigur. "Națiunea" a oferit acea identitate, iar naționalismul a dat direcția. Prin urmare, naționalismul a umplut golul ideologic cauzat de dispariția politicii comuniste. Ca și în cazul abordării "de gheăță", succesul teoriei "vidului" poate fi explicat de simplitatea sa.

În primul rînd, această teorie vede naționalismul ca pe o etapă distinctă ce a urmat comunismului, ca și cum ar fi o delimitare clară între cele două. Este neglijat faptul că naționalismul a jucat un rol important nu numai în impunerea, ci și în colapsul regulilor comuniste. El elimină posibilitatea existenței unor alternative la dezintegarea, pe linie etnică, a sistemelor comuniste. În realitate, acest lucru era mai degrabă condiționat de gradul de omogenitate etnică, decît de experiența comunista propriu-zisă. State multinacionales ca Iugoslavia, Cehoslovacia sau Uniunea Sovietică, au fost dezmembrate și împărțite în state mai mici, pe baza unității etnice. Țări cu minorități importante, ca România și Slovacia, sănt constant amenințate de conflicte interne. În cele din urmă, în state foarte omogene din punct de vedere etnic, ca Albania sau Polonia, naționalismul a rămas, în mod evident, absent din dezbatelile politice interne. Teoria "vidului", prin urmare, nu poate fi aplicată în mod egal tuturor țărilor care au trecut prin experiența comunistă.

În al doilea rînd, teoria "vidului" sugerează că naționalismul comunist, cît și cel post-comunist sînt două fenomene comparabile, care își asumau aceeași funcție ideologică și etică, de vreme ce amîndouă

ofereau oamenilor structuri care îi împiedicau să-și definească relațiile cu lumile "interioare" și "exteroare". În timp ce naționalismul este o formă, în mare parte spontană, a integrării sociale determinate cultural, care există pur și simplu datorită faptului că oamenii cred în ea, comunismul, ca o teorie a integrării sociale în funcție de clasă, era, în primul rînd, doctrina unui sistem politic care folosea filosofia lui Marx în scop propagandistic. Din acest motiv, atitudinea populației față de sistemul politic, aşa cum funcționa el cu adevărat, era cea care inspira reacțiile de sprijin, supunere, indiferență, compromis sau respingere, elementul de încredere sau de credință conștientă în idealul comunist, fiind, de fapt, un lucru secundar. Astfel, teoria "vidului" nu reușește să facă o distincție între atitudini și credințe, pe de o parte, și între statul comunist și națiune, ca sursă sau recipient al acestor atitudini și credințe, pe de altă parte.

Nici abordarea "de gheăță", nici teoria "vidului" nu țin seama de posibilitatea ca unii dintre factorii care au grăbit apariția naționalismului, după 1989, să fie amplificați, dacă nu creați, de însăși experiența comunistă. Factorii externi au fost puși pe primul loc și de teoreticienii care spun că motivul stă, în primul rînd, în reacția anti-imperialistă care a urmat prăbușirii imperiului sovietic²⁴ și a fost declanșată de evenimente recente, cum ar fi grija crescîndă pentru mediu înconjurător, determinată de dezastrul de la Cernobil, frica generată de intensificarea fluxului demografic în anii '80 sau unda de soc produsă de revoluția mediatică lansată de glasnost-ul²⁵ lui Gorbaciov. Asemenea explicații oferă o imagine sumară despre motivul pentru care impactul popular, pe care l-au avut aceste evoluții din societățile Europei Centrale și de Est, s-a manifestat sub forma naționalismului.

Pericolele naționalismului metodologic

Atât abordarea "de gheăță", cît și teoria "vidului" sănt influențate de ceea ce se poate numi "naționalism metodologic". Într-adevăr, amîndouă folosesc conceptul de "națiune" ca obiect de analiză și ca principal factor cauzal. Din punct de vedere metodologic, științele sociale implică existența unei unități de analiză, grupul social. Se presupune că membrii aceluiași grup au anumite caracteristici comune, care nu pot fi reduse la suma trăsăturilor fiecărui membru luat separat.²⁶ Principala problemă este de a ști în ce condiții un individ poate fi clasificat ca aparținând unui anume grup. Acest lucru este

adevărat pe verticală, în încercarea de a determina dacă un individ este reprezentativ pentru o națiune, o regiune sau un plan.²⁷ Pe orizontală, problema apare cînd se încearcă să se definească în care clasă socială, grup etnic sau trib ar trebui clasificat un anumit individ. Din răspunsurile lor la asemenea întrebări, principala linie de demarcare se află între teoreticienii care recurg la criterii obiective sau externe de diferențiere și aceia care acordă cea mai mare importanță identificării subiective. În majoritatea cazurilor, se admite că fiecare individ aparține unuia sau altuia dintre aceste grupuri. În această privință, multe lucrări dedicate naționalismului cad pradă muzelor naționalismului. Națiunea este acceptată ca o realitate dată, din care pot fi extrase trăsăturile comune ale membrilor. Această inversiune de logică duce la o perspectivă conservatoare asupra înclinării naționalităților existente de a menține *status-quo*-ul, pe de o parte, (abordarea "de gheăță"), sau de a trece cu vederea schimbările care apar în și între fiecare dintre aceste comunități (teoria "vidului"). Acest naționalism metodologic este superior majorității studiilor despre naționalismul contemporan din Europa Centrală și de Est.

În concluzie, trebuie subliniat faptul că, în cazul conștiinței naționale, avem de a face cu un fenomen de masă și nu de elită. Problema este că, de fapt, elitele sînt cele care au scris cronicile istoriei și au produs dovezile pe care se bazează majoritatea teoreticienilor în analiza naționalismului. Prezumătă că elitele exprimă, în mod necesar, sentimentele de masă, reflectă mai mult o predilecție decît o realitate. După cum a arătat Eugen Weber, a fost nevoie de mai mult de un secol pentru ca marea masă a țăranilor francezi să se considere membri ai națiunii franceze.²⁸ Studii realizate asupra emigranților polonezi din Statele Unite, între 1840 și 1915, arată că majoritatea spuneau că nu sînt polonezi, ci silesieni, gorani sau kashubieni.²⁹ A vorbi despre francezii de pînă în 1870 sau de polonezii de dinainte de 1915 presupune a deduce naționalitatea din cetățenie, în primul caz, și din limbaj sau cultură, în al doilea. Naționalismul metodologic încearcă să depășească dificultatea de a trece peste discrepanța dintre diferențierea obiectivă și identificarea subiectivă, pe de o parte, și nepotrivirea dintre pretențiile elitelor și credințele maselor, pe de altă parte, dînd o importanță exagerată relevanței istorice a națiunilor artificiale de "francez" sau "polonez".

O altă consecință a naționalismului

metodologic este faptul că studiile despre evoluția naționalismului în țările comuniste s-a concentrat aproape exclusiv pe cazuri în care grupurile etnice păreau ușor de identificat. Există numeroase cercetări despre state multietnice ca URSS, Cehoslovacia, Iugoslavia, sau despre politicile oficiale cu privire la minoritățile naționale ca maghiarii din România sau turci din Bulgaria. Prin contrast, tensiunea internă dintre conștiința națională și socialismul de stat, în state mai omogene din punct de vedere etnic, ca Polonia sau Albania, a fost foarte puțin analizată.³⁰ Această puritate etnică era tratată ca și cum ar face irelevant studiul naționalismului.³¹ Cele cîteva studii care nu agreează acest punct de vedere tratează, în primul rînd, impactul tradițiilor "naționale" asupra regimurilor comuniste, ca și cum aceste influențe ar acționa într-un singur sens. Cel mai adesea nu s-a ținut seama de posibilitatea că în statele comuniste omogene din punct de vedere etnic ar putea exista definiții opuse ale "națiunii" care, fără să urmărească, în mod necesar, principiile etnice, exercitau, fără îndoială, o influență puternică asupra identității naționale din aceste țări.

Concluzii

Eșecul ingineriei sociale comuniste este, în general, considerat de la sine înțeles. În Occident, un asemenea verdict întăreste încrederea în superioritatea liberalismului față de ideologiile egalitariste. În Europa Centrală, acest lucru este folosit pentru a elogia o puritate precomunistă, zdrențuită de peste patruzeci de ani de socialism de stat. Din păcate pentru toți, marile speranțe născute în 1989 cu ceea ce Zbigniew Brzezinski numise "Primăvara Națiunilor" s-au evaporat în mijlocul conflictelor, purtate cu o violență necunoscută în Europa de la al doilea război mondial înceoace.³² Cu toate că există multe explicații ale naționalismului postcomunist, este evident că teoria "de gheăță" și cea a "vidului" domină această dezbatere. Aceasta se datorează aparentei lor simplități. Într-adevăr, amîndouă se potrivesc cu percepțiile simplificate despre politica Europei Centrale și de Est, care au ajuns în Occident înainte de colapsul comunismului. După cum a demonstrat istoria de după colapsul politicilor comuniste din Europa Centrală și de Est, a devenit clar că principalele paradigmăe despre epoca războiului rece trebuie să fie revizuite.

Este adevarat că trecutul explică situația actuală, dar este la fel de adevarat că prezentul creează trecutul. Acest lucru este bine ilustrat de

dezbatările trecute și prezente în legătură cu relația dintre comunism și naționalism. Considerate ca ideologii politice autodefinite, comunismul și naționalismul sunt incompatibile din punct de vedere filosofic. Oricare ar fi fost avocații transformării sociale și ai diferențierii orizontale, pe criterii de clasă, cele mai recente cercetări pun accentul pe continuitatea istorică și pe principiile verticale de unificare a comunității imemoriale, atavice, "națiunea". Totuși, în practică nu a existat niciodată o formă pură a politicii comuniste sau naționaliste. Toate partidele comuniste care au luat puterea în Europa Centrală și de Est după 1945 au făcut apel la naționalism în încercarea lor de a-și asigura sprijinul popular. Fiecare dintre ele a promovat o formă specifică de "comunism național", care propunea vizuni aparte ale naturii și obiectivelor comunităților naționale, în comparație cu tot ceea ce existase înainte de cel de-al doilea război mondial. Ca și în Uniunea Sovietică de după 1917, în Europa Centrală și de Est, după 1945, s-a manifestat o importantă parte din experiența comunistă. În acest sens, anul 1989 nu este considerat a fi *tabula rasa*, ci, mai degrabă, o schimbare a formelor în care aspirațiile naționale puteau fi afirmate. Anul 1989, supranumit și *annus mirabilis*, nu constituie o reinvoare la un *status quo ante*. Impunând o trecere sub tacere a întregii epoci comuniste, amîndouă aceste formule prezintă principala întrebare în legătură cu transformarea pe care aspirațiile naționale au suferit-o, în urma unei experiențe politice care a traversat două generații.

În concluzie, această lucrare încearcă să sublinieze faptul că o înțelegere completă a ceea ce s-a întîmplat și se întîmplă în Europa Centrală și de Est cere o abordare a tendinței naționaliste în care au fost făcute cercetările tradiționale, care să accentueze mai mult influența pe care experiența comunistă a exercitat-o asupra conștiinței naționale. Diferitele forme pe care le-a luat naționalismul, după colapsul comunismului, provin nu numai din aşa numitele "tradiții naționale", dar și din factorii "sistematici" care s-au dezvoltat împreună cu însăși experiența comunistă. Astfel, este necesar să se vorbească despre efectele pe care socialismul de stat le-a avut asupra sensului pozitiv, de apartenență a oamenilor și a celui negativ, de excludere, făcîndu-se referire nu numai la națiune, dar și la stat, la sistemul comunist și la propriile lor clase sociale. Acum, cînd se deschid arhivele și cînd oamenii sunt liberi să vorbească, este în sfîrșit timpul să se scrie adevarata istorie a experiențelor comuniste, pe scurt este timpul ca

societatea să își recapete drepturile. Un eventual eșec nu ar reuși decît să prelungească neputința cercetărilor occidentale în fața naționalismului post-comunist.

Note

- 1 Adam Przeworski (1991). "Devine "Estul" "Sud"? "Toamna poporului" și Viitorul Europei de Est", *Științe Politice și Politici*. Vol.24, No.1, martie 1991:20
- 2 Hannah Arendt (1951). *Originea totalitarismului*. New York: Harcourt & Co
- 3 Daniel N. Nelson (1992). "Comunismul comparativ: postmortem", ed. Raymond C. Taras
- 4 Vezi Jean-Guy Collignon (1976) "De la izolaționism la comparatism (metode și abordări anglo-saxone pentru analiza sistemului politic sovietic)". *Revista de Științe Politice*. Vol. 26, No.3, iunie 1976: 445-482.
- 5 Leszek Kolakowski (1971), "Speranță și disperare", *Studiul*, Vol. 17, No.3: 37-52.
- 6 Vezi eseurile Timothy Garton Ash (1989). "Reforma revoluției", "Refioluția", în *Filosofia adversității*, London, 218-288.
- 7 În special după 1956, au existat multe încercări de a impune o abordare comparativă, folosind teorile sistemică sau evoluționiste, sau concepe ca: grupuri de interese, birocrație, societate civilă și cultură politică. Cu toate acestea, ideile de bază ale paradigmelor totalitare au continuat să surclaseze majoritatea lucrărilor privitoare la țările comuniste. Vezi Daniel Tarschys (1977). "Sistemul politic sovietic: Trei modele", *European Journal of Political Research* Vol. 5: 287-320; Andrej Korbonski (1993). "Declinul și evoluția pluralismului în Europa Centrală și de Est", sau "Cum să nu vezi pădurea din cauza copacilor", *Studii Comuniste și Post-Comuniste*. Vol. 26, No. 4: 432-445.
- 8 Andrej Korbonski (1993). *Op. Cit.*: 440
- 9 Vezi Allen Kassof (1964) "Totalitarism fără teroare", *Politica Mondială*. Vol. 16: 558-575; Herbert Ritts (1962) "Totalitarism fără constrângere?" în Abraham Brumberg, ed. *Rusia sub Krushchev. O antologie a problemelor comunismului*. New York, . În legătură cu ideea de "lărgire conceptuală", vezi Giovanni Sartori (1970). "Deformarea conceptuală în politica comparativă", *Revista americană de științe politice*. Volumul 64:1033-1053.
- 10 Vaclav Havel, citat de Jacques Rupnik (1990). "Eisschrank oder Fegefeuer. Das Ende des Kommunismus und das Wiedererwachen der Nationalismen in Osteuropa". *Tranzit*. Vol. 1, toamna 1990: 132.
- 11 Misha Glenny (1990). *Renașterea istoriei*. Harmondsworth: Penguin; Alain Brossat, Sonia Combe, Jean-Yves Potel (1990). *Amintirile regăsite ale Estului*.

- Paris: La Decouverte; Richard Rotschild (1989) *Return to Diversity*. New York: Oxford University Press
- 12 Vezi Anthony D. Smith (1995) "Gastronomy of Geology - The role of nationalism in the reconstruction of nations", *Nations and Nationalism*. Vol. 1, NO. 1, Martie 1995: 3-23.
- 13 Neal Ascherson (1991) "Old wounds exposed by the Post-Communist Thaw", *The Independent on Sunday*, 6 octombrie, 1991: 25.
- 14 Andre Liebich (1993) "În căutarea unei soluții nedescoperite", în Andre Liebich, Andre Reszler, *L'Europe Centrale et ses minorités: vers une solution européenne?*, Paris: Presses Universitaire de France: 196. Într-o declarație mai ambiguă, Daniel-Louis Seiler spune că "Uniunea Sovietică pune chestiunea etno-națională în frigider, uitând să adauge gheăță. Ușa este acum larg deschisă ..." Daniel-Louis Seiler (1993). "Relațiile inter-etnice în Europa Centrală și de Est: cererea pentru un model de acomodare", *Communist and Post-Communist Societies*. Vol. 26, Nr. 4, decembrie 1993: 352.
- 15 După cum scrie Miroslawa Marody, "Problema principală pe care reformatorii trebuie să o recunoască se referă la faptul că, în fiecare zi, acțiunile indivizilor vor fi modelate de obiceiuri dezvoltate în cursul experiențelor sociale, total diferite de acele care ar trebui să caracterizeze noile instituții." Miroslawa Marody. "Dzlementy postaw politycznych i orientacji swiatopogladow", în Jerzy J. Wiatr, ed. *Polska 1980-1990*. Varșovia: Warsaw University Press, 1990: 167, nota 5.
- 16 În Europa Centrală și de Est, se face distincția între "comunism" și "socialism", pe de o parte, și "civilizație", "normalitate" sau "europeanism", pe de altă parte.
- 17 Katherine Verderey (1993). "Sentimentele naționaliste și naționale în România post-socialistă". *Slavic Review* Vol.52, Nr. 2: 179. În articolul ei, Verderey se referă la teoria "urii antice".
- 18 Ivan Volgyes (1992), "Securitatea militară în era post comunăstă: reflecții despre mit și realitate", *Studies in Comparative Communism*, Vol.25, Nr. 1: 89-95. În această privință, vezi Terence Ranger (1994). "Tribalizarea Africii. Retribalizarea Europei.", *Woodstock Road Editorial. A Oxford Magazine of International Affairs*. Oxford: Colegiul Sf. Antony, Nr.16: 42-45.
- 19 Katherine Verderey (1993). *Op. Cit.*: 180, nota 5.
- 20 Lynne Jones (1993) "Naționalismul și sinele" *Peace and Democracy News*, Winter 1992-1993: 20
- 21 Acest lucru este subliniat de Raymond Pearson cu toate că el nu ia în considerare factorii subiectivi. Vezi Raymond Pearson (1995). "Construirea anului 1998: naționalism și disoluția comunismului în Europa de Est". *Nations and Nationalism*, vol. 1, nr. 1, 69-79.
- 22 Acest lucru a născut numeroase controverse între specialiștii în problemele de naționalism din Europa de Est și de Vest. Vezi Ernest Gellner (1991) "Naționalism și politică în Europa de Est". *New Left Review*, nr. 189: 127-136; Branka Magas (1991) "Naționalism și politică în Europa de Est: un răspuns lui Ernest Gellner". *New Left Review*, nr. 190: 138-144.
- 23 Mary Kaldor (1991), "Democrația cetățenilor construiește pacea", *Yugofax*, 8/9 Decembrie 1991, citată de Lynne Jones (1993). *Op. Cit.*: 22.
- 24 Vezi George Choplin (1993) *Politics in Eastern Europe, 1945-1992*. Oxford: Blackwell; Geoffrey Swain, Nigel Swain (1993) *Eastern Europe since 1945*. London: Macmillan.
- 25 Vezi Raymond Pearson. *Op.cit.*: 69-80.
- 26 Această lege de bază a științelor sociale, formulată pentru prima dată de Emile Durkheim (1985). *Les règles de la pensée sociologique*, Paris: F. Alban. Ea a fost recent atacată de școala individualismului metodologic.
- 27 Acest lucru este bine ilustrat de analiza lui E. Evans-Pritchard despre cele treisprezece nivele diferite de conștientizare a spațiului, care existau în tribul Nuer, din regiunea Nilului superior. Vezi E. Evans-Pritchard (1940), *The Nuer*. Oxford, Oxford University Press, cap. 3.
- 28 Eugen Weber (1976). *Peasants in Frenchmen: the Modernisation of Rural France, 1870-1914*, Stanford: Stanford University Press. Pentru majoritatea locuitorilor, lumea la care se raportau depășea rareori spațiul satului, de aici expresia *l'esprit de clocher* care s-ar traduce în poloneză *tutejsi*.
- 29 Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups (1980), Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- 30 Contraținea dintre uniformitate, după cum e sugerată de modelul totalitarist, și diversitate, provenită din naționalismul metodologic, ar putea explica superficialitatea studiilor comparative despre statele comuniste.
- 31 Un bun exemplu în această privință este Jerry Tomaszewski (1993) "Întrebarea națională în Polonia în secolul XX", în Mikulas Teich, Roy Porter, eds. *The National Question in Europe in Historical Context*. Cambridge: Cambridge University Press: 293-316. În ciuda titlului, analiza se oprește în 1945, i. e. cind Polonia a devenit excesiv de "poloneză".
- 32 Vezi Robert Zuzowski (1993), "Impactul naționalismului asupra comunismului: cazul Poloniei", *Canadian Review of Studies on Nationalism*: 9-17.
- 33 Această expresie îi aparține lui Zbigniew Brzezinski (1989/90). "Naționalismul post-comunist", *Foreign Affairs*. Vol. 68, nr. 5: 2-3.

Reactia de prestigiul

Reflecții pe marginea unei polemici GEORGE VOICU

"Dar consider și voi considera până la capăt că holocaustul, despre care, în cursul anilor, am ajuns să am o cunoaștere adâncită, este și va rămâne în istorie ceva special. Ceva care face ireversibile anumite procese, sacrilege anumite cuvinte, imorale anumite răsfâjuri ale omului față de om, ca imagine despre sine."

Petru Creția

O polemică încilicită

În ultimele luni s-a dezvoltat în presa noastră culturală un conflict de idei pe cît de acut pe atât de surprinzător, cel puțin pentru un cititor neprevenit. Intelectuali care păruseră solidari în multe privințe său percepție deodată ca adversari în cîteva chestiuni extrem de importante în care politicul, istoricul și culturalul se întrepătrund pînă la indistincție.

Cele două "tabere" aflate în conflict pot fi identificate ca atare mai mult retrospectiv, căci nu sunt decît vag structurate și, în cîteva puncte, "hotarul" care le separă se dovedește mobil. Totuși, după felul în care sunt poziționați și după reacțiile lor de pînă acum, mai mulți actori ai acestei dispute pot fi identificați și grupați. Există, pe de o parte, mai multe voci individuale, care s-au făcut auzite pe canale dintre cele mai diverse, din străinătate și din țară, și care, departe de a forma un front comun, par să fie împreună doar datorită faptului că împărtășesc aceleasi valori, cind într-un chip explicit polemic, cind într-unul implicit. Am în vedere pe Norman Manea, Z. Ornea, Vladimir Tismăneanu, Radu Ioanid, Alexandra Laigned-Lavastine, Michael Shafir, Stelian Tănase, Leon Volovici, Andrei Cornea, Mircea Iorgulescu, Vasile Popovici și alții, care formează o grupare eminentamente simbolică, în sensul că îi percepem laolaltă doar în virtutea ideilor pe care le susțin, nu a unui liant preexistent sau prefabricat, independent de natura litigiilor aflate în joc. Există

apoi o altă grupare, și ea în general dispersată, cu o extensie largă, dar cu un *esprit de corps* sesizabil, cîteodată pronunțat, chiar cu cîteva nuclee în care solidaritățile necondiționate sănt evidente; mă gîndesc, de pildă, la Gabriel Liiceanu (cu intervenții rare, ne-reactiv, aparent solitar, dar, după toate indicile, real lider ideologic al acestei grupări), la Nicolae Manolescu, Dorin Tudoran, Monica Lovinescu, Alex. Ștefănescu, Constantin Țoiu (într-un cuvînt, la redactori și colaboratori de la *România literară*), la Ioan Buduca, la redactori și colaboratori ai *Jurnalului literar* sau ai *Academiei Cațavencu*, etc. Unii participanți la acest conflict de idei au fost oscilați, trecînd dintr-o "tabără" în cealaltă pe măsură ce polemica s-a acutizat; este cazul, de pildă, al Gabrielei Adameșteanu (și, într-un fel, al lui Gabriel Andreescu) de la 22, care într-o primă fază a părut să se situeze de partea primei grupări, pentru ca apoi să basculeze decis – prin poziția adoptată față unul din subiectele aflate în dispută – spre cea din urmă.

Dacă această polarizare a punctelor de vedere s-a făcut pe deplin vizibilă doar în ultimul timp, semne de neînțelegere puteau fi detectate mai demult, disputa în cauză nefiind, la o adică, o surpriză, ci "implinirea" unor puseuri ideologice sensibili mai vechi, rezultatul final al unor acumulări imperceptibile de tensiuni. Faptul că toate acestea au fost "citite", la vremea respectivă, ca accidente neînsemnante, și nu ca indicii ale unei evoluții spre conflictul deschis, s-a datorat nu numai "lecturii" prudente, pe care faptele și împrejurările o impuneau ca adevărată, ci și unor interese de etapă congruente, ambele părți împărtășind atunci credința că mai important era ceea ce le unea decît ceea ce le deosebea, în speranța – reciprocă, desigur – că timpul va lucra în sensul armonizării punctelor de vedere. Cele două părți credeau, pare-se, în virtuțile unui *modus vivendi*, și nicidecum în declanșarea ostilităților ca soluție de clarificare, în circumstanțele politice de după 1989.

Alegerile generale din 1996 au pus în linii mari sfîrșit acestui "contract", care, în noua configurație politică, nu mai avea rațiune de

existență. Dar întreaga polemică avea să se țeasă în jurul altui eveniment, editorial de data aceasta, care a urmat acestui moment electoral: apariția *Jurnalului* lui Mihail Sebastian. Chiar dacă astăzi polemica este arborescentă și, în unele privințe, fără o legătură vizibilă cu ceea ce dezvăluie *Jurnalul* scriitorului română-evreu, germanii ei sunt totuși în această carte și în reacțiile și atitudinile pe care ea le-a stîrnit. Coincidența a făcut deci ca schimbarea politică din toamna anului 1996 să fie secundată de apariția acestui document răvășitor, în măsură să arunce o cu totul altă lumină asupra unui trecut și a unor figuri intelectuale puternic idealizate în conștiința publică românească. *Jurnalul* punea în chestiune, cumva fără intenție, dar cu o forță persuasivă cu atât mai puternică, o moștenire care constituie mindria culturii românești. Excelența culturală a generației interbelice, netăgăduită de Sebastian (dimpotrivă, confirmată sau – mai bine zis – anticipată de el într-un moment în care ea nu era totuși o evidentă), este dublată de mărturia sa tragică privind "convertirea gardistă", în proporții endemice, a strălucitorilor săi colegi.

Forța mărturiei conținute în paginile acestui *Jurnal* a părut a fi, pe moment, irezistibilă, recepția de care s-a bucurat – atât din partea criticii cât și din partea publicului – promișind parcă, așa cum observa Norman Manea, un veritabil *catharsis* "într-o societate care ezită să-și recunoască propria contribuție la Holocaust și unde critica tradiției naționaliste în cultură este uneori considerată un act antipatriotic, de nu chiar o blasfemie"!¹. În cîteva cazuri, sensibilitățile critice au atins acest prag, fără a fi în vreun fel contestate sau chestionate. Relativizările de acest tip s-au produs însă mai tîrziu. *Catharsisul*, s-a putut constata după un timp, a fost mai curînd o proiecție decît o evaluare riguroasă a impactului real al acestei cărți inegalabile. Desigur, în cîteva cazuri individuale, fenomenul în discuție are acoperire, dar de aici și pînă la scara unei întregi culturi distanță este mult prea mare. Astăzi se vede limpede că *Jurnalul* în cauză a înșimpat dintru început rezistențe acerbe, inițial tăcute sau abia rostite, dar cu timpul devenite manifeste. Deficitul de cultură și formăție democratică al multor lideri de opinie din țara noastră, altminteri intelectuali de indiscretabilă valoare în domeniul lor, și-a spus finalmente cuvîntul, depoziția lui Sebastian fiind treptat redusă la un punct de vedere oarecare, minimalizată și, în consecință, acordindu-i-se o relevanță în cel mai bun caz limitată. Chiar multe judecăți critice pozitive adoptă azi un ton condescendent și convențional, lăsînd un spațiu amplu pentru rezerve (deocamdată?) inavuabile².

Paralelisme păgubitoare și tropisme simptomatice

Desigur, astăzi nimeni nu-și mai poate deschide antisemitismul ca ideologie, așa cum se întîmplă între cele două războaie mondiale și pentru care *Jurnalul* lui Sebastian depune sfîșietoare mărturie. După Holocaust, antisemitismul este percept de evazi-totalitatea intelectualilor români ca o ideologie compromițătoare, care trebuie negreșit blamată (chiar și antisemînii notorii refuză să se considere astfel; în cazul acestora, trucul este însă îndeajuns de evident pentru a nu convinge pe nimeni). Cu toate acestea, atitudini, idei, procedee intelectuale cu potențial antisemit sunt depistabile, astăzi, la sfîrșit de mileniu, chiar în eșaloanele de elită ale culturii românești. Sunt numeroase semne că discernămîntul multor intelectuali prezintă încă destule carente, că formăția lor democratică nu este

Așadar, polemica la care asistăm acum a avut ca motiv declanșator, după toate indicile, *Jurnalul* lui Sebastian, chiar dacă temele pe care ea s-a desfășurat pînă acum s-au depărtat mult de la acesta. Neînțelegările sunt deosebit de greu de enunțat, disputele alunecînd de la un subiect la altul, aparent fără legătură. Astfel, au fost puse în chestiune – și tratate și apreciate diferit – cînd angajamentul de extremă dreaptă al multor intelectuali români (al celor extrem de prestigioși cultural) din perioada interbelică, cînd – ca răspuns – colaboraționismul intelectual al altora (mai numerosi) cu regimul comunist; cînd noțiunea de fascism, cînd – în replică – cea de comunism; cînd Holocaustul, cînd – prin aceeași simetrie – Gulagul; etc.; de la acestea, să se trecut la altele, colaterale, dar care marchează actualitatea noastră politică, nu lipsite însă de legătură substanțială cu cele dinainte: puseurile rasiste, xenofobe, antisemite din societatea românească; chestiunea reabilitării mareșalului Antonescu (și a unor miniștri din cabinetul său); raportarea la Occident etc. Chiar din această însușire dezordonată se poate însă întrevedea miza capitală a acestor dezbatări, în joc fiind experiențele politice tragice ale secolului pe care-l încheiem și modul în care societatea românească înțelege – prin intelectualii săi de frunte – să se raporteze la ele și, implicit, să se edifice, răspunzînd sfidărilor contemporane de aceeași sorginte radicală precum cele din perioada interbelică. De interpretarea aceasta, a istoriei și a culturii românești și a ceea ce se întîmplă sub ochii noștri, depind valorile care ghidează societatea românească și, în ultim moment, chipul acestei societăți.

lipsită de fisuri, că examinarea antisemitismului românesc este încă departe de ceea ce ar trebui să fie, că sunt încă vii vechi clișee antisemite, că în locul celor apuse apar altele noi etc. Cultura românească "înaltă", formal corect poziționată, este încă impregnată de prejudecăți și stereotipuri, probă că în interiorul ei sunt încă multe lucruri de pus la punct.

Toată disputa pe tema Holocaustului se constituie într-o probă în acest sens. Intelectualii români de astăzi ignoră, într-o proporție zdrobitoare, specificitatea Holocaustului, singularitatea sa istorică, trăsăturile sale ireductibile. Nicolae Manolescu, Dorin Tudoran, Gabriela Adameșteanu, Gabriel Andreescu, Gabriel Liiceanu și alții procedeză în acest chip egalizator în publicistica lor. Instituind un paralelism total între Holocaust și Gulag, care merge pînă la nediferențiere, asemenea demersuri nu fac altceva decît să oculteze unicitatea și a unui fenomen și a celuilalt. Cînd un Norman Manea, un Michael Shafir sau un Vladimir Tismăneanu atrag atenția asupra acestei păgubitoare paradigmă, gestul lor este interpretat ca o tentativă – simili-conspirațională – de a "confisca suferință", ceea ce nu poate fi, eufemistic spus, decît ulterior, avînd în vedere cît au făcut cei trei în ordine intelectuală pentru radiografarea totalitarismului comunist, pentru a pune în evidență ororile, infernal dintr-un asemenea sistem politic.

Apoi, apelul atîtor intelectuali români (Cristian Tudor Popescu, Nicolae Manolescu, Dorin Tudoran, Ioan Buduca etc.) la R. Garaudy ca la o autoritate în "chestiunea" Holocaustului este unul dintre cele mai stupefante și mai triste lucruri întîmpinate în această perioadă în cultura română, cu atât mai mult cu cît în nici o altă țară numele fostului membru al CC al PCF convertit apoi la islamism nu se bucură de o apreciere atât de deferentă. Dar ideile lui R. Garaudy sunt adesea și contrafăcute. A sustinut, cum o face Nicolae Manolescu, că Garaudy "nu neagă" Holocaustul³ înseamnă a falsifica chiar esența mesajului *Miturile fondatoare ale politiciei israeliene*. În fapt, pentru cine a citit cu minimală atenție această carte de propagandă anti-sionistă, nu e deloc greu de văzut că miza sau ținta ei o reprezintă tocmai negarea Holocaustului. Pentru Garaudy, Holocaust este reductibil – și calitativ și cantitativ – la sirul de crime ordinare care brăzdează istoria umană, neexistând nici un motiv pentru a percepe și evalua distinct acest fenomen. Minimalizarea și banalizarea sunt însă – nu e deloc greu de sesizat – chiar tehnice negării. Garaudy este un negaționist, așa cum exact și răspicăt a spus-o Michael Shafir⁴. Mai mult, și lucrul acesta pare a-i scăpa complet directorului *României literare* și celorlați utilizatori

români ai tezelor lui Garaudy, raționalele din *Miturile fondatoare* se potrivește ca o mănușă și pentru o altă negare: cea a Gulagului. Finalmente, nu numai Holocaustul este supus demolării intelectuale, ci și crimele comuniste. La o lectură atentă a textului fostului ideolog al PCF, se poate vedea că acest efect pervers există, capcană pe care suporterii români ai tezelor lui Garaudy nu par a o întrevedea în nici un fel (desi chiar "amănuntul" biografic e suficient pentru a anrena îndoială). Iată de ce a-l invoca pe autorul *Miturile fondatoare ale politiciei israeliene* ca pe o autoritate, chiar prin răstălmăcire, trădează o lipsă de discernămînt cel puțin îngrijorătoare în domeniul ideilor și valorilor politice. O cultură democratică, atât în sens intelectual cît și în sens sociologic, nu se poate construi pe asemenea baze. Nu fără temei deci Andrei Cornea, Michael Shafir, Z. Ornea, Victor Neumann și alții au sancționat prompt textele în care numele lui Garaudy era tratat ca unul de autoritate sau de referință.

Desigur, intelectualii români care găsesc în Garaudy un aliat de idei nu au mers pînă la capătul logic al "demonstrației" făcute în *Miturile fondatoare*. Ei s-au opriți, dacă pot spune așa, undeva la jumătatea drumului. N-au pus deci la îndoială existența Holocaustului sau ampolarea sa tragică (ci numai unicitatea sa). În același timp, în lipsa spiritului critic, ceva din mistificarea existență în textul lui Garaudy – care e de fond general, difuză, truabilă la tot pasul – se transmite prin modul în care e făcută citarea... Cu asemenea referințe "lămuritoare", imaginea Holocaustului apare cîteodată ca rezultat al unui "teribil lobby"⁵, cum scrie Nicolae Manolescu, lăsînd să se înțeleagă că în absența acestuia Holocaustul n-ar fi ceea ce se socotește îndeobște că este. Aceeași idee e cultivată, încă mai stăruitor, de Dorin Tudoran⁶ sau, într-o formă agresiv-vulgară, de Ioan Buduca⁷ sau de Cristian Tudor Popescu⁸. Asemenea afirmații sunt, oricum le-am luat, "teribil" de grave, căci ele răstălmăcesc sensul, rostul pedagogiei politice pe care această mare tragedie a secolului a făcut-o imperativă. Slujirea unor valori într-o lume liberă nu este urmarea unor influențe terifiante și occulte. De-ar fi așa, ar însemna că și democrația în care credem are în spate tot un "teribil lobby", căci – ar putea cineva să conteste? – și pentru ea se face risipă de energie și chiar se cheltuiesc mulți bani. Și mai e un paradox pe care scriitorii mai sus citați nici nu par a-l bănuia: dacă vom minimiza învățătura Holocaustului, prin asemenea considerații suprarealiste, nu vom putea impune nici învățătura Gulagului. În plus, "teribilul lobby" denotă și o gîndire de tip conspirațional, pînă acum truabilă în alte medii. De aici și pînă la a

aprecia Holocaustul ca o stratagemă prin care evreii își asigură "un profitabil monopol al suferinței" – aşa cum susțin Radu Theodoru sau Corneliu Vadim Tudor — nu e decât un pas.

Echivalența aceasta păgubitoare între Holocaust și Gulag ar trebui să fie, odată ajunsă în acest punct, abandonată. Dar nu e, pentru că nu consecvența logică animă această idee. Dimpotrivă, echivalența de mai sus este întărîtă printr-o alta, mai largă, ideologică: cea între fascism și comunism. Dincolo de similitudinile structurale pe care toate regimurile totalitare, fasciste și comuniste deopotrivă, le au, numeroase și importante (să ni le amintim pe cele puse memorabil în evidență de Friedrich și care vizează instrumentele de încapsulare completă a societății de către stat: ideologie oficială, partid unic, monopol guvernamental asupra armelor, monopol guvernamental asupra mass media, poliție politică), ideologiile în cauză, ca și – prin forța lucrurilor – practicile politice aferente lor, comportă totuși deosebiri calitative majore, pentru că au origini, paradigmă și, mai ales, escatologii diferite (toate totalitarismele seamănă între ele și, în același timp, fiecare este unic, spunea același C. Friedrich). Rasismul, bunăoară, nu se găsește în ideologia comunistă, încât a scrie, cum o face Nicolae Manolescu, că "Stalin a fost rasist, ca și Hitler"⁹ însemnă a anula literalmente orice distincție între cele două totalitarisme și, implicit, a produce o pierdere analitică substanțială. Nu e vorba că Stalin ar fi în felul acesta absolvit de crimele de care este responsabil, ci că determinarea lor stă în altceva, nu în racism.

Un alt clișeu, vechi și totuși – prin obstinația cu care apare – nou, este "participarea evreiască" la instaurarea regimului comunist și la exercițiul terorii totalitare, apreciată cind capitală sau decisivă, cind (doar) "esențială", dar transformată regulat – prin "morală" pe care o antrenează, fie deci și numai implicit – într-un cap de acuzare colectivă la adresa evreilor. Ideea aceasta se întâlnește,oricărât ar părea de surprizător, cu relativă frecvență în mediile noastre intelectuale respectabile; chiar dacă fără brutalitatea din presa extremistă, dimpotrivă, uneori cu rafinament, alteori esopic, acuza poate fi totuși detectată fără nici un fel de dubiu. De altfel, această "participare evreiască" ar explica "minimalizarea" Gulagului: evreii se știu vinovați – se insinuează adesea – și în consecință au tot interesul să reducă gravitatea faptelor care-i acuză. Cum se explică atunci că atâtă evrei s-au numărat printre cei mai tenaci acuzatori ai regimurilor comuniste? Întrebarea rămîne, evident, fără răspuns.

Alteori, chestiunea "contribuției evreiescă"

este pusă în termeni metafizici și etici ultimativi, cu o finalitate justițiară căreia nu-i scapă nimeni. Cind Gabriel Liiceanu se-ntreabă retoric, într-un text de la care se revendică mulți intelectuali din România de azi, "cum e cu putință ca acela care, într-un ceas al istoriei, purtase uniforma victimei să îmbrace acum pe cea de călău?"¹⁰, referindu-se la ceea ce s-a întîmplat cu evreii după Holocaust în societățile comuniste, domnia sa alunecă într-o generalizare care subminează întregul exercițiu intelectual de fraternizare cu Sebastian, pentru că încearcă să-l anexeze proprietățile sale marote. Metamorfoza aceasta presupusă de Gabriel Liiceanu este o ficțiune organicistă – subtilă în formă, dar rudimentară în conținut – care pleacă de la un fel de "evreitate substanțială", căreia nici un evreu nu-i poate scăpa, asemenea unui blestem, și care, finalmente, îi face interșanțabili pe toți evreii, individualitatea fiecărui fiind doar aparentă. Nu atât analogia biografică propusă de filosoful român stîrnește rezistențe din partea unor intelectuali (au reacționat astfel Michael Finkenthal, Norman Manea, Leon Volovici, Radu Ioanid și Alexandra Laignel-Lavastine, Michael Shafir, Victor Neumann), metodă empathică legitimă atunci cind comparația respectă coordonatele circumstanțelor (ceea ce nu se întîmplă întotdeauna în textul lui Gabriel Liiceanu), cît această reprezentare esențială a evreității, care riscă să facă din evreu – oricare ar fi acela – o altfel de ființă, fundamental diferită, ca o enclavă umană. Iată de ce fraternizarea propusă nu reușește să convingă: ei i se opune acest (pre)concept al evreului, cu care filosoful român operează în textul său la un palier mai puțin vizibil, și care exclude apropierea pentru care pledează – extrem de călduros, trebuie recunoscut – la palierul de suprafață.

Exemplul de mai sus nu este însă un unicat. Probe de aceeași factură pot fi găsite și la alți publiciști importanți, și încă într-o manieră și mai elocventă. Cind Dorin Tudoran, bunăoară, oferă – într-un chip brut, dar extrem de expresiv – o listă neagră 100% evreiască¹¹, nu poti să nu încerci impresia amară de *déjà vu*. Oricit de temeinice ar fi acuzațiile aduse celor ce figurează acolo, criteriul strident selectiv cu care a fost întocmită (căci sînt destule nume și dintre majoritari care ar fi putut fi așezate pe lista neagră, fără nici o căutare specială) îi arată limpede scopul: să arunce un blam de natură etnică. Zadarnic încearcă Dorin Tudoran să o justifice prin aceea că toate numele – cum scrie domnia sa – "s-au auto-propus"¹² pe lista neagră, pentru că nu vinovăția a stat la baza ei, din moment ce lipsesc atîtea altele, ci apartenența evreiască. Sélectivitatea aceasta este un tropism simptomatic. Asemenea liste

sînt de altfel publicate frecvent în *România Mare* sau *Politica*, scopul lor antisemit nefiind un secret pentru nimeni, nici măcar – vreau să cred – pentru Dorin Tudoran.

Ciudătenia este că domnia sa, negăsind un argument care să-i justifice gestul, apelează la binecunoscuta stratagemă a atacului ca apărare, atribuind o intenție... rasistă unui text care îndrăznește să semnaleze criteriul care stătuse la baza întocmirii acelei liste negre. Cind Dorin Tudoran își intitulează articolul de răspuns la obiecțiile ce i s-au adus "Lectura de rasă", asistăm la un trucaj, pentru că falsifică mesajul critic avut în vedere (articoul "O tragicomedie în desfășurare?" al lui Michael Shafir). În fața unui asemenea procedeu de contrafacere, singura ipoteză explicativă nu poate fi decât aceea a unui mecanism psihologic proiectiv, prin care obsesiile subiectului sunt atribuite obiectului. Este un mecanism de auto-inocentare de care extremității abuzează (a se vedea, de pildă, "antisemitismul produs de evrei", "antisemita Moses Rosen" sau "antisemita Elie Wiesel", sintagme abundente, și simptomatice, în presa antisemită).

Toate aceste puncte de vedere tarate sunt (și) urmarea unei metode inadecvate. Am în vedere, în acest sens, inadecvarea criteriilor de analiză și de evaluare. Acolo unde relevante sunt criteriile calitative (pentru a distinge fascismul de comunism, Holocaustul de Gulag), literații români aplică exclusiv criterii cantitative (bilanțul crimerelor). Acolo unde esențială este ideea, ea fiind mărul discordiei, aceiași polemiști, literați fiind, vin cu criteriu... estetic, reproșând preopințentului... lipsa talentului literar, astfel voindu-se de-legitimarea adversarului. Dar "talentul literar" n-are nici o relevanță într-o discuție de acest gen, căci un "talentat" poate greșii prăpădios acolo unde nu e vorba de literatură și un "netalentat" poate avea dreptate. Ideile lui Norman Manea, de pildă, sunt "combătute" cu asemenea "argumente" stupefiante. Nicolae Manolescu, bunăoară, alunecă într-un asemenea sofism cind scrie: "Reacția lui Manea este aşadar una de scriitor enervat de critică. Deduc că iritarea d-sale se datorează mai mult bănuielii că aş avea o părere mediocru despre literatura pe care a scris-o (...)"¹³. "Deducția" criticului literar n-are însă nici cea mai firavă bază în textul lui Norman Manea. Mai mult, chiar "părerea mediocru" pare o "găselniță" de ieșire din situație, o sentință inventată ad-hoc, pentru că atribuie o altă determinare ideilor lui Norman Manea în scopul de a le discredită de *plano*, de a "justifica" lipsa unui răspuns la obiect. Este un sofism tipic (*ignoratio elenchi*). și pentru că procedeul acesta incorect, de retragere a "legitimății" ideilor printr-o

execuție estetică sumară și improvizată, nu era parcă îndeajuns de limpede la directorul *României literare*, Alex. Ștefănescu îl reia cu o brutalitate uluitoare: "Norman Manea (de altfel un scriitor lipsit de talent, judecînd după cărțile filosofarde și prolixe pe care le-a publicat în România) are o atitudine de megaloman agresiv, acuzînd de peste ocean întreaga noastră societate."¹⁴ E limpede că în fața acestei "judecăți critice" aiurtoare, fără drept de apel, nici un dialog nu mai e posibil.

O cultură cu idoli și tabuuri

Clivajele acestei polemici sunt, cum se observă, polimorfe, ireductibile, aparent, la o cauză. Paleta punctelor de vedere disputate este atât de diversă încât fiecare litigiu punctual pare să aibă o determinare specifică, independentă și exclusivă. Fiecare ar fi, dacă pot să zic așa, o "boală" cu manifestări și etiologie distincte. Mă tem că toate acestea sunt apărute înșelătoare, că ele sunt o pistă falsă, care, urmată, nu face decât să multiplice confuziile. Impresia mea este că toate aceste neînțelegeri au, la rigoare, o aceeași cauză, nu întotdeauna vizibilă și nici consientizată de fiecare dată, o cauză profundă, cu rădăcini adînc în cultura română. Altfel spus, toate aceste "boli" nu sunt decât simptoame ale uneia și aceleiași maladii care s-a insinuat în corpul culturii noastre cu multă vreme în urmă și care s-a cronicizat. O maladie care a fost îndelung ignorată sau, cind – rareori – s-a întîmplat să fie recunoscută, a avut parte de o "terapie" inadecvată sau incompletă, cu rezultate care au dus la modificarea în timp a simptoamelor pînă într-acolo că vechea "boală" nu mai putea fi recunoscută în noile manifestări simptomatologice. Medicii știu că sunt cazuri în care tratamente incipiente pot crea pentru un timp impresia că maladia este invinsă, pentru că, mai apoi, să se constate o recurență a ei în forme greu recognoscibile, dînd impresia – înșelătoare de la un punct încolo – că avem de-a face cu altceva, complet nou. Noutatea este însă de formă, nicidecum de conținut.

Care este deci cauza acestor neînțelegeri? Este chiar cauza ignorării – sau, în cel mai bun caz, minimalizării – de cei mai mulți intelectuali români de astăzi: *tentațiile antidemocratice, xenofobe, antisemite și a.m.d. irezistibile pe care le-au manifestat mulți intelectuali români* încă din perioada de formare și pînă în cea de așezare a culturii române moderne. Un eșalon strălucitor de oameni de cultură români – pornind de la "poetul național" și ajungînd la mariile figuri interbelice – s-a poziționat ostil, resentimentar față de valorile care ghidaseră procesul

de modernizare politică a României, față – în general – de valorile democrației. Tema aceasta a fost considerată de mulți intelectuali români, mai ales de la cel de-al doilea război mondial încoace, în general tabu; iar cind s-a întîmplat să fie totuși abordată, ea a fost deformată, situare culturală cu urmări la fel de nefericite. Derapajele politice grave ale unora dintre cele mai influente figuri culturale române nu constituie nici azi o temă serioasă de meditație, aşa cum s-ar cuveni să fie într-o Românie care și cauță un destin democratic, ele constituind cel mult un motiv de pudibonderie intelectuală; tăcerea intelectualilor față de aceste rătăciri triste devine, la rigoare, un mod de a le cauționa „învățătură” și chiar de a o legitima.

Așa se face că, în general, antisemitismul istoric al românilor nu constituie o temă de meditație și de cercetare decât pentru intelectualii de origine evreiască, nu și pentru intelectualii majoritari. Studiile dedicate acestui subiect sunt de regulă semnate de autori evrei, intelectualii români considerând pesemne – sau lăsând să se înțeleagă acest lucru – că antisemitismul intelectual tradițional din România este o chestiune strict... evreiască, asupra căreia au a se pronunța numai evrei, nu și români. Or, antisemitismul intelectual al românilor este o problemă a culturii române, nu o „chestiune evreiască”; și nu e nicidcum o problemă secundară, ci una esențială. Cei ce au datoria de a o cerceta, de a o evalua, de a o soluționa sunt în primul rând intelectualii români, de răspunsul lor depinzând, crucial, chiar valorile care orientează societatea românească în această etapă de schimbări radicale. Este și mesajul din „O tragicomedie în desfășurare?”, Michael Shafir, contrariat în așteptările lui, trage aici un semnal de alarmă către cei în care crezuse că au o autentică orientare democratică și care l-au dezamăgit, împlorindu-i într-un fel să realizeze gravitatea situației în care s-au pus. Apelul lui dramatic n-a fost însă primit nici măcar cu o tresărire. Dimpotrivă, i s-a răspuns generalizat cu o furie exclusivistă ieșită din comun, pigmentată pe alocuri cu băscălie, rănind încă o dată o sensibilitate deja ultragiată. O „reacție de prestigiu” multiplicată, simili-gregară, menită – prin tirania ei majoritară – să-și apere idolii și să întărească tabuul.

Cită vreme intelectualii români vor considera această problemă ca secundară, pitorească, irelevantă, jenantă sau, și mai grav, ca antinatională sau ca falsă, temindu-se că abordind-o ar comite un sacrilegiu, atâtă vreme cultura română se va afla sub apăsarea unor complexe idolatre, care o vor trage înapoi, într-un ev revolut. România va fi astfel condamnată la un statut periferic și exotic, prea puțin permeabil, riguroș judecând, la valorile culturii europene sau

occidentale. Numai examenul intelectual lucid și curajos — operație migăloasă și, desigur, dureroasă, chinuitoare — poate fi în măsură să elibereze cultura română de complexele ei grave și să pregătească societatea românească pentru mileniul ce va să vină.

Note

- 1 Norman Manea, „The Incompatibilities. Romania, the Holocaust and a rediscovered writer”, în *The New Republic* (April 20, 1998); „Incompatibilitățile”, în 22 (nr. 23, 9-15 iunie 1998).
- 2 A se vedea, spre exemplu, Dorin Tudoran, „Gimnastica de întreținere sau pretextul Sebastian”, în *România literară*, nr. 22, 10-16 iunie 1998.
- 3 Nicolae Manolescu, „Holocaustul și Gulagul”, în *România literară*, nr. 9, 11-17 martie 1998.
- 4 Michael Shafir, „O tragicomedie în desfășurare?”, în *Sfera Politicii*, nr. 61, iulie-august 1998.
- 5 Nicolae Manolescu, art. citat.
- 6 Dorin Tudoran, „Nepoții gorniștilor (II)”, în *România literară*, nr. 12, 1-7 aprilie 1998.
- 7 Ioan Buduca, „Care-i buba?”, în *România literară*, nr. 15, 22-28 aprilie 1998.
- 8 Cristian Tudor Popescu, „Condamnarea lui Garaudy”, în *Adevărul*, 2 martie 1998.
- 9 Nicolae Manolescu, „Ce înseamnă să fii rasist”, în *România literară*, nr. 19, 20-26 mai 1998.
- 10 Gabriel Liiceanu, „Sebastian, mon frère”, în 22, 29-aprilie-5 mai 1997.
- 11 Dorin Tudoran, art. cit.
- 12 Dorin Tudoran, „Lectura de rasă”, în *România literară*, nr. 32, 12-18 august 1998.
- 13 Nicolae Manolescu, „Răspuns la răspuns”, în *România literară*, nr. 23-24, 17-23 iunie 1998.
- 14 Alex. Ștefănescu, „Protest”, în *România liberă*, 17 iunie 1998.

GEORGE VOICU – doctor în filosofie, conferențiar universitar în cadrul Facultății de Științe Politice și Administrative a Universității București. A publicat aproximativ 50 de studii, majoritatea acestora în domeniile științei politice și criminologiei. Este autorul volumului recent apărut *Pluripartidismul. O teorie a democrației* (București, Editura All, 1998).

ROBERT N. BELLAH,
RICHARD MADSEN,
WILLIAM M. SULLIVAN,
ANN SWIDLER,
STEVEN TIPTON,
Americanii. Individualism și dăruire

traducere de Dan Pavel,

București, Humanitas, Seria

„Națiuni. Mentalități”

426 p. 49.000 lei.

Celebra carte (al cărei titlu original, *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*, reia o sintagmă din Alexis de Tocqueville, dar pe care editorii l-au schimbat în favoarea unui titlu mai comercial) a sociologilor americanii nu face decât să-și pună problema ce să-și întâmplă în Statele Unite ale Americii de cind aristocratul francez a scris capodopera sa *Democrația în America*. Autorii au vrut să afle, prin intermediul unei cercetări empirice, cum răspund concetățenii lor americanii la cîteva întrebări simple: cum trebuie să trăim? Ce credem despre felul în care trebuie să trăim? Cine suntem noi, americanii? Ce cel de caracter avem? De fapt, lucrarea tratează – după 150 de ani de la magistrala abordare a lui Tocqueville – problema relației complexe dintre caracterul moral al unui popor și natura comunității sale politice, modul în care se organizează și se guvernează pe sine. Până la axioma că una dintre cheile supraviețuirii instituțiilor libere este relația dintre viața privată și cea publică, modul în care cheile supraviețuirii instituțiilor libere este relația dintre viața privată și cea publică, modul în care cetățenii participă sau nu la viața publică,

autorii se concentrează asupra modului în care funcționează viața publică și privată în SUA. Cartea este împărțită în patru părți: introducere (cuprinsă capitolele „Căutarea fericirii”, „Cultură și personaj: discuție istorică”), parte întâi intitulată „Viața privată” (capitolele „Descoperirea de sine”, „Dragostea spre lume”, „Individualismul”), parte a doua intitulată „Viața publică” (capitolele „Implicitarea”, „Spiritul cetățenesc”, „Religia”, „Societatea națională”) și concluzie („Transformarea culturii americane”), cărora li se adaugă un apendice („Transformarea culturii americane”), notele și un util glosar. Deosebit de densă din punctul de vedere al conținutului, carte este și o adevarată demonstrație de virtuozitate metodologică și epistemologică. Oricine vrea să înțeleagă de ce este SUA în momentul de față singura supraputere a lumii, dar și supraputerea culturală a modernității, trebuie să citească această carte.

CRISTIAN PREDA,
Modernitatea politică și românismul

București, Nemira,

247 p., preț neprecizat

Cartea tinerului profesor de politologie cuprinde o serie de texte publicate în reviste de specialitate, ca prefețe de cărți, precum și eseuri inedite. Cartea este împărțită în patru părți: „Noi, modernii” („Criza filozofiei politice”, „Democrația, o lume pestriță”, „Istoria modernă ca text”); „Antimodernitatea” („Strategia utopică”, „Cartea lui

Decartes”, „Prefetele Manifestului comunist”), „Noi, liberalii” („Trei discursuri despre totalitarism”, „Liberalismul evoluționist”, „Un spectator angajat”, „Citeva figuri liberale”), „Românismul” („Forme politice la români”, „Nașterea Leviathanului românesc”, „Ce e România?”, „Zeletin a fost socialist, nu liberal”, „Citeva figuri ale românismului”). Preda este, ca și Aurelian Crăițu, un partizan tenace și uneori polemic al liberalismului, iar cîteva din analizele sale încarcă să aducă o serie de clarificări necesare într-o cultură politică dominată de improvisație și dilettantism.

VALERIU M. CIUCĂ
Lecții de sociologie dreptului. Cîteva repere în sociologia generală a dreptului
POLIROM, Seria Științe juridice, Iași, 1998
pag. 301, preț neprecizat.

Lector al Facultății de Drept la Iași, Valeriu Ciucă este discipolul spiritual și prietenul episcopal al lui Jean Carbonnier și Edmond Noël-Martine. Este autor a numeroase studii și cărți de sociologie juridică și de drept. „În forma propusă – spunea Anton Carpinski – prezenta culegere de eboșe în sociologia juridică este un prim instrument, util studenților, oferindu-le deschiderea necesară spre acest domeniu de interferență între dreptul dogmatic și sociologia generală.”

Autorul acordă o atenție importantă metodologiei sociologiei dreptului, mergând pe o aplicație carbonieristă în raport cu celelalte domenii ale gîndirii sociale. Lucrarea este întregită de un bun excurs

istoric, prin teoria socio-juridică universală și, de asemenea, prin sociologia românească a dreptului. Cartea este recomandată în primul rând studenților, dar și celor care doresc să și aprofundeze cunoștințele în domeniul, având o bună bibliografie de inițiere.

MIHAI RETEGAN
1968. Din primăvara până în toamnă.

Schijă de politică externă românească

EDITURA RAO, Colectia Istorie, București, 1998
Pag. 315, preț neprecizat.

Mihai Retegan este autor și coautor a mai multor sinteze, monografii, volume de documente și culegeri de studii: *23 August 1944. Documente (1984-1985); Istoria militară a poporului român*, vol. 6 (1969); *1956. Explozia. Percepții românești, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria* (1996), etc.

Având ca domeniu predilect politica externă a României contemporane, autorul Mihai Retegan, publică o lucrare care analizează evoluția evenimentelor din blocul sovietic în 1968, cu accent pe raporturile Bucureștiului cu Praga și Moscova. „Întenția mea – spunea autorul – este ca prin intermediul acestui volum să răspund la unele probleme pe care le prezint acum într-o ordine aleatorie: cind se poate identifica o politică externă românească în cadrul blocului sovietic; (...).”

În tratarea cazului său autorul folosește o bibliografie largă. Cercetările în arhivele

fostelor partide comuniste din Cehoslovacia și Ungaria, în *Open Society Archive* din Budapesta – unde se află arhiva postului de radio „Europa Liberă” și în cea a Institutului de documentare, studiul presei românești și, nu în ultimul rând, documente din *Arhivele Naționale, fondul CC al PCR al PCR, Cancelarie și Relații externe, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe*.

*** *Cartea Albă a Crimei Organizate și a Corupției*, editată de Consiliul Suprem de Apărare a Țării, Consiliul Național de Acțiune împotriva Corupției și Crimei Organizate Vol I, 1998
Pag. 215. Preț neprecizat

Cartea albă a Crimei Organizate și Corupției este primul raport oficial al Guvernului României referitor la acest subiect. Realizată pe baza materialelor puse la dispozitie de Ministerul de Interne, Ministerul Justiției, Ministerul Public, Serviciul Român de Informații, Serviciul de Informații Externe, Curtea de Conturi a României, Garda Financiară, Direcția Generală a Vămilor și Departamentul de Control al Guvernului, lucrarea de față își propune să trateze un fenomen internaționalizat, contemporan și de maxim interes pentru societatea românească: *criminalitatea*.

Structurată pe definirea conceptelor crimei organizate și a corupției, pe o abordare contextuală în spațiul fostelor state totalitare comparativ cu cele din spațiul democratic, volumul acordă o atenție specială fenomenului românesc. Articularea la o politică legislativă europeană în domeniul și pregătirea combativă sănătății măsuri în stare să limiteze acest fenomen. În acest sens, cartea se vrea a fi și un îndrumar, prin citarea unor acte normative interne și internaționale, prin prezentarea sintetică a activității Consiliului Europei și a acțiunilor internaționale contra corupției.

Raportul este important mai ales că, așa cum se și afirmă în postfață, „...fenomenele crimei organize și corupției, cu geneza și evoluția lor de astăzi, reprezentă amenințări serioase le adresa societății și influențează decisiv segmente importante ale vieții economice și sociale din România.”

Armata și Societatea. Culegere de texte de sociologie militară Volum coordonat de: Ionel Nicu Sava Gheorghe Tibil Marian Zulean Editura INFO-TEAM, București, 1998
Pag. 446, preț neprecizat.

Sociologia militară, deși un fenomen relativ recent, și-a cîștigat un prestigiu incontestabil în cadrul comunității științifice datorită capacitatii sale teoretice și metodologice de a surprinde evoluția și transformările la care au fost supuse forțele militare în ultimii ani mai ales.

Aspectele profunde ale organizării militare privite dintr-o perspectivă teoretică și istorică, studiul asupra

elitelor militare și a războiului, *Armata ca birocratie*, raporturile pe care organizația militară le are cu societatea modernă etc. alcătuiesc primul capitol al lucrării. Cel de al doilea, căută să definească evoluția conceptului *profesiei militare*, în interpretarea unor teoreticieni străini de marca.

În ultima parte a cărții, plecînd de la studiile în materie ale lui M. Janowitz, S.P. Huntington, C. Moskos, coordonatorii Ionel Nicu Sava, Gheorghe Tibil, Marian Zulean analizează genul de relații civil-militare din societatea democratică. Cartea reprezintă, aşadar, un instrument inedit și util de analiză și măsurare a noilor raporturi, pe care, astăzi, și societatea românească democratică le traversează.

“Acest volum – consideră Stelian Tănase – aduce pentru prima dată cititorului român scrieri importante dintr-o zonă extrem de sensibilă: rolul armatei într-o societate democratică. Prin efortul cîtorva tineri cercetători, autori ca M. Janowitz, S.P. Huntington, C. Moskos devin involuntar protagonistii unei dezbateri care animă lumea românească de azi: reforma Armatei, demilitarizarea poliției, a serviciilor speciale, integrarea euro-atlantică etc. Este o contribuție de neîngorât pe care acest volum o aduce. Înainte de toate, însă, cititorul (profesionist sau doar curios) are numai de cîștigat parcursind textele cuprinse între aceste copertă.”

2. Editorial	Dan Pavel	Why do We Rewrite History?
5. Grey Zone	Valentin Stan	The Government of Failure
10.	Ioan Mircea Pascu	Destiny or circumstance
16.	Marian Zulean	The American Interests in Eurasia
20. <i>The Nowadays Romanian Capitalism</i>	John S. Earle Almos Telegdy	The Results of Mass Privatization Programme
25. <i>Archive Sfera Politicii</i>		Who Was Financing the Communists?
31. Interview	Russia has not given up	Alain Besançon talking to Stelian Tănase
36. Foreign Affairs	Nicolae Filipescu	Financial and Economic Disintegration in Russia
38.	Laurentiu Ștefan Scalat	Does the German Giant Change Its Direction?
43. Debates	Peter Banyai	From Summer to Fall The Last Polls: June-September '96
50.	Oliver Freeman	Society, This Outstanding Absentee
57. Ideo-Sphere	George Voicu	Response of Prestige
63. Book Reviews		